TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI

CHARLES DARWIN VE HERBERT SPENCER'DA EVRİM, AHLAK VE TOPLUM DÜŞÜNCESİ

Doktora Tezi

Önder TİLCİ

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI

CHARLES DARWIN VE HERBERT SPENCER'DA EVRİM, AHLAK VE TOPLUM DÜŞÜNCESİ

Doktora Tezi

Önder TİLCİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hamdi BRAVO

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI

CHARLES DARWIN VE HERBERT SPENCER'DA EVRİM, AHLAK VE TOPLUM DÜŞÜNCESİ

Doktora Tezi

Önder TİLCİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamdi BRAVO

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:	**İmzası**
Prof. Dr. Hamdi BRAVO	**..……………………..........**
Prof. Dr. Hakan GÜNDOĞDU	**…........……………………...**
Prof. Dr. Işıl Bayar BRAVO	**……………………………**
Doç. Dr. Meltem Sengün ACAR KESKİN	**…………..………………..**
Dr. Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN	**…………….…………......**

Tez Sınavı Tarihi: 05.08.2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (01/09/2022)

Önder TİLCİ

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında değerli birçok ismin çok kıymetli katkıları oldu. Hiç şüphesiz ilk olarak tez danışmanım Prof.Dr. Hamdi BRAVO'nun adını anmam gerekir. Bu çalışmanın bir tez niteliği kazanması değerli hocamın katkıları sayesinde mümkün olmuştur. Bütün çalışma süresince gösterdiği ilgi, itina ve ufuk açan katkıları dolayısıyla kendisine minnettar olduğumu ifade etmeliyim. Doktora derslerinden fazlasıyla istifade ettiğim ve aynı zamanda Tez Savunma Jürisi'nde yer alan Prof. Dr. Işıl Bayar BRAVO'ya hususi olarak şükranlarımı sunarım. Tez çalışmam boyunca Tez İzleme Kurulu'nda ve Tez Savunma Jürisi'nde yer alarak değerli katkılar sunan ve çalışmanın anlamlı bir istikamette seyretmesi için öneri ve düşüncelerini benimle paylaşan Doç.Dr. Meltem Sengün ACAR KESKİN ve Dr. Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN'e ayrıca teşekkür ederim. Tez Savunma Jürisi'nde bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Hakan Gündoğdu'ya savunma esnasında getirdiği çok değerli eleştiri ve katkıları için özellikle teşekkür ederim.

İsmini andığım hocalarım dışında, ilk cümlesinden son noktasına dek bu tezin ortaya çıkmasında gösterdiği alaka ve sarf ettiği emekle belki de en önemli pay Dr.Abdül Samet ÇELİKÇİ'ye aittir. O olmasaydı bu tez yazılamazdı. Kendisine bütün içtenliğimle teşekkür ederim. Bu çalışmanın kaleme alınması sürecinde benden sabrını ve hoşgörüsünü esirgemeyen kıymetli eşim Leyla TİLCİ'ye ve bu tezin ilk satırlarıyla birlikte gözlerini hayata açan, aldığı her bir solukla bendeki yaşamak ve yaşatmak arzusunu pekiştiren kızım Seher TİLCİ'ye bütün kalbimle teşekkür ederim.

Bu tez, birçok değerli insanın emeklerinin toplamı olarak ortaya çıktı. Bu tezin ortaya çıkmasında adını andığım ve anmadığım herkese teşekkürü bir borç olarak kabul ediyorum. Bununla birlikte bu çalışmanın eksik ya da kusurlu yanlarının yalnızca

tarafımdan kaynaklandığını ifade etmeliyim. Hülasa; bu tezin, Evrim ve Ahlak yazınına mütevazı da olsa katkı sunmasını ümit ediyorum.

ÖZET

Charles Darwin, doğal seçilim yoluyla evrim teorisini ortaya koyduğu *Türlerin Kökeni* ile on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesi ve modern anlamda biyoloji disiplininde bir devrim yaratmıştır. Darwin'in büyük tartışmalara yol açan ve kendinden sonraki hemen hemen bütün düşünce tarihini az ya da çok etkileyen söz konusu çalışması, organik evrimin ilk kez sistematik, bilimsel ve bütünlüklü bir tasarımının temsili niteliği taşır. Onun organik evrim teorisi yalnızca doğa tarihi ya da biyoloji alanında sarsıcı bir etki uyandırmamış, belki de daha önemli ve anlamlı bir katkı olarak, insanın doğa içerisinde konumunun yeniden inşa edilmesi gerekliliğine imkân ve zemin hazırlamıştır. Darwin'in, "benden kat kat daha üstün bir entelektüel" olarak derin bir saygıyla işaret ettiği çağdaşı Herbert Spencer ise organik ve sosyal evrimin on dokuzuncu yüzyıldaki en önemli ve bilim çevrelerinde zaman zaman Darwin'den bile daha şöhretli filozofudur. Spencer'in, varlığın en yüksek yasası olarak tanımladığı evrimi organik bağlamından koparıp toplumsal alana taşıması; evrim yasasını toplum, siyaset, dil, psikoloji ve ahlaka uyarlayarak sentetik bir felsefe sistemi kurma iddia ve çabası, O'nun on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesinin neden en önemli isimlerinden biri olduğunun başlıca nedenleridir.

İnsanın; içinde yer aldığı doğa ve diğer canlı türleriyle olan ilişkisi, doğayla arasındaki mesafesi ve diğer canlılar arasındaki konumu, sahip olduğu organik, zihinsel, ahlaksal ve toplumsal niteliklerinin kökenleri ve bu niteliklerin değişim ilkelerinin ne olduğu düşünce tarihinin erken dönemlerinden günümüze dek felsefi sorgu ve düşünsel etkinliğin en önemli ve tartışmalı evrenlerinden birini temsil eder. İnsanın doğada ve diğer canlılar arasındaki konumu ile sözü edilen niteliklerin köken ve değişim ilkeleri, düşüncenin her tarihsel uğrağında, o dönemin hakim düşünüş ve akıl yürütme biçimlerinin sınırları içerisinde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evrim, Ahlak, Toplum, Doğal Seçilim, En Uygun Olanın Hayatta Kalması, Sosyal Evrim

ABSTRACT

Charles Darwin revolutionized the nineteenth century thought of evolution and the discipline of biology in the modern sense with his *Origin of Species*, in which he presented his theory of evolution through natural selection. Darwin's work, which caused great controversy and more or less influenced almost all the history of thought after him, represents the first systematic, scientific and holistic design of organic evolution. His theory of organic evolution not only had a shocking effect in the field of natural history or biology, but also laid the groundwork for the necessity of reconstructing the position of man in nature, perhaps as a more important and meaningful contribution. His contemporary, Herbert Spencer, whom Darwin refers to with deep respect as "an intellectual far superior to me", was the most important nineteenth-century philosopher of organic and social evolution, and at times even more famous in scientific circles than Darwin. Spencer's detachment of evolution, which he defines as the highest law of existence, from its organic context and bringing it to the social sphere; His claim and effort to establish a synthetic system of philosophy by adapting the law of evolution to society, politics, language, psychology and morality are the main reasons why he is one of the most important figures of the nineteenth century evolution thought.

Human; Its relationship with nature and other living species in which it is located, its distance from nature and its position among other living things, the origins of its organic, mental, moral and social qualities and the principles of change of these qualities have been one of the most important aspects of philosophical inquiry and intellectual activity from the early periods of the history of thought to the present day. represents one of the important and controversial universes. The position of man in

nature and among other living things and the origin and change principles of the mentioned qualities are explained in every historical moment of thought, within the boundaries of the prevailing thinking and reasoning styles of that period.

Keywords: Evolution, Morality, Society, Natural Selection, Survival of the Fittest, Social Evolution

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Düşünce tarihinde yaşanan kırılma ya da kopuşlar, bu kırılma ya da kopuşları mümkün kılacak tarihsel bir sürekliliğin sonucunda gerçekleşir. Mevcut yargı ya da kategorilerin maddi ve düşünsel dünyayı açıklama konusunda artık iş göremez ya da noksan kalışı, düşüncenin tarihsel sürekliliği ile bir araya geldiğinde sözü edilen kopuş ya da kırılmalar kaçınılmaz bir hal alır. Neredeyse bir yasa niteliği taşıyan bu kopuş hikayesi, alan ayrımı gözetmeksizin bütün doğa bilimleri ya da sosyal bilim alanlarında kendisini gerçekleştireceği ve yazacağı tarihsel koşulları yaratmanın peşindedir. Birbirinin yansımasından ibaret olan madde ve düşünce dünyasında gerçekleşen her bir sıçrayış, bu kabiliyetini, kendinden önceki tarihin bu sıçrayışa tanıdığı imkana borçludur.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda bilimsel sahada gerçekleşen dönüşüm ve kaydedilen ilerlemeler, insanın doğa ve toplum içerisindeki konum ve pozisyonunun ele alınmasını, bu konum ve pozisyonun alışılagelmiş olandan farklı olarak yeniden tasarlanmasını beraberinde getirmiştir. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte düşüncenin kilise tahakküm ve boyunduruğundan koparılması, insanı/dünyayı anlama ve açıklama çabasının önündeki katı ve esnemeyen bariyerleri ortadan kaldırmış, bilimsel alanda radikal dönüşümleri ve yeni açıklama modellerinin doğuşunu mümkün kılan bir düşünsel iklimin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, sözü edilen bu imkân ve zeminde, insanın var olma ve varlığını sürdürmesini belirleyen/şekillendiren biyolojik yasalar ile insan davranışlarına yön veren ahlak arasındaki ilişkiyi, kendi dönemi koşullarında radikal olarak nitelenebilecek bir bakışla yeniden formüle etme çabasındaki evrimci perspektifin ahlak ve topluma ilişkin temel savlarından hareketle ortaya koymayı amaçlamaktır.

Aydınlanma çağı olarak da adlandırılan on sekizinci yüzyıl felsefesi örtük olarak, seküler düşüncenin başta felsefe olmak üzere, bütün bilimsel pratik ve düşünsel alanda etkisini hissettirdiği dönemi ifade eder. Rönesans ile birlikte başlayan, "transcendent olan, yani kökü ve ereği bir üst dünyada bulunan bir hayat ve düşünüş düzeninden, immanent olan, yani kökü ve ereği bu dünyada bulunan"[1] bir hayat ve düşünüş düzeyine geçiş süreci, en olgun düzeyine on sekizinci yüzyıl felsefesi ile ulaşmıştır.

Rönesans ile başlayıp zirve noktasına on sekizinci yüzyıl düşüncesiyle ulaşan, insanın dünya içindeki yeri ve anlamının sorgulandığı bu dönem, düşüncenin bütün dallarında radikal kopuş ve yeni tasarımları beraberinde getirmiş, doğanın, kültürün ve dünya içindeki insanın konumunun açıklanmasında ilerleme ve evrim fikrinin yükselmesine zemin teşkil etmiştir. Bu çalışma bağlamında, evrim kavramının mezkur dönem düşüncesindeki yükselişi ile evrim kuramının gelişmesi arasındaki ayrıma işaret etmek yerinde olacaktır. Bu ayrım, temelde iki düşünüşün birbirinden farkını ortaya koysa da sözü edilen zamanın ruhu ve koşulların belirli düşünüş biçimlerine imkan sunmasını işaret etmesi bakımından önemlidir.

Aydınlanmayı, "insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmayış durumundan kurtulup, aklını kendisinin kullanmaya başlaması" olarak tanımlayan Kant'ın 'aklını kullanma cesaretini göster' ifadesi, hem çağının ruhunu yansıtan bir pusula olması hem de aydınlanma düşüncesinin temel karakterini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.[2] Öte yandan on sekizinci yüzyıl aydınlanma düşüncesinin ana niteliği, seküler bir dünya algısını temel alarak, bu seküler anlayışı

---

[1] Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 290.

[2] Imanuel Kant, **An Answer to the Question: 'What Is Enlightenment?'**, Penguin Books, London, 1991.

yaşamın tüm alanlarında tutarlı bir şekilde gerçekleştirme çabasıdır.[3] Bu iki temel üzerine inşa olan aydınlanma düşüncesinde tarihin, kültürün, toplum ve insanın 'yeni' konumunun tayin edilmesinde evrim, sıkça başvurulan bir kavram olmuştur. Ancak sözü edilen dönemde evrim kavramıyla, tedrici olarak işleyen gelişmeci/ilerlemeci bir süreç kastedilir. Bu ilerlemeci anlamıyla evrim düşüncesi Schelling'de doğa, Hegel'de idealist ve diyalektik, Marx'ta maddeci ve iktisadi ilişkilerin belirlediği sınıf mücadeleleri, Darwin'de tüm türlerin birbirinden türemesi (evrim teorisi), Spencer'de ise organik ve inorganik doğanın tabi olduğu genel evrim teorisi merkezlidir.[4] Schelling doğayı ereksel bir yapı ve bilinçsiz bir tinin yaratmasının sonucu olarak kavrar: "Tüm varlıklar bilinçsiz zekânın (tinin) yaratması sonucu oluşmuştur ve bu yaratma tesadüfi, gelişi-güzel ve mekanik bir yaratma olmayıp, tinin kendi bilincine varacağı bir gayeye yöneliktir."[5] Hegel'e göre ise tarih, belirli amaçlar doğrultusunda ilerlemektedir. Bir genişleme olarak da anlaşılabilecek bu ilerlemenin amaçlarından biri mutlaklaşmadır. Tarihin devindirici gücü olan tin(geist) de kendisine yabancı olanı, karşıtı saydığını ortadan kaldırır ve amacına doğru ilerler. Mutlaklaşma süreci ile tin'in kendinin bilincine varma süreci birlikte gelişir. Bu mutlaklaşma ve kendinin bilincine varma amacı, daha üst bir amaca hizmet eder, o da; özgürlüktür.[6]

Bu çerçevede Darwin'in dolaylı seçilim yoluyla evrim ya da Spencer'in genel evrim teorisinin düşünsel olarak arka planında aydınlanma düşüncesi ve onun üzerine gelişen Alman idealist ve natüralist felsefesinin etkisini görmek mümkündür. Aydınlanmacı evrim/ilerleme anlayışıyla Darwin ve Spencer'in evrim teorisi arasındaki ilişki, evrim kuramının bazı çevreler tarafından neden daha kolay ve hızlı bir şekilde

---

[3] Gökberk, 2000, s. 291.
[4] Caner Taslaman, **Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, 2019, s. 94.
[5] Ömer Naci Soykan, **Schelling: Yaşamı Felsefesi Yapıtları**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016, s. 80.
[6] Işıl Bayar Bravo, "Tarihin Sonuna İlişkin Fikirler: Hegel, Marx, Fukuyama", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2006, s. 40

kabul görüp destekçi bulabildiğini anlamak bakımından da önem taşır. Mayr'e göre evrim düşüncesinin on dokuzuncu yüzyılda Almanya'daki yükselişi, çeşitli nedenlerden ötürü İngiltere ve Fransa'ya göre hem farklı çizgilerde hem de daha kolay gerçekleşmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri de on sekizinci yüzyıl alman idealist ve doğa felsefecilerinin dizgelerindeki evrimci yaklaşımdır.[7]

Düşünce tarihi aynı zamanda, insanın doğa ve toplum içerisindeki konumunun sorgulanışının, bilimsel ve felsefi sıçrayışlar eşliğinde yeni konum arayışlarının tarihidir. Tarihsel süreç içerisinde belirli kopuş ya da tıkanmalarla karakterize olan bu arayış, insanın içinde yer aldığı dünyaya ilişkin algısında meydana gelen farklılaşmalara bağlı olarak kendisini gerçekleştirir; hakim akıl yürütme biçimleri, bilgi üretme süreçlerinde kullanılan kavram ve kategori setleri, uygulanan yöntem ve tekniklerin yeniden inşası, insanın, dünyaya dair değişen ve dönüşen algısının bilimsel ve düşünsel tezahürleri olarak belirir.

Kabaca tarif edilen bu *epistemik kopuş*, bilimsel pratiklere yeni ufuklar açmanın yanı sıra, insana dair bu konum arayışının yeni uğraklarını mümkün kılar. Bu çerçevede, aydınlanma ile birlikte yaşanan süreç, on dokuzuncu yüzyılda, özellikle doğa bilimlerinde bir sıçrama ve ilerlemeyi mümkün kılmış, biyoloji ve jeoloji alanlarında elde edilen bilimsel bulgu ve keşifler, felsefenin temel konusu olan varlığın, ahlak, toplum, estetik, siyaset gibi olgularla ilişkisinin yeniden ve alışılagelmişin dışında tasarlanmasına zemin hazırlamıştır. Sözü edilen bu düşünsel dönüşümün ve elde edilen yeni bulguların en önemli sonuçlarından biri hiç şüphesiz evrimci görüşün on dokuzuncu yüzyıl bilim çevrelerinde kazandığı yaygın geçerlilik olmuştur. Benn'in ifadesiyle, genel olarak evrimci düşüncenin kendisi, özelde ise Charles Darwin ve Herbert Spencer'in evrimci görüşleri, Büyük İskender'in yaptığı fetihler, Amerika'nın

---

[7] Ernst Mayr, **The Growth of Biological Thought: Diversity, Evolution, and Inheritance**, The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, 2000, s. 387-388.

keşfi, hatta Fransız Devriminden bile çok daha büyük bir etki uyandırmıştır.[8] Darwin, dünyanın seküler bir şekilde yorumlanmasına en fazla katkı sunan isim olmasının yanında, dünyanın doğasına dair kavrayış biçimlerimizi birçok açıdan radikal bir değişikliğe uğratmıştır.[9]

Genel olarak canlılar arasındaki benzerlikler, farklılıklar, ortak atadan gelme, genetik aktarım, doğal seçilim ve güçlü olanın hayatta kalması gibi ilke ve önermeler üzerine inşa olan evrim düşüncesi, her ne kadar zirve noktasına on dokuzuncu yüzyılda Darwin ile birlikte ulaşsa da tarihsel olarak çok daha gerilere uzanmaktadır. Canlıların ya da sosyal yapıların basit olandan karmaşığa, belirli ilkeler doğrultusunda ve zamana yayılan bir biçimde değiştiği/evrildiği fikri düşünce tarihinin ilk dönemlerinden itibaren birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Varlığın kökeni ya da kaynağının ne olduğu, insanlık tarihi kadar eski bir sorudur. Bu soru, düşünce tarihi boyunca insan bilincinin her uğrağında, o uğrağın hakim düşünme ve açıklama biçimlerinin sınırları içerisinde yanıtı verilen bir konu olmuştur. Ancak tarih içerisinde, canlıların bir takım ilkeler doğrultusunda var oldukları ve varlıklarını sürdürdükleri düşüncesi, mevcut bilimsel verilerin sınırlılığından dolayı bilimsel bir açıklama niteliği kazanamamış, canlılar arasındaki benzerlik, akrabalık, çeşitlenme ya da doğal ayıklanma ya da toplumsal ve ahlaksal süreçler bilimsel bulgular ışığında evrimsel bir perspektiften tam olarak açıklanamamıştır. Bu çerçevede, modern anlamda evrimci düşüncenin bilimsel tarihi çok daha yenidir.

Evrim kuramını anlamak her şeyden evvel kuramın sınırlarını, açıklama iddiasında olduğu olgu ya da olgular bütününü doğru bir biçimde tanımlamakla mümkündür. Kuramı doğrulamak ya da çürütmek maksadı taşımayan bu çalışmanın

---

[8] Alfred W. Benn, "The Relation of Ethics to Evolution", **International Journal of Ethics**, Cilt: 11, Sayı: 1 Ekim 1900, s. 61.
[9] Ernst Mayr, "Darwinciliğin Felsefi Temelleri", **Cogito**, Sayı: 60-61, Güz-Kış 2009, s. 201.

evrim kuramının sınırlarını ortaya koyma çabası, kuramın kullanışlılığını/işlevselliğini bilimsel tartışmalardan hareketle açıklayabilmeye dönüktür. Bu çerçevede Darwin ve Spencer'in evrim yaklaşımlarının neyi sorunsallaştırdığı, açıklamalarının sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, çalışmanın anlamlı bir istikamette seyretmesi bakımından önem taşımaktadır.

Varlığın nasıl varlığa geldiği ve varoluşunu nasıl sürdürdüğü, canlıların hangi ilke ya da koşula göre değişip geliştiğine dair görüşler kimi zaman kaynağını aşkın bir öğreti/anlatıdan kimi zaman kaba gözlemlerden kimi zaman da hiçbir pratik fayda gözetmeyen, yalnızca sistemli bir akıl yürütmeden almıştır. Antik yunan felsefesinde Sokrates öncesi döneme[10] dek götürebileceğimiz evrim düşüncesinin birbirine az ya da çok benzer formlarının izlerine eski Çin ve Hint felsefesinde[11], çok ya da tek tanrılı dinlerin metin ya da öğretilerinde, antik Mezopotamya efsane ve mitolojilerinde[12] rastlamak mümkündür. Örneğin; Antik Babil Yaratılış Efsanesi'ne göre "başlangıçta yalnızca su dolu bir boşluk vardı; içinde de tatlı sudan oluşmuş bir erkek tanrı (Apsu) ve tuzlu sudan oluşmuş bir dişi tanrı (Tiamat). Zaman içerisinde daha genç bir tanrı olan yıldırım ve gök gürültüsü tanrısı (Marduk) Tiamat'ı öldürdü ve gök ile yeri oluşturmak için bedenini ikiye ayırdı."[13]

Iroquois (Kızılderili) yaratılış Efsanesi'ne göre ise, "dünya dev bir kaplumbağanın sırtında oluşturulmuştu. İlk kadın gökten düştü ve hayvanların yardımıyla yaşadı. Onun bir iyi erkek torunu, bir de kötü erkek torunu oldu. Onlardan

[10] Antik Yunan Pre-Sokratik dönem doğa filozoflarının canlıların varoluş ve evrimleşmelerine ilişkin görüşleri için bkz. Geoffrey Stephen Kirk ve John Earle Raven, **The Presocratic Philosophers A Critical History With A Selection of Text**, Cambridge University Press, 1971.
[11] Hint ve Çin düşüncesinde biyoloji ve felsefeye dair daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yalçın Şahin, **Düşünce, Tarih ve Gerçeklik Noktasında Biyolojide Geçmişe Yolculuk**. Palme Yayıncılık, Ankara, 2007.
[12] Sümer inanışında dünya ve canlıların yaratılış inancına dair bkz. Serol Teber, **Doğanın İnsanlaşması**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1995.
[13] Ardea Skybreak, **Evrim Bilimi ve Yaratılış Efsanesi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 27-28.

insanlar arasındaki iyi ve kötü çatışması doğdu."[14] Eskimo yaratılış efsanesine göre, "genç bir kadın bir deniz kuşuyla evlendi; babası onu eve getirmek istedi ama kuş tehlikeli bir biçimde denizi karıştırdı; baba kızını teknesinden atmaya çalıştı ve kız tutunmaya çalışınca baba onun parmaklarını kesti. Onun kesilmiş parmak boğumları sonradan insanlar için önemli olan yiyecekleri oluşturdu (fok balıkları, morslar, balinalar vs.)."[15] Bu anlatı ve efsane örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bu anlatılar ister insanın tarih içerisinde bilişsel kapasitesinde yaşanan kırılma ya da sıçrayışlar, ister insanlar arası tahakküm ilişkilerinin yaratıcı bir çerçevesi, ister zamanın ruhuna meydan okuyan bir papazın fantastik zihin dünyasının ürünleri olarak okunsun; tarihsel, kültürel ve mekânsal olarak birbirinden çok uzak, farklı topluluk ve medeniyetlerde, canlıların nasıl meydana geldiğine ve nasıl hayatta kaldıklarına ilişkin birçok anlatının varlığına tanık olmak mümkündür.

Ancak bu çalışma, evrim düşüncesinin tarihsel serüvenini, mitolojik, metafizik ya da teolojik anlatıları odağının dışında tutmaktadır. Evrim; ona bilimsel bir nitelik kazandıran, deney ve gözlem neticesinde elde edilen bulgulara dayalı olarak sistemli bir evrim mekanizmasını öne süren Charles Darwin ve evrimi inorganik, organik ve toplumsal yaşamın bütün katmanlarına uygulayan Herbert Spencer'in görüşleri bağlamında ele alınacak ve sınırlandırılacaktır.

Tarihsel olarak köklerini on dokuzuncu yüzyılın çok daha gerilerine götürebileceğimiz ve birbirinden farklı düşünce yapılarında izlerini bulabileceğimiz evrim düşüncesi, bilimsel olarak en yüksek formuna, Darwin'in 1859 yılında yayınladığı *Türlerin Kökeni*[16] çalışmasıyla ulaşmıştır. Mayr'e göre, antik yunan doğa filozoflarından başlayarak George-Louis Leclerc de Buffon ve Jean Baptiste Lamarck'ı

---

[14] Skybreak, a.g.e., s. 29.
[15] Skybreak, a.g.e., s. 30.
[16] Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, Onur Yayınları, Ankara, 2017, s. 30.

da içine alan hemen bütün doğa bilimci ve filozoflar, Darwin'in bu çalışmasına dek, "sabit ve değişmez bir dünya" tasarımına sahiptir. Darwin'in söz konusu çalışması birçok alanda yarattığı etkiye ek olarak, en önemli tesirini bu sözü edilen ve neredeyse bütün düşünce ve felsefe çevrelerinde egemen olan 'sabit ve değişmez dünya' tasarımını sarsıcı bir biçimde tartışmaya açmasıyla yapmıştır.[17] Darwin, daha çok Ortodoks Hristiyan inanç geleneğinden beslenen, her şeyin tanrı tarafından yaratıldığı ve tanrı tarafından kusursuz bir biçimde tasarlanan dünyanın mükemmel uyumunu muhafaza edecek bir dizi kuralların olduğu inancına ve bu inancın üç temel bileşenine, *Türlerin Kökeni* ile radikal bir biçimde meydan okur; dünya sabit değildir, evrimleşmektedir; yeni türler bir anda ortaya çıkmaz, ortak atalardan türer, her türün uyum ve adaptasyon süreçleri kesintisiz olarak doğal seçilim mekanizması yoluyla düzenlenir. Dolayısıyla Mayr açısından Darwin ve Spencer'in çalışmaları, bilimsel bir sıçrayış olmasının yanında, aşkın güçler tarafından tasarlanan ve bu güçler tarafından kontrol edilen dünyayı, doğal yasalar ve bilimsel ilkeler tarafından belirlenen katı seküler bir dünya ile değiştirme önerisini de içerir.[18]

Bilimsel pratik ile felsefi etkinlik, karşılıklı olarak birbirinden beslenen ve keskin hatlarla birbirinden ayrılması çok mümkün olmayan, motivasyonları ve işleyiş biçimi olarak birbirinden farklı iki evreni temsil eder. Ancak bilimsel alanda gerçekleşen kırılma ya da yeni buluşlar felsefi düşünüşün istikametini radikal bir biçimde dönüştürebileceği gibi felsefi yaklaşımlar da bilimsel pratiğe yeni ufuklar açar. Öyle ki; Dennett'e göre Charles Darwin, felsefi düşünüşe Newton, Einstein, Gödel ve Turing gibi isimlerden bile çok daha fazla katkı sunmuş bir bilim insanıdır.[19] Darwin'in "doğal seçilim yoluyla evrim kuramı", bir tarafta biyolojik organizmalar evrenini diğer yanda ise anlam ve erek sorununu birleştirmiştir: "Bu kapsama salt canlıların yaşam

[17] Mayr, 2009, s. 201.
[18] Mayr, a.g.m., s. 202.
[19] Daniel Dennett, "Darwin'in Tuhaf Bir Biçimde Akıl Yürütmeyi Tersine Çevirişi", **Cogito**, Sayı: 60-61, Güz-Kış 2009, s. 163.

mücadelesi ve bitkilerin mükemmel tasarımı değil aynı zamanda insanın anlam ve amacı -sanat ve bilimin kendisi, hatta ahlak- da dahildir."[20] Ona göre Darwin'den önceki düşünce geleneğinde dünyanın bir bütün olarak kavranmasının nedeni bilim değil gelenektir; canlıların en yüksek formundan en düşük olanına, evrendeki her şey, her şeye kadir ve mutlak, akıllı bir yaratıcı olan Tanrı'nın yarattıklarıydı[21]. Tam bu noktada Dennett, Darwin ve Darwin öncesi dünya arasında, Karl Marx'ın *baş aşağı duran Hegel felsefesini ayakları üzerine çevirmesini*[22] andıran bir analoji kurar ve Darwin'in, yaşam hiyerarşisini tersine çevirdiğini öne sürer.

Darwin, *Türlerin Kökeni* ile aşkın güçler ya da metafizik unsurlar tarafından tasarlanan, sabit ve değişmeyen dünya inanışını köklerinden sarsar ve yerine bilimsel/doğal yasalar tarafından yönetilen, hareket halinde ve evrimleşen dünya görüşünü ikame eder. Bu, köktenci ve yaratılışçı dünya görüşünün ilk ve en önemli karşı çıkış noktasıdır. Uzun zamana yayılan gözlem ve bulgular neticesinde geliştirilen evrim kuramına on dokuzuncu yüzyıldan günümüze en katı direnç ve karşı çıkışlar hiç şüphe yok ki sözü edilen bu çevreler tarafından gösterilmektedir.

Şaşırtıcı bir biçimde Darwin'in ortak atadan türeyiş sayesinde evrim geçiren dünya önerisi, 1859'dan sonra doğa bilimci ve filozofların büyük çoğunluğu tarafından neredeyse hemen kabul görmüştür. Bu şaşırtıcı derecede hızlı değişim, *Türlerin Kökeni*'nde, evrim lehinde karşı konulamayacak kadar çok sayıda kanıt sunan Darwin

---

[20] Dennett, a.g.m., s. 163.
[21] Dennett, a.g.m., s. 163-164.
[22] Bertell Ollman, Marx'ın söz konusu tartışmaya ilişkin ifadesinin orijinalinin, "baş aşağı duran Hegel felsefesini ayakları üzerine çevirmek" değil, "Hegel felsefesini tersyüz etmek" biçiminde olduğunu savunur. Başının üstünde duran bir düşünceyi ayakları üzerine çevirmek ile bir yaklaşımı tersyüz etmek hem Hegel felsefesinin hem de Darwin öncesi yaratılış düşüncesinin nasıl bir etkiye maruz bırakıldığının kavranışını kaçınılmaz olarak farklılaştıracaktır. Dolayısıyla biz burada Ollman'ın işaret ettiği Marx'ın orijinal ifadesi olan tersyüz etmeyi değil, Darwin öncesi başının üstünde duran yaratılış ve evren düşüncesinin Darwin tarafından ayakları üzerine çevrildiği önerisini tercih ediyoruz. Söz konusu tartışmaya dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Bertell Ollman, **Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

sayesinde gerçekleşmiştir.[23] Mayr'in işaret ettiği gibi, kuramın bilim çevrelerinde doğa bilimcileri ve filozofların büyük bir çoğunluğu tarafından çok kısa bir sürede kabul görmesi, kuramın üzerine temellendiği argüman ve bulguların kesinliği ve bilimsel çevrelerden karşı çıkışlara imkan tanımayacak sayıda kanıtlara dayanmasıyla ilgilidir. Köktenci ve yaratılışçı[24] olarak nitelenen çevrelerin biteviye karşı çıkışları ise temelde sahip oldukları kozmos tasarımına dair inancın, sözü edilen kanıt ve bulgulara dayanan kuram tarafından sarsılması, yerinden edilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla bu çevreler tarafından evrim kuramına yöneltilen eleştiri ve gösterilen direncin bilimsellik iddiasından son derece uzak olduklarını ifade etmek mümkündür. İpekdal ve Mert'e göre, yaratılışçı yazarlar evrim kuramına ilişkin kendi yanlış anlamalarını bilimsel gerçekler olarak sunup, evrimsel araştırmalar yapan bilim insanlarının çalışma ve metinlerini kesip biçerek, bu bilim insanlarına aslında söylemedikleri şeyleri söyletmektedir[25]. Bununla birlikte canlıların "mantıkça düzenlenişleri"nin bulunmasıyla "doğal sistemleri"nin de gün ışığına çıkartıldığına dair Aristotelesçi görüş, on sekizinci yüzyıl doğa araştırmalarında bile etkisini korumuştur. Böylece Aristoteles'in ontolojisi, tanrının yaratmış olduğu biçimler tarzında Hristiyan dünya görüşü kılığında karşımıza yeniden çıkmıştır. Bu doğa sisteminin gayesi şu biçimde dile getirilebilir: Doğanın kitabını okumak, Tanrının tasavvurlarını kapsayan kodekste ölümsüz harflerle yazılı duranları öğrenmek demektir.[26]

On sekizinci yüzyılın doğa bilimleri çalışmalarına egemen olan hakim anlayışı özetlemesi bakımından, özellikle taksonomi alanındaki çalışmalarıyla modern

---

[23] Dennett, 2009, s. 203.
[24] Bu terim, bir tanrının varlığına inanan ya da dindar bir kişi anlamında değil, daha ziyade türlerin ve kozmosun bir tanrı tarafından değişmez şekilde yaratıldığına inanan kişi anlamında kullanılmaktadır zira, evrim kuramı tanrının olmadığı iddiasında olan bir kuram değil, türlerin zaman içerisinde değiştiğini öne süren bir kuramdır. Tartışma bağlamında terimin kullanımına dair daha ayrıntılı bir okuma için bkz. Kahraman İpekdal ve Şafak Mert, "Biyolojik Evrim ve Evrim Kuramı", **Cogito**, Sayı: 60-61, Güz-Kış 2009.
[25] İpekdal ve Mert, a.g.m., s. 95.
[26] Theodor Ballauff'tan aktaran: Teoman Duralı, "Charles Darwin ve Yüzyılımıza Damgasını Vuran Çağdaş Evrim Düşüncesinin Doğuşu, **Felsefe Arkivi**, Sayı: 25, 1984, s. 114.

taksonominin kurucusu sayılan, döneminin önemli biyolog ve fizikçilerinden olan Carl Linnaeus'un yaklaşımı[27] dikkate değerdir; özü hava, toprak, su ve ateş olan evren ve doğa, tanrının iradesi ile var olmuş, onun iradesi eşliğinde var olmaya devam etmektedir. Türler, başlangıçta yaratılmış biçimlerdir. Miktarca da, çeşitçe de nice çok, nice değişik olurlarsa olsunlar, hepsi de yaratılmıştır. Yine hiçbir yeni tür, bugün türeyemez artık.[28] Bilim çevrelerinde az ya da çok hakim olan bu yaratılışçı ve sabit evren tasarımı, Darwin'in *Türlerin Kökeni* çalışmasının sarsıcı tesirini anlamak bakımından önemlidir.

Evrim kuramına gösterilen direncin temel çıkış noktalarından biri de türlerin belirli ilkeler doğrultusunda geçirdiği evrimin deney ve gözleme imkan vermeyecek kadar uzun sürelerde ve tedrici olarak gerçekleşiyor olması ile canlıların varoluşlarının ulvi ve ilahi bir amaç ya da "mükemmel" olana doğru bir ilerleme oluşuna dair yerleşik kanı ve inançtan kaynaklanmaktadır. Buna göre ortak atadan geliş, ara/geçiş formlarının ortaya çıkışı ya da kaybolması, türlerin özellik ve genomlarının sonraki nesillere aktarımı ve çeşitlenme, mutasyon gibi evrimsel süreçler gözlenemeyecek ölçüde uzun zamanlara yayılmıştır.

Evrim sürecinin nasıl başladığı ya da canlıların ortaya çıktığı ilk dönemlerden günümüze dek evrim mekanizmasının nasıl işlediğini geçmişteki biyolojik olaylar üzerine deney yaparak saptamak mümkün değildir. Darwin, bu zorlu zaman sorununun üstesinden, diğer bilimsel yöntemlerden tümüyle farklı olan, 'tarihsel anlatılar' yöntemi ile gelir: Geçmişteki tektonik ve biyolojik olayların ve sonuçlarının temel alınmasıyla hayali bir senaryoya imkan tanıyan tarihsel anlatılar yöntemi ile Darwin, çalışmalarından elde ettiği bulgular aracılığıyla, evrime ilişkin deneye gelmeyen tarihsel uğrak ve olayları çok başarılı bir biçimde anlatabilmiş, biyocoğrafya

[27] Duralı, a.g.m., s. 115.
[28] Duralı, a.g.m., s. 115.

rekonstrüksiyonlarında bu yöntemi çok başarılı bir biçimde kullanarak kurama yöneltilen zaman ve ereksellik eleştiri ve karşı çıkışlarının üstesinden bu yolla gelmeyi başarmıştır[29].

Darwin'in tarihsel anlatılar yöntemi ile evrim kuramındaki zaman olgusunu ustaca açıklayışı, onun düşünce tarihindeki pozisyonuna ilişkin önemli bir verinin daha açığa çıkmasına hizmet eder; bu, geleneksel olarak göz ardı ya da ihmal edilen Darwin'in çalışmalarındaki felsefi yandır. Gelmiş geçmiş en büyük filozoflardan biri olmak payesini Darwin'e veren Ernst Mayr açısından Darwin'in kuramının gücü aynı zamanda bu sözü edilen yöntemsel ve felsefi yandan beslenir. Darwin'in gelmiş geçmiş en büyük filozoflardan biri olarak konumlandırılmasında, kendinden sonraki bütün bilim ve felsefe tarihini etkilemiş olmasının yanında, kendinden önceki tarihe ilişkin olarak ustaca kullandığı bu farklı yöntemsel yaklaşım büyük ve önemli bir yer teşkil eder. Bununla birlikte Herbert Spencer'in sentetik felsefe sistemi adını verdiği temel çalışmasının odağında olan şey de genel evrim teorisidir. Dolayısıyla hem Darwin hem de Spencer için evrim düşüncesi yalnızca biyolojik organizmanın değişim süreçlerini açıklamak için kullanılmaz; evrim teorisi biyolojik organizmalar kadar toplumsal yapılar, ahlak ve vicdan duygusu ile zihinsel yetiler gibi biyolojik olmayan süreç ve yapıların tasarlanmasında da merkezi bir konumda yer alır.

Evrim düşüncesine göre canlılar, basit ve homojen bir durumdan daha karmaşık ve kompleks bir forma doğru zamana yayılan bir biçimde değişir. Buna göre canlıların ulaşması beklenen ya da arzu edilen "iyi", "mükemmel" gibi bir son durak, nihai nokta yoktur. Değişmenin dinamikleri aşkın bir istikamet ya da üstün ve kusursuz bir forma doğru işlemez. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl düşüncesinde, özellikle Alman idealistleri Schelling, Fichte ve Hegel felsefesinde belirginleşen doğa, tarih ve kültürün

[29] Mayr, 2009, s. 200.

belirli bir erek doğrultusunda var olduğu düşüncesi, Darwin'in evrim kuramında yadsınan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar. Doğal seçilim yoluyla işleyen evrim mekanizmasının mistik ya da aşkın bir motivasyonu yoktur. Yalnızca maddi koşullar tarafından belirlenen birtakım ilkelerle karakterize olan evrimsel süreçler vardır. Bu bağlamda evrim düşüncesinde, canlıların süreç içerisinde geçirdikleri değişim ve dönüşüm, örtük ya da açık olarak iyi, güzel ya da mükemmel olana doğru gelişme biçiminde kavranmaz, sürece olumlu ya da olumsuz herhangi bir değer atfedilmez. Dolayısıyla evrim sürecine atfedilebilecek tek erek, evrimin kendi işleyiş mekanizmalarını biteviye olarak yeniden üretmesidir.

Doğanın ve tarihin erekselci bir bakışla kavrandığı dönemlerde evrime ilişkin kavram setleri Darwinci anlamından neredeyse taban tabana zıt anlamlarda kullanılmış, söz gelimi doğal ayıklanma, türün içindeki arızalı unsurları temizleyerek türü mükemmel şekilde kalmaya zorlayan bir kuvvet, kusurluların yok olmasıyla yapılan ilahi bir temizlik olarak algılanmıştır. Evrimin kendisi ise, *süblime* insan formuna doğru giden ve tanrının yaratma sırası ile betimlenen bir süreç biçiminde kavranmaktaydı. Ancak doğa açısından bakıldığında "olması gereken", "ideal", "insan-ı kamil" ya da "en yüce form" gibi nihai uğrak ya da pozisyonlar söz konusu değildir, insan yalnızca canlılar dünyasının bir türü olarak kavranır.[30] Herbert Spencer'in genel evrim teorisinde yukarıda sözü edilen erekselciliğin örtük de olsa izlerine rastlamak mümkündür ancak, Darwin'in evrim kuramı ilerlemeci ve erekselci tarih anlayışının hakim olduğu on dokuzuncu yüzyıl felsefesi ve zamanın ruhuna kuramsal bir meydan okumanın ifadesidir. Darwin'in kuramın karşısında konumlandığı ve zemini üzerinde durulamayacak kadar kaygan bir hale getirdiği dünya görüşü, bu sözü edilen erekselci düşünüştür.

[30] İpekdal ve Mert, 2009, s. 99-100.

Başlangıç problemi ya da canlıların (insanların) ortak bir atadan türediği önermesi, evrimci açıklamanın sıklıkla karşı karşıya kaldığı iki temel tartışmaya işaret eder. Bilimsel olmaktan daha çok, yaratılışçı bir inanç ve ideolojiden beslenen bu karşı çıkışların kuramı çürütmeye yönelik çaba ve ısrarının, bütün bir inanç sisteminin temellerini sarsmasından hareketle refleksif bir motivasyondan kaynaklandığını öne sürmek mümkündür. *Türlerin Kökeni*'ndeki sunuş yazısında Jean-Marc Drouin, yaratılış ve evrim arasında kurulan ikiliği 'boş bir tartışma' olarak niteler.[31] En yalın haliyle evrimin açıklamaya çalıştığı olgu, canlıların ve canlıların meydana getirdiği birimlerin evrimidir. Kuramın nesnesi var olan/var olmuş canlılar ve yapılardır. Ortada bir canlının ya da sosyal yapının olmadığı durumda biyolojik ya da toplumsal bir evrimden söz etmek de mümkün değildir. Dolayısıyla canlıların var olmadığı bir durum ya da başlangıç problemi, evrim kuramının 'dolaylı' olarak konusudur.[32] Bu tartışma, temelde kuramın nasıl kavrandığı ile ilgilidir ve bilimsellikten çok inanç ya da ideoloji temelli kaygılardan kaynaklanmaktadır.

Darwin, doğal seçilim yoluyla evrim mekanizması tarafından basitçe açıklanabilen ama yaratılışçı herhangi bir açıklamaya karşı dayanıklı ve 'zeki tasarım'[33] adı verilen şey tarafından açıklanamayan çok sayıda biyolojik fenomen sunmuştur. Mayr'e göre Darwin'in ortak atadan türeyiş teorisi çok hızlı kabul görmüştür çünkü bu teori, Linneaus[34]'un organizma türlerini hiyerarşik bir sistemle sınıflandırışını ve karşılaştırmalı anatomistlerin bulgularını açıklayan bir teoridir. Ancak bu teori, Darwin'in Viktoryen çağdaşlarının büyük kısmı için sindirmesi zor bir teoridir. İnsanların da tıpkı diğer canlılar gibi ortak bir atadan türediği düşüncesi aynı zamanda,

---

[31] Darwin, 2017, s. 30.
[32] İpekdal ve Mert, 2009, s. 96.
[33] Zeki tasarım tartışmaları ve yaratılışçılık, teleoloji, sosyobiyoloji'ye ilişkin daha geniş kuramsal bir tartışma için bkz. Elliott Sober, **Biyoloji Felsefesi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.
[34] Carl von Linnaeus (1707-1778) günümüzde kullanılan taksonominin kurucusu olan biyolog ve fizikçi. Her canlı varlığı iki adla sınıflandırma yöntemini ilk olarak uygulayan isimdir. İnsan için Homo sapiens, köpek için Canis familiaris tanımlamalarının kullanılması Linnaeus'un yöntemi sebebiyledir. Onun çalışmalarıyla on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda biyolojiye taksonomik yaklaşım hâkim olmuştur.

tarihteki bütün antropomorfik felsefenin sonunun ilanıdır[35]. Dolayısıyla bir süreç açıklama modeli olarak evrim kuramına karşı alınan pozisyon, antropomorfik düşünce geleneğinin sonunu ilan ettiği için bilimsel bir onay ya da reddin değil, inanç ve ideoloji bakımından bir sindirimin konusudur.

Öte yandan başlangıç problemine ilişkin kurulan yaratılış-evrim ikiliği, ana hatlarıyla bu soruna bakışı iki uçta ifade edebilmek adına işlevsel olsa da, evrimci olmayan ancak herhangi bir din ya da metafizik düşünceden beslenmeyen görüşleri de aynı potada eritmesi bakımından eksik ve indirgemeci görünmektedir. Çünkü bu soruna ilişkin yaklaşımlar bu ikiliği aşacak bir çeşitliliğe sahiptir. Söz gelimi Jerry Fodor[36] ve Thomas Nagel[37] evrim kuramına şüphe ile yaklaşmalarında dinin ya da geleneksel anlamda yaratılışçı düşüncenin herhangi bir etkisi olduğunu reddederler. Fodor, uyarlanışların Akıllı Tasarımcı'nın işi olduğunu öne sürmediği için savlarının Akıllı Tasarım'ı destekler nitelikte olmadığını, uyarlanışların nasıl oluştuğunu kimsenin bilemeyeceğini ifade eder ve bu konuda agnostik bir pozisyonda konumlanır.[38]

Natüralizm ve bilim arasındaki ilişkinin natüralizmin başrahipleri tarafından aslında olduğundan çok daha farklı bir biçimde kurgulandığını öne süren Plantinga'ya göre ise natüralizm ve bilim arasındaki ilişki, yalnızca zihinsel bir keşmekeşin neticesidir. Ona göre natüralizm ve bilim arasında derin bir rahatsızlık, derin bir uyumsuzluk ve derin bir çatışma vardır[39]. Plantinga, Stephen J. Gould gibi natüralistlerin, "Darwin'den önce, bizi cömert bir Tanrı'nın yarattığını düşündük; fakat şimdi, Darwin'den sonra farkına vardık ki hiçbir müdahil ruh, tabiatın gidişatını sevgiyle gözetlemiyor" biçimindeki savlarının rahatsız edici derecede gıcırtılı

[35] Mayr, 2009, s. 200.
[36] Jery Fodor, "Againist Darwinism", **Mind Language**, Sayı: 23, 2008.
[37] Thomas Nagel, "Public Education and Intelligent Design", **Philosophy Public Affairs**, Sayı: 36, 2008.
[38] Dennett, 2009, s. 167.
[39] Alvin Plantinga, "Naturalizme Karşı Evrimsel Arguman", **Allah, Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 175.

duyurusuna rağmen, bu haliyle bilimsel teorinin bir parçası olmadığını, daha ziyade metafiziksel veya teolojik bir eklenti olduğunu ifade eder.[40]

Genel hatlarıyla yukarıda ifade edilmeye çalışılan evrim düşüncesinin izinde, "Charles Darwin ve Herbert Spencer'da Evrim, Toplum ve Ahlak Düşüncesi" başlıklı bu tez çalışması; modern ve bilimsel anlamda evrim düşüncesinin mimarı olan Charles Darwin'in ve evrim düşüncesinin sınırlarını alışılagelmiş olandan çok daha öteye taşıyan Herbert Spencer'in evrim, ahlak ve toplum tasarımlarını konu edinmektedir.

Bu konu kapsamında çalışmanın kendisi için tayin ettiği temel amaç; Darwin'in evrim teorisinde Spencer'in, Spencerin genel evrim teorisinde ise Darwinci ilke ve prensiplerin izlerini aramak; Darwin'in *Köken* ve *Türeyiş* çalışmalarında geliştirdiği organik ve organik olmayan evrim mekanizmalarının Spencer'in sentetik felsefesinde karşılığını bulmak; organik, toplumsal ve ahlaksal yapıların kökenleri ve değişimini açıklamaya dair hem Darwin hem de Spencer tarafından geliştirilen bu kavram ve mekanizma setlerinin sınırlarını birincil ve ikincil kaynaklardan hareketle serimlemek; ve son olarak geleneksel inanç ve kabullerin işaret ettiğinin tam aksi istikametinde, evrim düşüncesinin ahlaksal ve toplumsal yapıların açıklanmasında da kullanışlı ve geçerli bir yaklaşım olduğunu göstermeye çalışmaktır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak Darwin ve Spencer'in kendi metinleri incelenmiş, daha anlamlı sonuçlara ulaşabilmek adına çağdaş düşünür ve yazarların Darwin ve Spencer hakkındaki çalışmalarına başvurulmuş ve bu çerçevede tez üç bölüm olarak tasarlanmıştır.

---

[40] Plantinga, a.g.e., s. 175-177.

Birinci bölümde Charles Darwin'in doğal seçilim yoluyla evrim teorisi, düşünürün temel çalışması olan *Türlerin Kökeni*'nden hareketle incelenmiş, düşünürün biyolojik temelli evrim teorisini üzerine inşa ettiği evcilleşme ve doğanın etkisi altında değişim, var olma savaşı ve adaptasyon, doğal seçme ya da en güçlü olanın hayatta kalması gibi temel ilke ve mekanizmalar açıklanmış, söz konusu ilke ve mekanizmaların hareket yasaları gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı bölümün devamında düşünürün biyolojik temelli evrim yaklaşımının ahlak ve toplum alanlarına uyarlanışı, insanların zihinsel ve ahlaksal yetilerinin evrimci bir dizgeye nasıl oturtulduğu ve ahlak ile toplumun evrimsel bir bağlamda nasıl tasarlandığı, yine düşünürün kendi çalışması olan *İnsanın Türeyişi* adlı çalışmasından yola çıkarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü, Herbert Spencer ve onun evrim hakkındaki görüşlerine ayrılmıştır. Düşünürün sentetik felsefe sisteminin ve bu sistemin evrime bakan yönünün ana hatları ortaya konulmuş, genel evrim teorisinin esasları *İlk Prensipler, Etiğin İlkeleri, Sosyolojinin İlkeleri* gibi birincil eserlerinden hareketle ele alınmıştır. Darwin'den faklı olarak Spencer'in evrim yaklaşımın odağında biyolojik organizmalardan çok sosyal bedenler ve insana dair zihinsel ve ahlaki süreçler yer alır. Bu bilginin ışığında ikinci bölümün diğer alt başlıklarında, düşünürün evrimci bir perspektiften toplumsal ve ahlaksal tasarımı serimlenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde Charles Darwin ve Herbert Spencer'in genel olarak evrim yaklaşımları ele alınmış; evrim, toplum ve ahlak tasarımlarının birbirini andıran ve özgün yanlarının altı çizilmiş; iki düşünürün evrim görüşleri organik evrim, doğal seçme ve en uygun olanın hayatta kalması, evrimsel sürecin yönü ya da amacı, ahlakın kökenleri ve işlevi, toplumun evrimsel tasarımı, adalet ve özgürlük ve toplumun evrimsel uğrakları alt başlıklarında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise çalışmanın kısa bir özeti ve değerlendirmesi yapılmış, modern anlamda organik ve süper organik evrim düşüncesinin iki önemli düşünürü olarak Charles Darwin ve Herbert Spencer'in biyolojik evrimle sınırlı olmayan evrim yaklaşımlarının, toplum ve ahlak düşüncesine önemli katkılar sunup yeni ufuklar açabileceğine işaret edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CHARLES DARWİN DÜŞÜNCESİNDE EVRİM, AHLAK ve TOPLUM

1.1. Charles Darwin ve Evrim Düşüncesinin Temelleri

Tarih içerisinde evrim düşüncesinin gelişimini kullanılan yöntem ve dayandığı argümanları referans noktası kabul ederek üç farklı döneme ayıran Coulter'e göre evrim düşüncesinin ilk dönemi; doğa ve canlılara ilişkin kaba gözleme dayanan spekülasyon dönemi(eski), gözlem ve bu gözlemlerden hareketle ulaşılan çıkarımlara dayalı ikinci dönem (orta), ve son olarak, içinde bulunduğumuz gözlem sürecine deney ve bilimsel yöntemlerin eşlik ettiği modern dönem[41]. Modern anlamda evrim düşüncesinin kendisiyle özdeşleştiği isim Charles Darwin'dir. Ancak bu özdeşliğin kurulmasında Darwin'in çalışmalarının "devrimci" niteliğinin yanında on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen bilimsel ilerleme ve düşünsel iklimin yarattığı elverişli koşullar yadsınmamalıdır. Darwin'in kuramının başarısı aynı zamanda, 1831 yılında Galapagos adalarına yaptığı geziyle başlayan ve yirmi yıldan fazla bir zaman boyunca elde ettiği bulgu ve gözlemsel verileri, kendinden önceki evrim düşüncesiyle yeniden yorumlayıp formüle etme ve sentezleme kabiliyetinden kaynaklanmaktadır[42].

Darwin'in evrim kuramından birçok bakımdan farklılıklar göstermesine rağmen, Darwin öncesi evrim düşüncesinin en önemli ismi ise hiç şüphesiz Jean-Baptiste Lamarck'tır. Türlerin birbirlerinden değişerek oluştuklarını ifade eden detaylı bir bilimsel/biyolojik evrim teorisini ilk olarak ortaya koymak ayrıcalığı Lamarck'a aittir.[43] Süreklilik ya da kopukluk bağlamında Lamarck ve Darwin arasındaki ilişki evrimci düşünürler arasında bir bölünmenin de kaynağını teşkil eder. Buna göre kimileri için Lamarck ve Darwin arasında bir süreklilik ya da öncüllük ilişkisi yoktur, iki teori

---

[41] John M. Coulter, "History of Organic Evulation", **Science**, 1926, Sayı: 1637, s. 487-488.
[42] Fatih Özgökman, **Teleolojik Delil ve Evrim Teorisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.32
[43] Taslaman, 2019, s. 101.

arasında benzerlik ya da süreklilik ilişkisi kurmak mümkün değildir. Ancak bazı düşünürlere göre Darwin'in evrim teorisi, Lamarck'ın çalışmaları ve inşa ettiği düşünsel zemin ile mümkün hale gelmiştir. Her ne kadar evrim teorisi Darwin ile özdeşleşmiş olsa da türlerin evrimleşmesinin bilimsel bir yaklaşım ve kuram çerçevesinde açıklanması ve bu yolla modern anlamda biyolojinin ortaya çıkmasında Lamarck'ın teorisi önemli bir yere sahiptir.

Erken dönem çalışmalarında canlıların sabit olduğu ve türlerin değişmediğini savunan Lamarck, 1809 yılında yayınladığı *The Zoological Philosophy*[44] çalışmasıyla, türlerin değişmeyip sabit kaldıkları görüşünden uzaklaşmış, canlıların evrimsel bir yolla değiştiği düşüncesini benimseyerek daha evrimci bir noktada konum almıştır.

Lamarck'ın düşüncesinde evrim, yavaş aşamalarla gerçekleşir ve ancak birçok nesil geçtikten sonra yeni türlerin ortaya çıkması mümkün hale gelir. Evrim, küçük aşamaların zaman içerisinde birbirine eklemlenmesiyle gerçekleşen dikey bir süreç olduğu için hissedilmez. Canlıların ve türlerin mükemmel ve kompleks yapısı çok uzun bir zaman içerisinde ve aşama aşama oluşur. Türlerin başlangıçtaki biçimleriyle var olduklarına dair Linneausçu görüşten uzaklaşan Lamarck'a göre mevcut türler, yok olmuş türlerin evrimleşmiş halidir.[45] Ona göre doğa, en kusurlu ya da en basitinden başlayarak tüm hayvan türlerini birbirini izleyen bir şekilde arka arkaya meydana getirmiş, en az gelişmiş (kusurlu) ya da basit olandan başlayarak işini mükemmel olanla sonlandırmış ve bu yolla organizasyonu tedrici olarak artan bir karmaşayı yaratmıştır.[46]

---

[44] Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet de Lamarck, **The Zoological Philosophy**, Hafner Publishing Company, New York and London, 1963.
[45] Taslaman, 2019, s. 101.
[46] Lamarck, 1963, s. 126.

Türler arası değişimi sağlayan evrim mekanizmasının işleyiş ilkelerini belirlemeye çalışan Lamarck'ın evrim teorisi kendi döneminde yaygın olan ilerlemeci görüşün belirgin izlerini bünyesinde taşır. Bu nedenle onun evrim kuramı ilerlemeci bir kuramdır.[47] Lamarck'ın ilerlemeci evrim anlayışının kaynağı canlılık kuvveti (vital force) olarak adlandırdığı bir kuvvettir. Sözü edilen bu canlılık kuvveti, cansız varlıkları etkileyen Newtoncu kuvvetten farklı bir kuvvet değildir. Lamarck'ın canlıların zamanla daha karmaşık ve organize formlar oluşturmasını sağlayan (ilerlemeci evrime yol açan) şey bu kuvvettir. Ancak Lamarck için evrimsel işleyişi açıklamakta canlılık gücü tek başına yeterli değildir. Canlıların farklı özellikler kazanması ve yeni kazanımların sonraki nesillere aktarılmasında çevresel koşullar belirleyici bir rol oynar. Buna göre Lamarck'ın evrim kuramında evrimin iki nedeni vardır; bu nedenlerden ilki, asıl neden olarak adlandırılabilecek, canlılığın kendi doğasından kaynaklanan ve mükemmele doğru değişimi sağlayan iç kuvvet; ikinci neden ise, bazen bu kuvvetle çatışabilecek ama asla ilerlemeyi durduramayacak bir dış kuvvet[48]. Öte yandan Lamarck'ın evrim düşüncesinde türlerin ortak bir atadan türediği görüşü yer almaz. Lamarck, kendiliğinden türeyen birçok basit canlı formlarından kompleks canlıların farklı evrimsel çizgilerde oluşumunu değerlendirdiği için ortak bir ata fikrinde kendi teorisinde yer vermez.[49]

Lamarck'ın evrim teorisi, canlıların birbirinden türediğini anlatan ilk detaylı biyolojik evrim teorisi olması bakımından önemlidir. Darwin ve Spencer'in kuramlarından belirgin farkları olmasına ve insan türünün ahlak gibi zihinsel yetilerinin evrimsel olarak açıklanmasına çok fazla değinmemesine rağmen, on

---

[47] Ayhan Sol, "Lyell'in, Lamarck'ın Evrim Kuramını Eleştirisinin Bir Değerlendirmesi", **Kaygı**, Sayı: 12, 2009, s. 120.
[48] Sol, a.g.m., s. 121.
[49] Ernst Mayr, **Toward a New Philosophy of Biology: Observations of an Evolutionist**, Harvard University Press, Cambridge, 1988, s. 200.

dokuzuncu yüzyılda evrimsel biyolojinin gelişmesine önemli katkılar sunmuş ve çağdaşlarının evrimci düşüncelerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Darwin'in evrim kuramının ortaya çıkmasında doğrudan ya da dolaylı olarak önemli katkıları olan bir diğer isim ise Charles Lyell'dir. Modern jeolojinin kurucularından kabul edilen Charles Lyell, *Principle of Geology*[50] çalışmasıyla özellikle yerkürede meydana gelen değişimlerin çağının genel kabul gören görüşlerinden farklı olarak çok daha uzun bir zaman içerisinde gerçekleştiğini öne sürerek Darwin'in, türlerin evriminin çok uzun zamanlara yayılarak gerçekleştiği görüşünün esin kaynağı olmuştur. Kendi evrim kuramını inşa etmesinde önemli bir deneyim ve uğrak noktası olan 'Beagle Gezisinde'[51] Darwin, Lyell'in sözü edilen kitabından oldukça etkilenmiş, hatta kendisinin de bir yerbilim çalışması yapabileceğini ifade etmiştir.[52]

Darwinci evrim kuramının en önemli savunucularından olan ve bu ateşli tutumuyla 'Darwin'in Buldogu' adıyla anılan Thomas Henry Huxley'e göre, Darwin'in evrim kuramının doğmasına neden olan şey, Lyell'in yerbiliminde savunduğu ilke ve açıklama modelinin Darwin tarafından biyolojiye uyarlanmasından başka bir şey değildir. Öte yandan bazılarına göre ise, Lyell'in yerbilim konusundaki çalışmaları ve Darwin üzerindeki etkisi, Darwinci evrim kuramının kabul edilmesini

[50] Charles Lyell, Charles Darwin'in Beagle'da beraberinde götürdüğü üç ciltlik öncü bir kitap olan Principles of Geology ile bir bakıma evrimsel biyolojinin temellerini atmıştır. Lyell bu çalışmasında, modern jeolojinin temel ilkelerinden biri olan tek biçimciliği formüle eden jeolog James Hutton'ın fikirlerini savunur. Lyell, tekbiçimci yaklaşımın, doğal süreçlerin her zaman aynı yasalara göre işlediğini ve dünya yüzeyinin özelliklerinin uzun süre boyunca fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçlerle nasıl üretildiğini anlamamıza izin verdiğini öne sürer. Daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Charles Lyell, **Principles of Geology: An Attempt to Explain the Former Changes of the Earth's Surface, by Reference to Causes now in Operation**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

[51] Charles Darwin'in evrim kuramını oluşturmasına temel olan araştırma gezisi. Charles Darwin'in katıldığı 24 Ekim 1831 tarihinde başlayan bilimsel araştırma gezisi, Plymouth limanından başlamış, Güney Amerika'daki araştırmaların ardından Yeni Zelanda üzerinden İngiltere'ye dönülmesi ile 2 Ekim 1836 tarihinde tamamlanmıştır.

[52] Francis Darwin, **Charles Darwin Yaşamım**, Çev. Ozan Karakaş, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2018.

zorlaştıran bir faktör olmuştur.[53] Ancak Darwin'in kendi ifadesine göre *Türlerin Kökeni*'nin yazılması konusunda kendisini en çok yüreklendiren ve teşvik eden kişi Lyell olmuştur.[54]

Biyolojik temelli evrim düşüncesinin Darwin'in kuramıyla zirve noktasına ulaşmasında, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda farklı bilimsel branşlarda meydana gelen gelişmelerin etkisi yadsınamaz. Ancak özellikle yerbilim alanında gerçekleşen ilerleme ve keşifler, yerkürenin geleneksel açıklanma biçimlerinden kopuşlar, evrim kuramının bilimsel olarak olgunlaşmasında özel bir öneme sahiptir. Kıta Avrupası ve özellikle İngiliz bilim insanlarının yerküre ve canlılara ilişkin keşifleri arttıkça, daha çok kutsal metinlere dayanan açıklama modellerinin geçerlilikleri hem sorguya açık hale gelmiş hem de fosillerin kaynaklık ettiği bilimsel bulgular karşısında güvenilirlik ve geçerliliklerini yitirmeye başlamıştır.

1656 yılında bile Armagh Başpiskoposu James Usher[55], kutsal kitapta yer alan tanrının dünyayı altı günde yarattığı ayeti ve peygamberlerin yaşamlarına dair anlatılardan hareketle yaptığı incelemeler sonucunda, tanrının dünyayı milattan önce 22 Eylül 4004 yılında yarattığını açıklamıştır. Ancak bu spesifik tarihe, çok geçmeden jeolojik bulgular eliyle fantastik bir kehanet payesi iade edilmiştir.

Modern anlamda jeolojinin Lyell ile birlikte kurucularından sayılan İngiliz jeolog James Hutton, yerkürenin yaşına ve zaman içerisinde geçirdiği değişimlere dair bulgularıyla, dinsel/geleneksel açıklamaların yerini bilimsel bir yaklaşım modelin almasına ön ayak olan en önemli bilim insanlarındandır. Hutton, dünyayı her zaman insanların yaşamasına olanak sağlayan, ustaca şekillendirilmiş bir gelgit makinası gibi

---

[53] Taslaman, 2019, s. 121
[54] Darwin, 2018, s. 75-81.
[55] 1581-1656 yılları arasında yaşayan, dinsel siyasetteki faaliyetleri ve patristik metinler, özellikle de Eski Ahit'in kronolojisi üzerindeki çalışmaları ile bilinen Anglikan kilisesinin İngiliz-İrlandalı başrahibi.

görür ve bu "büyük iş"in oluşması için çok fazla zaman gerektiğini savunur. Onun keşfettiği temel ilke, bugün fark edemediğimiz bir yavaşlıkla çalışıp gezegeni şekillendiren güçlerin, tarih boyunca da aynı şeyi gerçekleştirdiğidir.[56]

Hutton'un çağdaşı olan Georges Cuvier ise yerkürenin ve canlıların tarih içerisinde birçok katastrofik uğraktan geçtiğini ve hem yerkürenin fiziksel yapısında meydana gelen değişimlerin hem de canlı türlerindeki yok oluşların bu afet ve küçük kıyametlerle gerçekleştiğini savunur. Bu felaketlere tam olarak neyin neden olduğundan emin olmayan Cuvier'e göre, bu türden devrimsel değişiklikler okyanusların ani yükselişi ya da şiddetli soğuk dalgaların çarpmasıyla meydana gelmiştir. Onun düşüncesinde sözü edilen bu devrim ve felaketler dünya tarihinde çok kez gerçekleşmiştir: Eğer Nuh Tufanı gerçekse, bu, dünya tarihinde sıkça yaşanan pek çok felaketin sonuncusundan başka bir şey değildir. Bu felaketler birçok canlı türünün yok olmasına neden olmuş ve bu felaketlerin hepsi insan türü ortaya çıkmadan çok önce gerçekleşmiştir.[57] Zimmer'e göre aralarında Hutton, Kelvin, Lyell ve Cuvier gibi önemli isimlerin de olduğu yerbilimciler, on dokuzuncu yüzyıl başlarında, İncil'i harf harf takip etmekten çok uzakta olsalar da yaptıkları işi hala dinsel bir çaba olarak görüyorlardı.[58]

Lyell ise Cuvier'in evrenin zamana yayılan bir biçimde yaratıldığı düşüncesini kabul etmekle birlikte onun katastrofizmine[59] üniformitaryanizm[60] ilkesiyle karşı

---

[56] Carl Zimmer, **Evrim: Bir Fikrin Zaferi**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2014, s. 44.
[57] Zimmer, a.g.e., s. 44.
[58] Zimmer, a.g.e., s. 45.
[59] Katastrofizm, Fransız anatomist Georges Cuvier (1769-1832) tarafından geliştirilen ve yerküredeki katmanlar arasındaki her bir sınırın, zaman olarak, sel baskınları ve kuraklık gibi felaketlere karşılık geldiğini ve o dönemde yaşayan türlerin çoğunun ortadan kalkmış olduğunu savunan hipotezdir. Ancak katastrofizmde olaylar birbirine evrimsel olarak bağlı değildir. George Cuvier katmanları incelerken, her katmandaki fosilin bir üstteki katmandaki fosil ile uyuşmadığını görmezden gelir; bu katmanlaşmaların nedeni teolojik bir nedene bağlanır. Yani bu felaketler Nuh Tufanı gibi kaynağı tanrı olan bir afet gibi görülür. Georges Cuvier, **A Discourse on the Revolutions of the Rurface of the Globe, and the Changes Thereby Produced in the Animal Kingdom**, Carey & Lea, Philadelphia, 1831.
[60] Tekdüzelik, James Hutton'un çalışmalarına dayanan ve on dokuzuncu yüzyılda Charles Lyell tarafından popüler hale getirilen bir teoridir. Bu teori, dünya yüzeyinde gözlemlenebilen kuvvetlerin ve süreçlerin,

çıkar. Stephen Jay Gould, Lyell'in tekdüzenli yaklaşımının birbirinden çok farklı dört temel bileşeni olduğu ifade eder, buna göre;

-Doğa yasaları sabittir (Tekdüzenlidir). Bu, John Stuart Mill'in göstermiş olduğu gibi, dünyaya ilişkin bir yargı değil, bilim adamının geçmişin çözümlemesine girişmeden önce kabul etmek zorunda olduğu a apriori bir yöntem iddiasıdır.

-Tarihsel olayları açıklamak için şu anda işleyen ve dünyanın yüzeyini biçimlendiren süreçlere başvurulmalıdır (Sürecin zaman içerisindeki Tekdüzenliği).

-Yerküreye ilişkin değişimler afet sonucu ya da aniden değil yavaş, aşamalı ve düzenli olarak gerçekleşir (Hızın Tekdüzenliği).

-Dünya, oluşumundan bu yana temel olarak aynı kalmıştır (Yapılanmanın Tekdüzenliği).[61]

Darwin'in evrim kuramının hangi temeller üzerine inşa olduğunu kavramak bakımından sözü edilen yerbilimcilerin çalışmaları büyük önem taşır. Evrimci yaklaşımın temel savı olan canlıların evriminin zamana yayılan ve kademeli olarak gerçekleşen bir süreç oluşu, dünyanın (dolayısıyla canlıların) yaşının, o zamana kadar "bilinen" ya da "inanılan" yaşından çok daha büyük olmasını gerektirmekteydi. Usher'in dünyanın yaşına ilişkin iddiası 6000 yıl, modern jeolojinin tahmini ise 4,5 milyar yıldır. Büyük ölçüde Lyell'in çalışmalarından hareketle Darwin ise, bir vadinin deniz tarafından her yüzyılda yaklaşık iki buçuk santimetre aşındırıldığı hesabını yaparak dünyanın yaşını 300 milyon yıl olarak tahmin etmişti. Darwin'in bu hesabı, modern jeolojik tahminlerin çok gerisinde olmasına rağmen, dünyanın ve canlıların

---

doğal tarih boyunca dünyanın manzarasını şekillendirenlerle aynı olduğunu belirtir. Bu ilkenin en önemli savunucuları olarak, James Hutton, Lord Kelvin, Charles Lyell sayılabilir.

[61] Stephen Jay Gould, **Darwin ve Sonrası: Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler**, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2003, s. 155-156.

evriminin bilinenden çok daha uzun zamanlara yayıldığını tahmin etmek ve evrim kuramını üzerine inşa etmek için önemli bir çıkış noktası anlamı taşımaktadır.

1.2. Darwin'in Doğal Seçilim Yoluyla Evrim Yaklaşımı

Yaklaşık otuz yıl boyunca yaptığı gözlemler ve topladığı örnekler üzerinde türlerin değişimini inceleyip kaleme aldığı ve kendinden sonraki hemen bütün bilimsel branşları az ya da çok etkileyen *Türlerin Kökeni* çalışmasının son bölümün giriş cümlesinde Darwin, kendi teorisini "uzun bir kanıtlamalar zinciri" olarak tanımlar.[62] Sözü edilen bu argümanlar zincirinin temelinde, "değişim (variation) yoluyla ve doğal seçme yoluyla değişikliğe uğrayarak türeme, soy-alma mekanizması" yer alır.[63] Günümüzde evrim olarak adlandırılan bu teori Darwin tarafından, kitabın ilk baskısında evrim adıyla nadiren anılmıştır. Price'a göre, Darwin'in "evrim" sözcüğünü –daha sonraki baskılarda sıklıkla kullanmış olmasına rağmen- kitabın ilk baskısında nadiren kullanmasının nedeni, büyük ölçüde, o dönemde bu kelimenin radikal, hatta devrimci fikirlerle özdeşleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra Darwin "en uygun olanın hayatta kalması" (survival of the fittest) teriminden de uzak durmuştur.[64] Bu terim ilk kez Herbert Spencer tarafından kullanılmıştır ve Darwin, Spencer'dan aldığı bu ilkeyi kendi biyolojik temelli evrim kuramına uyarlamıştır. Darwin'in kendi kuramını oluştururken dil konusunda gösterdiği bu titizlik ve takındığı temkinli tavır, kendi döneminin anlam dünyasına karşı kendisi ve teorisi için korunaklı bir pozisyon arzusundan kaynaklandığı ileri sürmek mümkündür.

Günümüzde bilimsel olarak kabul edilen ya da belirli çevreler tarafından hakkında sıklıkla reddiyeler kaleme alınan evrim teorisinin yaratıcısı ya da mimarı olma

---

[62] Darwin, 2017, s. 626.
[63] Darwin, a.g.e., s. 626.
[64] Bill Price, **Charles Darwin ve Evrim Tartışmaları**", Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25.

ayrıcalığı Charles Darwin ve Alfred Russel Wallace'a birlikte aittir. Ancak, neredeyse birbirinin aynı gözlem ve bulgulara sahip olan bu iki ismin evrim teorisi, *Türlerin Kökeni*'nin yayınlanması konusunda Darwin'in daha önce davranmasıyla, teorinin Charles Darwin adıyla özdeşleşmesine zemin hazırlamıştır. Darwin'in bu çalışması, meşhur Beagle Gemisi yolculuğuyla başlayan ve yirmi yıldan uzun bir zamana yayılan bir seri gezi neticesinde elde edilen bulgu ve gözlemlerin sonuçlarına dayanmaktadır.

Darwin'in çalışmalarının, kendi kuramını daha kusursuz bir hale getirmek için oldukça uzun bir zamana yayıldığı tezi genel olarak kabul gören bir açıklamadır. Ancak Gould'a göre, Darwin'in, daha 1840'lı yılların başlarında teorisinin ve çıkarımlarının ön taslaklarını yazmış olmasına rağmen, *Türlerin Kökeni*'ni yayınlamak için 1859 yılını beklemesi, kuramın eksikliklerini tamamlamak ya da kusursuz bir kuram inşa etmek çabasından kaynaklanmaz. İlk bakışta bu gecikmenin nedeni, eksiksiz bir teori inşa etmek ve teorinin aykırı gibi görünen karakterini bilimsel çevrelere sunarken teoriyi 'daha kabul edilebilir' bir forma sokmak gibi görünse de, on dokuzuncu yüzyılın birinci yarısında, 'evrim' düşüncesi geniş ölçüde ve açıkça tartışılan oldukça popüler bir aykırılıktı.

Gould, Darwin'in neden bu kadar beklediği sorusunun yanıtını, Darwin'in felsefe, estetik, psikoloji ve antropoloji üzerine 'ahlak metafiziğiyle dolu' düşüncelerinin yer aldığı 1838-1839 yılları arasında kalem aldığı defterlerde[65] bulur. "Bu defterlerde Darwin, evrim düşüncesinden daha aykırı bulduğu bir şeyi, felsefi maddeciliği –bütün varoluş gerecinin madde olduğu ve bütün zihinsel ve ruhsal görüngülerin maddenin yan ürünleri olduğu temel önermesini- desteklemeye karar verdiğini, ancak bunu dışa vurmaktan korktuğunu gösteren birçok ifade yer alır".[66]

---

[65] Howard E. Gruber, **Darwin on Man: A Psychological Study of Scientific Creativity**, University of Chicago Press, Chicago, 1981.
[66] Gould, 2002, s. 6.

Gould'a göre Darwin, kendi kuramını düğer tüm evrim öğretilerinden ayıran ana özelliğinin, ödün vermez felsefi maddeciliği olduğunun farkındadır[67].

Gould'un bu yorumu, Darwinci evrim kuramının bilimsel alandaki devrimci karakterinin yanı sıra, üzerine temellendiği felsefi bakışın derinliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu okuma biçimi aynı zamanda, canlıların biyolojik olarak nasıl değiştiklerini ve insanlarının zihinsel yeti ve ahlaklarının gelişimini bilimsel bir yolla açıklama iddiasındaki evrim kuramının felsefi zeminine/arka planına işaret eder.

Evrime dair, kendinden önceki teori ve düşüncelerin toplamının ustaca yapılmış bir sentezi niteliği taşıyan *Türlerin Kökeni*'nde Darwin, dünyanın çeşitli coğrafyalarından toplamış olduğu örnekler ve yapmış olduğu gözlemlerden hareketle öz olarak; canlıların değişim ve çeşitlenmelerinin nedenlerini ve bu nedenlerin işleyiş mekanizmasını ortaya koyar. Gould'un yadsınamaz iki olgu ve kaçınılmaz bir sonuç olarak formüle ettiği doğal seçilim – Darwin'den bağımsız olarak neredeyse aynı sonuçlara ulaşan A.R.Wallace'nin çalışmalarını saymazsak- Darwin'in evrim kuramının en özel yanını ve kuramın dayandığı mekanizmayı ifade eder. Buna göre (1), canlılar değişir ve bu değişiklikler kalıtım yoluyla sonraki nesillere aktarılır. (2) Canlılar hayatta kalabilecek olandan daha fazla yavru yapar. Sözü edilen iki olgunun kaçınılmaz sonucu olarak çevre koşullarına en uygun yönde değişiklik gösteren yavrular hayatta kalır ve çoğalır. Böylece, türler için faydalı olan değişiklikler doğal seçilim yoluyla türlerin topluluklarında birikir.[68]

[67] Gould, a.g.e., s. 7.
[68] Gould, a.g.e., s. 1.

1.2.1. Evrimin Temel Mekanizması: Doğal Seçilim

Darwin, *Türlerin Kökeni*'nde, mevcut türlerin bugün var oldukları biçim ve özellikleriyle yaratılmadıklarını, bunun aksine, ilk günden bu yana canlıların belirli ilkeler ve sürekli değişen çevresel koşulların etkisinde evrimleştiklerini öne sürer. Özellikle Galapagos Adaları ve dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaptığı gözlemlerden hareketle, yalnızca canlıların değil, yerkürenin de sürekli bir değişim içerisinde olduğunu, tektonik hareketler neticesinde değişen çevresel koşulların canlıların evrimleşmesinde tetikleyici bir faktör olduğunu savunur.

Daha önce gerçekleşmiş ve tanık olduğu depremler sonucunda Darwin, canlı türlerinin bulundukları çevrenin biyolojik ve jeolojik anlamdaki çevresel özellikleri ile uyumunu gözlemler. Bu bulgular sonucunda, dünyanın hep böyle göründüğü gibi olmadığı ve mevcut haliyle kalmayacağı sonucuna ulaşır. Bu aynı zamanda, canlı türleri için de geçerli bir çıkarımdır. Canlıların doğal çevresi şiddetli ve sürekli bir değişimin etkisi altındadır. Çevresel ortam ve canlı türlerinin sürekli değişen bu ortama uyum sağlaması ile birbirine yakın ve benzer yerlerde birbirine çok benzeyen türler varken, mesafe ve çevresel koşullar farklılaştıkça birbirine benzemeyen ve daha değişik formların nasıl ortaya çıktığı, Darwin'in evrim kuramının iki temel sorusunu teşkil eder. Tüm bu gözlemler ve topladığı örneklerden hareketle Darwin, canlıların ortak atasal formlardan tıpkı büyüyen bir ağacın yeni dallar vermesi gibi türediği sonucuna ulaşır. Bu türeyişin mekanizması olarak ise "doğal seçilim" belirlenir.[69]

Darwin, evrim kuramının temel mekanizması olan doğal seçilimi açıklamada, insanın kendi eliyle gerçekleştirdiği seçme ile doğal seçilimin doğada gerçekleşme biçimi arasında bir benzerlik kurar. Seçme konusunda insan ve doğa arasında kurulan bu benzerlik birbirinden farkı nitelikler taşısa da evrim kuramının ve onun temel

---

[69] İpekdal ve Mert, 2009, s. 104-105.

mekanizması olan doğal seçilimin anlaşılmasında işlevsel bir rol oynar. Buna göre, insanların bütün evcil ürünlerinde saptadığı değişkenliklerin tümü insanın işi değildir. İnsan, değişimleri ne üretebilir ne de önleyebilir, ancak ortaya çıkan değişimleri koruyabilir ve biriktirebilir.[70]

İnsan eliyle gerçekleştirilen seçme ile doğada 'kendiliğinden' gerçekleşen seçilim arasında kurulan benzerlik, kuramın daha anlaşılabilir olmasına sunduğu katkının yanında, doğada kendiliğinden gerçekleşen seçilimin imkanına da işaret eder. Bir başka ifadeyle, Darwin, insan eliyle gerçekleştirilen ve biriktirilen seçilimin doğada da mümkün olabileceğini göstermeye çalışır; insan, herhangi bir amacı olmaksızın örgenlenmiş varlıkları yeni ve değişen yaşam koşullarına bırakır ve değişkenlikler birbirini izler, benzer değişiklikler doğada da kendini gösterebilir.[71] Bu noktadan hareketle Darwin, insana yararlı değişiklikler doğal olarak birbirini izlerken, büyük ve korkunç yaşam savaşında hayvana yararlı başka değişimlerin de sayısız kuşaklar boyunca birbirini izlediğini düşünmenin yanlış olmayacağı sonucuna ulaşır. Sözü edilen bu elverişli bireysel farklılıkların ve değişimlerin korunmasına ve zararlı değişimlerin ayıklanmasına doğal seçilim ya da en uygun olanın hayatta kalması adı verilir.[72] "İnsan, bireysel farklılıkları belirli bir doğrultuda biriktirerek tarım bitkileri ve evcil hayvanlarda büyük değişikliklere yol açabilir; doğal seçme de aynı sonuçları elde edebilir ama çok daha büyük bir kolaylıkla, çünkü doğal seçmenin etkinliği, insan eliyle gerçekleştirilen seçmeye göre çok daha uzun bir zaman dilimine yayılabilir".[73] Doğal seçme mekanizmasına yöneltilen "etkin ve tanrısal bir güç" olduğu eleştirisi ise Darwin tarafından çok önemsenmez. Çünkü bu terimlerle içli-dışlı olunması halinde bunlar yararsız birer eleştiri olarak geride kalacaktır. Bu yararsız eleştiriler, tıpkı doğa

---

[70] Darwin, 2017, s. 144-145.
[71] Darwin, a.g.e., s. 145.
[72] Darwin, a.g.e.,.s. 145.
[73] Darwin, a.g.e.,.s. 147.

bilimlerinde yaşanan buluş ve ilerlemelere gösterilen direncin zamanla kırılması gibi, zaman içerisinde bu terimlere olan aşinalığın artmasıyla ortadan kalkacaktır.

İnsan eliyle gerçekleşen seçme ile doğadaki seçilim arasındaki farkları etki alanı, görünüşler, zaman ve amaç başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür. Buna göre insan ancak dış karakterler ve görülebilir karakterler üzerinde etkili olabilir. Doğa ise en elverişli olanın doğal olarak saklanmasını ya da süreklilikte direnmesini önemser, herhangi bir yararı olmadığı sürece görünüşlerle hiç uğraşmaz.

Seçme söz konusu olduğunda insan bir tek amaca sahiptir; kendi öz yararı için seçmek. Buna karşılık doğa, canlı varlığın kendisi için seçim yapar. İnsan, düşük nitelikli bütün bireyleri kesin olarak yok etmez, tersine, her birini bütün mevsimler boyunca elinden geldiğince korur. Bunun aksine doğada ise, en küçük yapısal fark ya da bileşim farkı varroluş savaşımında dengeleri bozmaya yeter. Ve son olarak, insanların istek ve çabaları son derece değişken, yaşamı ise o derece kısadır. Bu yüzden doğanın uzun jeolojik dönemler boyunca biriktirdiği sonuçlara kıyasla insanın elde ettiği sonuçlar son derece yetersizdir.[74] Dolayısıyla seçme konusunda insan, doğadaki durumun küçük bir örneği ancak mekanizmanın anlaşılması bakımından işlevsel bir temsili niteliğini taşır.

Darwin'in evrim teorisinde doğal seçilime benzer bir mekanizma olarak kavranan diğer seçilim türü ise seksüel seçme'dir.. Doğal seçmeden farklı olarak seksüel seçmede verilen savaş, aynı türün erkekleri arasında dişileri elde etmek ve bu yolla kendi özelliklerini sonraki nesillere aktarmak biçiminde verilir. Darwin, seksüel seçme aracılığıyla, ikincil seksüel özelliklerin gelişiminin sağlandığını öne sürer. Buna göre en güçlü ve en yüksek düzeyde donanıma sahip olan ve türünün diğer erkeklerini alt etmiş erkek bireyler ile en erken yavrulayabilecek durumda olan en dinç ve en iyi

[74] Darwin, .ag.e., s. 148-149.

beslenmiş dişilerin çiftleşmesinden çok sayıda dinç yavrunun doğacağı kanıtlanmış bir gerçektir.[75] Erkek bireylerin dişilere göre daha çok değişikliğe uğramasının nedeni de sözü edilen bu seksüel seçme mekanizmasıdır. Var olma savaşında genellikle herhangi bir işlevi olmayan ikincil özelliklerin, türün erkek bireylerinde dişilere göre daha fazla gelişmesine dolaylı olarak yol açan şey, çiftleşme konusunda erkeklerin dişilere göre daha fazla istekli olmasıdır. Var olma savaşı ve doğal seçilim sürecinde çok da işe yarar görünmeyen gösterişli tüyler, ihtişamlı boynuzlar, daha gelişkin kas yapıları, parlak ve çarpıcı renkler gibi ikincil niteliklerin erkek bireylerde daha fazla gelişmesi sözü edilen seksüel seçme mekanizmasının yol açtığı değişimlerdir. Dolayısıyla Darwin'in evrim teorisinde seksüel seçme mekanizmasının, marjinal düzeydeki aykırılıkları dışarıda bırakmak kaydıyla, daha çok türlerin erkek bireyleri üzerinden işlediğini ve ortaya çıkan değişimlerin büyük oranda erkeklerle sınırlı kaldığını ifade etmek mümkündür. Tıpkı doğal seçilim gibi, seksüel seçme de canlıların hayatta kalması ve sahip oldukları özellikleri sonraki kuşaklara aktarması için bir yasa niteliği taşır. Bu yasa aynı zamanda türlerin bireylerinin ikincil özellikler bakımından gözlemlenen farklılıkların neden bu kadar fazla olduğunu da açıklar. Ancak Darwin, çiftleşme ve kendi özelliklerini sonraki nesillere aktarma konusundaki bütün önemine rağmen seksüel seçmeden, doğal seçmeye göre daha az amansız işleyen bir mekanizma olarak söz eder.[76]

1.2.2. Var Olma Savaşı ve Çevresel Koşullara Uyum

Darwin'in evrim yaklaşımında çevresel koşullar ve canlıların bu koşullara karşı geliştirdikleri uyum, evrimsel gelişim sürecinin işleyişinde doğru ancak eksik bir faktör olarak kavranır. Söz gelimi pençeleri, kuyruğu, gagası ve dili, ağaçların kabukları altındaki böcekleri yakalamaya öylesine uyum sağlamış ağaçkakanın geliştirmiş olduğu

[75] Charles Darwin, **Seksüel Seçme**, Onur Yayınları, Ankara, 1977, s. 28.
[76] Darwin, a.g.e., s. 35.

bu fiziksel yapının yalnızca çevresel koşullara bağlanması Darwin için saçmalıktan başka bir şey ifade etmez. Aynı şekilde bu ağaçkakan ya da ökse otu gibi bitkilerin hem yapısını hem de bunların diğer varlıklarla olan ilişkilerini yalnızca çevresel koşulların etkisi, alışkanlıkların gücü ya da bu canlıların iradesiyle açıklamaya çalışmak da anlamsız bir çabayı ifade eder. Bu saçmalık ve anlamsızlığın üstesinden gelmek için Darwin, evcillik durumundaki değişimlere dikkat çeker. Buna göre birçok kalıtsal değişimin olanaklı oluşu ve aynı ölçüde, hatta daha da önemli olarak, insanın art arda gelen değişmeleri seçme yoluyla biriktirerek, kendi eliyle oldukça büyük bir etkiyi açığa çıkarır.[77]

Canlılarda meydana gelen değişimleri tek bir yasaya bağlamak mümkün değildir zira açığa çıkan bu değişikliklerin bağlı olduğu birçok yasa vardır. İnsan eliyle ve insanın kendi faydası için yapılan evcilleştirmelerden hareketle, değişimin gerçekleşmesi için canlıların yaşam koşullarında meydana gelen ya da getirilen farklılaşmalar, değişimi açıklayan yasalardan yalnızca birini ifade eder. Evcilleştirilmiş hayvan ya da bitki türlerinin yabani olanlarıyla karşılaştırılması durumunda bu yasanın geçerliliği açık bir biçimde görülür.

Değişen çevresel koşullara bağlı olarak canlıların alışkanlıklarında ve uzuv kullanımında yaşanan değişim, fiziksel görünüş ve yerine getirilen fonksiyonların değişmesini ve bu değişimlerin kalıtsal bir nitelik kazanıp sonraki kuşaklara aktarılmasını da beraberinde getirir. Örneğin, evcil ördeklerin kanat kemikleri yabani olanlarına göre daha az/küçük, kalça kemikleri ise daha fazla ağırlıktadır ve bu farklılaşmanın evcil ördeklerin yabani olanlara kıyasla daha az uçması ve daha fazla yürümesiyle açıklanabilir. Ya da insanlar tarafından sağılan inek ya da keçilerin

[77] Darwin, 2017, s. 58-59.

memelerinin, sağılmayanlara göre daha gelişkin olması ve bu gelişkin uzuvların kalıtım yoluyla sonraki kuşaklara aktarılması belirtilebilir.[78]

Hayvan ya da bitki türlerinin evcilleştirilmesinde insan kendi yararını gözeterek, kendisi için yararlı olan değişimleri seçer. İnsanın yapmış olduğu bu seçimin elemanlarını sağlayan şey ise doğadır. Bu noktadan hareketle Darwin, doğada kendiliğinden gerçekleşen seçilimin de evcilleştirmeye benzer bir biçimde ancak ondan çok daha uzun zamanlara yayılarak gerçekleştiğini öne sürer. Süreci yöneten güçler bu zaman zarfında canlıların kendi lehlerine işler; belli özellikleri ve sınırlı kaynakları olan bir ortama olan canlıların uygunluk durumu, yaşam mücadelesi aracılığıyla uyarlanmayı daha iyi kılmaya el veren çeşitlenmelere sahip bireylerin otomatik olarak seçilmesini sağlar, aynı avantaj ve uyarlanım becerilerinden yoksun bireylerin ise elenmesine yol açar. Doğal seçilim tam anlamıyla budur.[79] Darwin, doğal seçilim yoluyla evrim sürecinin nedeninin ne olduğu konusunda Thomas Robert Malthus'un 1798 yılında yayınladığı *Nüfus İlkesi Üzerine Deneme*[80] adlı çalışmasında, nüfus ve kaynaklar arasındaki ilişkiden hareketle öne sürdüğü nüfus ilkesine başvurur. Malthus'un nüfus ilkesi adını verdiği teoriye göre, insanların nüfus bakımından artış hızı, besin üretiminden çok daha fazladır. Bir başka deyişle, besin kaynaklarındaki artış aritmetik bir biçimde gerçekleşirken bu artış insan nüfusunda geometrik olarak gerçekleşmektedir. Kaynaklar ve kaynaklara erişmek isteyen nüfus arasındaki bu dengesiz durum, besin kaynaklarına sahip olmak, dolayısıyla hayatta kalabilmek için sert bir yaşam mücadelesi verilmesini zorunlu kılar. Buna göre, bu mücadeleyi kazanalar hayatta kalırken, bu mücadeleyi kaybedenler yaşamda kalma hakkını da kaybeder.

---

[78] Darwin, a.g.e., s. 67.
[79] Patrick Tort, **Darwin ve Evrimin Bilimi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 63.
[80] Thomas Robert Malthus, **An Essay on the Principle of Population, An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers**, Printed for J. Johnson, London, 1798.

Malthus’a göre bu mücadelenin sonucunda birçok düzenli ve kitlesel yıkım – savaşlar, kıtlık, salgın hastalıklar vd.- meydana gelir. Ona göre özellikle yoksul alt sınıfların doğum oranlarının sınırlandırılmasıyla bu yıkımlardan kaçınmak mümkün olabilir. Tort’a göre 1838’de, Darwin’e, seçilim kuramının biçimlenmesini kolaylaştıran bir şema sağladıysa da, Malthus’un toplum felsefesi ve nüfusu özellikle alt sınıflar üzerinden kısıtlama önerileri ilerleyen dönemlerde Darwin tarafından reddedilecektir.[81] Malthus rekabet ve elenme şemasını insan topluluklarına uygular. Darwin ise bu şemayı daha da genişletir ve “insan, yaşamını sürdürmeye yönelik kendi geçim araçlarının artışından daha büyük bir oranda çoğalma eğilimindedir; bundan ötürü arada bir zorlu bir var olma savaşı vermekte ve doğal seçme bu savaşın alanında kalan her şeyi etkilemektedir” yargısına ulaşır.[82]

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, sözü edilen zorlu yaşam koşullarında türlerin, yalnızca birbirleri ile rekabet etmediği, aynı zamanda biteviye bir biçimde farklılaşan çevresel koşullarla da bir savaş vermesi gerekliliğidir. Dolayısıyla her bir birey, hem değişen çevresel koşullara ayak uydurmak hem de sınırlı olan kaynaklara erişmek konusunda diğer türlerin bireyleriyle verdiği mücadeleyi kazanmak zorundadır. Bu mücadelenin kazanılması ve elde edilen kazanımların sonraki kuşaklara aktarılması konusunda Darwin, kuramına seksüel seçmeyi de ekler. Buna göre her türün erkek bireyleri, dişilere sahip olmak noktasında türün diğer erkekleriyle bir mücadele içindedir. Bu mücadeleye dişi bireylerin eş seçimi faaliyeti eşlik eder. Bu yolla, türünün en güçlü erkekleri dişilere sahip olup çiftleşme hakkı kazanır, bunun sonucunda “en iyi” olanlar ürerken, mücadeleyi kaybeden diğer “zayıf” erkek bireylerin üremesinin önüne geçilir. Bu süreç aynı zamanda doğal seçilimin özeti niteliğini taşır. Darwin’e göre aynı zamanda, “fizyolojik önemi az ama bazısı gerçekten hayli önemli olan birçok ayırıcı

[81] Tort, 2015, s. 59.
[82] Darwin, 1977, s. 522.

özellik seksüel seçme ile kazanılmıştır".[83] Böylelikle zorlu mücadelenin kazananı ve doğal olarak seçilmiş bireylerin özellikleri kalıtım yoluyla yavrulara aktarılır, evrim; aniden meydana gelen değişimlerle değil, yararlı değişikliklerin kuşaklar boyunca biriktirilmesiyle ve zamana yayılarak gerçekleşmeye, kendisini yeniden üretmeye devam eder.

Sonuç olarak; Darwin'in evrim teorisinde doğa bir bütün olarak kavranır. Türler, türlerin bireyleri ve bu bireylere ait farklılık ya da benzerlikler, bu farklılık ya da benzerliklere doğrudan ya da dolaylı olarak yol açan seksüel özellikler ve tüm bunların içerisinde gerçekleştiği çevre koşulları, canlılığın ve doğal seçmenin devamlılığını sağlayan bir karşılıklı etkileşim evreni olarak tasarlanır. Amansız bir biçimde ve zamana yayılarak, ağır ağır işleyen bir mekanizma olarak doğal seçilim, canlıların koşullara bağlı olarak gösterdiği değişimlerin yöneticisi konumundadır. Çevresel koşullara en iyi şekilde adapta olanın hayatta kaldığı ve neslini sürdürdüğü, uyum sağlayamayanın ise yaşam mücadelesini kaybedip elendiği bu sistemde, yaşam savaşını kazanmayı sağlayan bireysel değişimler biriktirilir ve sonraki nesillere aktarılarak çoğaltılır.[84]

1.3. Charles Darwin'in Ahlak Yaklaşımı

On dokuzuncu yüzyıla dek, düşünce tarihinin hemen her uğrağında, insanın dünyadaki konumuna ilişkin olarak genel bir eğilim söz konusudur, bu eğilim; insanı diğer tüm varlıklardan ayrı tutup, varlık skalasında özel, üstün, doğanın dışında ve üzerinde konumlandırma eğilimidir. İnsan türünün, bir takım özel ve benzersiz niteliklere sahip olmasından kaynaklı olarak doğadaki diğer canlı türlerinden ayrı olarak

[83] Darwin, a.g.e., s. 522.
[84] Özgökman, 2009, s. 40.

konumlandırılması düşüncesi Bravo'ya göre doğal bir eğilimdir.[85] Buna göre, insan ve insana özgü olduğuna inanılan biricik nitelikler, on dokuzuncu yüzyıla dek derinlemesine sorgulanmamış, etraflıca düşünülmemiş ve bilimsel olarak sınanmamış; doğaya karşı insanın sözü edilen biricik pozisyonu verili bir düşünce olarak kabul edilmiştir.

Bravo, insanın doğadaki biricik konumuna ilişkin bu yaygın doğal eğilimin bir başka doğal inançla kol kola gittiğini öne sürer. Bu inancın temel varsayımı; başka varlıkların sahip olmadığı, yalnızca insanlara özgü olan bir takım benzersiz niteliklerin bulunduğu ve gerekçesi tam olarak anlaşılmayan bir biçimde, insana ait olan bu benzersiz özelliklerin diğer varlıkların sahip olduklarından daha değerli olduğu düşüncesine dayanır.[86] Bravo'nun işaret ettiği bu doğal eğilim ve inancın savlarının aksine, genel hatlarıyla evrimci yaklaşıma göre insan, doğadan ve diğer varlıklardan ayrılmaz, doğanın dışında ya da üstünde görülmez, özel bir pozisyonda konumlandırılmaz; insan, doğanın içinde, doğadaki diğer bütün canlılar ile bir akrabalık içerisinde var olur ve eşsiz ya da benzersiz olduğu düşünülen ve diğer canlı türlerinin hiçbir biçimde sahip olamayacağı bir takım niteliklerle donatılmaz. İnsanları geri kalan tüm canlılardan ayırdığına inanılan her türden niteliğin, diğer canlı türlerinde de belirli düzeylerde bulunduğu savunulur. Dolayısıyla Darwinci yaklaşım, yalnızca canlıların hayatlarını sürdürme ve değişim prensiplerini ortaya koymayı amaçlamakla kalmaz, aynı zamanda, Bravo'nun sözünü ettiği iki doğal inanç aracılığıyla insanın kendisini bütün varlıkların üzerine ve bütün evrenin dışına çıkaran ontolojik sıradüzeni sarsan, onu yerinden eden bir tasarım iddiasında bulunur. Darwinin tehlikeli fikri[87] tam olarak bu noktada tedirgin edici bir nitelik kazanır.

---

[85] Hamdi Bravo, "Doğanın Armağanı Olarak Ahlak: Darwinci Etik", **Historia 1923**, Sayı: 5, 2018, s. 127.
[86] Bravo, a.g.m., s. 127.
[87] Daniel C. Dennett, **Darwin'in Tehlikeli Fikri: Evrim ve Hayatın Anlamı**, Alfa Bilim, İstanbul, 2013.

Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nden sonra kaleme aldığı ve başlıca ereği olarak; bütün öbür türler gibi insanın da kendinden önce yaşamış bir türden türeyip türemediğini, insanın gelişim yolunu, insan ırkları arasındaki farkların önemini incelemek olarak ifade ettiği *İnsanın Türeyişi*[88] çalışması, yukarıda ifade edilen, insanın doğadaki ve canlılar arasındaki konumunun belirlenmesine dönük bir çabayı temsil eder.

Darwin, *İnsanın Türeyişi*'nin ilk iki bölümünde insan türünün daha aşağı olan bir biçimden türeyişi ve gösterdiği gelişim süreçlerini ele alırken, çalışmanın geri kalanında, bu tezin de temel problematiğini teşkil eden, insan ve aşağı hayvanların sahip oldukları zihinsel ve ahlaki yetilerin kaynağını, karşılaştırılmasını ve bu süreçlerin nasıl bir gelişim gösterdiklerini evrimci bir bakışla ortaya koyar. Sözü edilen bölümler boyunca Darwin, yalnızca insana özgü olduğuna ve insanı diğer canlılardan – asla kapanmayacak bir mesafe ile- ayırdığına inanılan birtakım yeti ve niteliklerin diğer canlı türlerinde ve farklı düzeylerdeki görüntülenişlerini sunar.

İnsanın Türeyişi çalışmasının bir diğer amacı ise, insan davranışlarının akla, hayvan davranışlarının içgüdülere dayandığı genel yargısının, olgusal gerçeklikle örtüşmeyen ve yalnızca doğal bazı eğilim ve inançlardan beslenen bir yargı niteliği taşıdığının gösterilmesidir. Bu çerçevede *İnsanın Türeyişi* çalışması etik, ahlak ya da insanın zihinsel ve entelektüel yetilerinin biyolojik evrim süreçlerinin bir yönü/çıktısı olarak ele alınmasının ilk ve en kapsamlı örneğidir denebilir. Bununla birlikte *İnsanın Türeyişi*, bir yönüyle *Türlerin Kökeni*'nin devamı niteliği taşırken, diğer yanıyla da Darwin'in, *Türlerin Kökeni*'nde ortaya koyduğu evrimsel açıklama modelinin insanlara ve insanların ahlaki ve zihinsel yetilerinin gelişim süreçlerine uyarlanması niteliği taşır.

---

[88] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014.

Darwinci ahlak anlayışı ya da genel olarak evrimci etik, doğal seçilimin insanlara bir ahlak duygusu ve iyi olma eğilimi aşıladığından hareketle, felsefe ve doğal bilimler arasındaki boşluğu kapatma iddiasındadır. Schroeder'e göre evrimci etiğin bu iddiasının doğru olması durumunda ahlak, teologların ve bazı filozofların savunduğu gibi ussal yetilerimizin ilahi bir açımlanması/yansıması, bir sonucu olarak değil de sosyal, zeki varlıkların evrimi sırasında kendiliğinden ve zorunlu bir biçimde ortaya çıkan bir olgu olarak anlaşılmasının yolu açılacaktır. Bununla birlikte ahlak, seçilimsel bir avantaj sağlayarak ona sahip olanların adaptasyon başarısını arttıran kullanışlı bir uyarlanım enstrümanı olarak da yorumlanabilir.[89]

Darwin'e göre insan ile aşağı hayvanlar arasındaki en önemli fark ahlak ya da vicdan duygusudur. Bununla birlikte ahlak, insanın bütün özelliklerinin en soylusudur.[90] Darwin, insanın en soylu özelliği olarak tanımladığı ahlakın kökeninin ne olduğu arayışına Kant'tan alıntıladığı şu ifadeyle başlar;

> "Ödev! Etkisini ne kaçamaklı söz ve dalkavuklukla, ne de korkularak değil, ama yalnızca yalın yasasını ruhta ortaya koyarak gösteren, ve hep kendine boyun eğdirmese bile, hep derin saygı uyandıran; karşısında bütün isteklerin sustuğu, ama gizliden gizliye de baş kaldırdığı eşsiz düşünce; senin kökenin nerede?"[91]

İnsanın Türeyişi'nde Darwin yalnızca insanlar ile aşağı hayvanlar arasındaki zihinsel yetilerin farklarını ortaya koymayı amaçlamaz, aynı zamanda kendisine dek kaynağını doğanın dışında/üzerinde bulan ahlakı doğaya indirmeye ve ona doğal tarih açısından yaklaşmaya çalışır. Bu bakımdan Darwin'in çabasını, özünde doğaya ait olanın yeniden doğaya iade edilmesi biçiminde ifade etmek mümkündür.

---

89 Doris Schroeder, "Evolutionary Ethics", Internet Encyclopedia of Philosophy, https://iep.utm.edu/evol-eth/ Erişim: 12 Haziran, 2021.
90 Darwin, 2014, s. 122.
91 Darwin, a.g.e., s. 122.

Doğanın kendisinin asla üretemeyeceği bir özellik olarak kavranan ahlak[92], Darwin ile birlikte doğal olana içkin bir özellik olarak yeniden tasarlanır. Bu tasarım Bravo'ya göre iki temel soru üzerine inşa olur; birincisi, bu biçimde anlaşılan ahlaklılığa hayvan dünyasında karşılık gelen davranış biçimleri yok mudur? İkinci olarak, bu anlamıyla ahlaklılığı birtakım içgüdüsel ve zihinsel yetenekler aracılığıyla doğa üretemez mi?[93]

Darwin açısından ahlak ve vicdan duygusu, zihinsel gelişimin neredeyse zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ahlak ve vicdan duygusunun ortaya çıkmasında zihinsel yetilerin belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmasının gerekli oluşunun yanında, örtük olarak, toplumsal içgüdülere sahip olmak da bir gereklilik olarak öne sürülür. Buna göre belirli toplumsal içgüdüleri olan bir hayvanın[94] zihinsel yetileri insandaki kadar ya da insanınkine yakın bir düzeyde gelişme göstermesi durumunda zorunlu ve kaçınılmaz olarak bir ahlak duygusu ya da vicdanın ortaya çıkması çok büyük ölçüde olası hale gelir.[95] Dolayısıyla ahlakın ortaya çıkışı, toplumsal içgüdülerle birlikte gelişen zihinsel yetilerle açıklanır. Aşağı hayvanlarda toplumsal duyguların, içgüdüsel ya da doğuştan olduğu genel yargısına Darwin insanları da dahil eder ve insanları bu durum dışında bir istisna olarak görmeyi gerektirecek bir veri setinin bulunmadığını öne sürer. İnsanların ahlak duygusunu tedrici olarak ve ömür boyunca kazandığı düşüncesini genel evrim teorisi bakımından olanaksız bulan Darwin, soyaçekimle kuşaktan kuşağa aktarılan zihinsel yetilerin görmezden gelinemeyeceğini savunur. Dolayısıyla, insan ahlakının kökenleri ilk olarak toplumsal içgüdülerde görünür hale gelir.

Darwin, toplumsal içgüdülerden hareketle, ahlak ve vicdan duygusunun zorunlu olarak ortaya çıkmasını dört temel nedene dayandırır. Buna göre ilk olarak; "toplumsal

[92] Bravo, 2018, s. 130.
[93] Bravo, a.g.m., s. 131.
[94] Darwin bu ifadeyi, Sir B. Brodie'nin "İnsan toplumsal bir hayvandır" sözüne atıfla kullanır.
[95] Darwin, 2014, s. 123.

içgüdüler, bir hayvanın kendi soydaşlarının toplumunda bulunmaktan hoşlanmasına, onlarla belirli bir ölçüde duygudaş olmasına, ve onlar için çeşitli işler yapmasına yol açar", tıpkı "yukarı toplumsal hayvanlardaki gibi, yalnızca soydaşlarına belirli genel yollardan yardım etmeye istekli ya da hazır bulunabilir." Ancak bu işler ve duygular, "asla aynı türün bütün bireylerini kapsayacak genişlikte değildir, yalnız aynı topluluktakiler içindir."[96] Böylelikle ahlakın ortaya çıkışı toplumsallık ve o toplum içerisinde gelişen biz duygusu ile mümkün hale gelir. Burada sözü edilen, benmerkezciliği, bencilliği yıkan, denetim altına alan, aşan bir davranış özelliği olarak özgecilik[97], insana özgülenen bağlamından kopartılarak ve aynı topluluğun üyeleriyle sınırlandırılarak aşağı hayvanlardaki ahlaki gelişimin açıklanmasında bir başlangıç noktası olarak kabul edilir.

İkinci olarak; "zihinsel yetiler yüksek derecede gelişir gelişmez, geçmiş bütün davranışların ve güdülerin (motive) hayalleri her bireyin zihninden ardı arası kesilmeksizin geçer; ve sürekli ve hep var olan toplumsal içgüdü, o an için daha kuvvetli olan, ama niteliği bakımından sürekli olmayan ve arkasında çok etkili bir izlenim bırakmayan başka bir içgüdüye boyun eğdikçe, ileride göreceğimiz gibi, doyurulmamış herhangi bir içgüdünün şaşmaz sonucu olan kıvançsızlık ya da mutsuzluk duygusu doğar."[98] Zihinsel becerilerin gelişmesiyle beraber insanlar geçmiş davranış ve dürtülerine dönüp onları belirli bir değerlendirmeye tabi tutma becerisi kazanırlar ve böylece kendi davranışları gibi başkalarının davranışlarını da bir onay işleminden geçirirler. Bu beceri, tüm eylemlerin 'en üstün yargıcı ve gözetleyicisi' olan vicdan duygusunun gelişmesini de beraberinde getirmiştir.

[96] Darwin, a.g.e., s. 124.
[97] Bravo, 2018, s. 130.
[98] Darwin, 2014, s. 124.

Darwin'in işaret ettiği üçüncü dayanak noktası konuşma yetisiyle ilgilidir. Zihinsel yetilerin en önemli gelişim uğraklarından olan konuşma becerisi kazanıldıktan ve topluluğun talepleri ifade edilebildikten sonra, topluluk üyelerinin topluluk yararına nasıl davranması gerektiği konusundaki ortak kanı olağanüstü etkili bir davranış kılavuzu haline gelir.[99] Ancak bunun temelinde duygudaşlık olduğu göz ardı edilmemelidir. Düşünür açısından duygudaşlık, toplumsal içgüdünün temelini oluşturur ve bu onun temel taşıdır.[100]

Son olarak, bireysel alışkanlıklar, son kertede, topluluğun her bir üyesinin davranışını belirlemede çok önemli bir rol oynar. Çünkü "toplumsal içgüdü, duygudaşlıkla birlikte, herhangi bir başka içgüdü gibi, alışkanlıkla büyük ölçüde kuvvetlendirilir, ve bunun sonucu olarak, topluluğun istek ve yargılarına boyun eğilir"[101]. Dolayısıyla Darwin'e göre ahlak, doğası gereği toplumsallığa yazgılı olan insanların, başlangıçta yalnızca içgüdülerinden beslenen ancak zaman içerisinde zihinsel yetilerde gerçekleşen gelişime paralel olarak toplumsal yaşayışı ve davranışları düzenleyen zorunlu bir olgu olarak kavranır.

Doğanın kendi bağrından bir ahlaki öğreti çıkarabileceği önermesi ilk bakışta çelişik bir duruma işaret ediyor görünmektedir. Evrimci açıklama modelinin temel iddiası olan, kendi varlığını sürdürmek için çetin bir mücadeleni sahası olarak tasarlanan doğa, kendi varlığını ve önceliğini ikinci plana atan, bazı durumlarda kendi varlık ve çıkarlarını hiçe sayan, dayanışma, yardımlaşma, diğerkamlık ve özgecilik içeren ahlaksal davranış ve ilişkilenme biçimlerini nasıl mümkün kılacağı sorusu sözü edilen çelişik durumun ifadesidir.

---

99 Darwin, a.g.e., s. 124.
100 Darwin, a.g.e., s. 124.
101 Darwin, a.e.g., s. 124.

Darwin, kendi evrimci ahlak anlayışını ortaya koyarken, bir toplumsal hayvanın zihinsel yetileri bir insanınki kadar etkin ve gelişmiş olsa bile insanlarınki gibi bir ahlak ve vicdan duygusuna erişemeyeceği şerhini düşerek işe başlar. Toplumsal bir hayvan pekâlâ bir güzellik duygusuna sahip olabilir, içinde var olduğu topluluğun süreklilik ya da işleyişine katkıda bulunabilir, birtakım dayanışmacı ve özgeci davranışlar geliştirebilir ve bunları alışkanlık haline getirip pekiştirebilir. Ancak geliştirilen bu türden ahlaki davranışlar bütünü, aşağı toplumsal hayvanlar ile insanların sahip olduğu ahlak duygusunun birbiri ile tamamen aynı düzey ve nitelikte olacağı anlamına gelmez. Darwin, insanlar ve hayvanların aynı düzeyde bir ahlak ve vicdan duygusuna sahip olabileceğini göstermeyi amaçlamaz. Onun iddiasının temelinde olan şey, tıpkı toplumsal hayvanlarda olduğu gibi insanlar için de geçerli olan ahlak ve vicdan duygusunun kaynağının doğanın ya da evrenin dışın ya da üzerinde değil, bizzat doğada aranması gerektiğini göstermektir.

Doğal seçilimde bilinçli ve kasıtlı hiçbir şey yoktur, doğal seçilim eş zamanlı olarak hem kör hem de yaratıcı bir süreçtir.[102] Herhangi bir tür, gelecekte bir başka toprakta büyümeyi, farklı türden bir yiyecekle beslenmeyi ya da beslenme rejimini değiştirmeyi, ait olduğu sürünün göç yolunu yıldızların dizilimine bakarak tayin etmeyi denemez. Bu türden bilinçli kararlar vermek yalnızca insana özgüdür ve varsa böyle bir zirve, insanı evrim basamaklarının zirvesinde konumlandıran işte bu bilinç düzeyidir.[103] *Evrimin ışığı olmadan biyolojide hiçbir şeyin anlamı yoktur* iddiasının, bu çalışma bağlamında açığa çıkardığı temel soru tam olarak bu noktada belirgin hale gelir; bu, ahlak ve vicdan gibi duygu ve yetilerin biyolojinin sınırları içerisinde ele alınıp alınamayacağı sorusudur. *İnsanın Türeyişi* çalışması boyunca Darwin'in bu soruya verdiği yanıt açık ve nettir; insan doğa ağacında yer alan bir hayvandır; tıpkı biyolojik

---

[102] Theodosius Dobzhansky, "Evrimin Işığı Olmadan Biyolojide Hiçbir Şeyin Anlamı Yoktur", **Cogito**, Sayı: 60-61, 2009, s. 131.
[103] Dobzhansky, a.g.m., s.131.

süreçleri gibi zihnin işleyişi ve zihinsel gelişim aşamaları da evrimin öteki sorunlarıyla aynı düzlemde ele alınmalıdır.

Düşünce tarihi boyunca kurulan ve yaygın bir biçimde kabul edilen doğa ile doğanın kendisinin asla üretemeyeceği bir olgu olarak ahlak arasındaki karşıtlığın temelinde, doğa ve ahlak kavramlarına yüklenen içerikler yatar.[104] Doğa, yaşam mücadelesinin sahası olarak, her türden bencillik ve benmerkezciliği, ötekini yok saymayı, güçlü olanın güçsüzü boyunduruk altında tutmasını ve ötekinin kurdu olmayı gerektiren bir alan olarak tasarlanır.

Bu karşıtlığın diğer tarafı olan ahlaklılık ise doğada olması gerektiği düşünülen/inanılan benmerkezciliğin, bencilliğin, ötekini yok saymanın ve ötekinin kurdu olma halinin denetim altına alındığı, bu dürtülerin bastırıldığı ve yaşam mücadelesinde öteki ile duygudaş olmanın ve dayanışmanın alanı olarak tasarlanır.[105] Bu haliyle kurulan ikiliğin birbirini kaçınılmaz olarak dışlayacağı ortadadır. Darwin, bu ikili ve birbiriyle uzlaşması mümkün görünmeyen yapıyı uzlaştırmaktan çok, bu iki yapı arasındaki zorunlu ilişkiyi görünür hale getirmeyi amaçlar. Bu çerçevede ahlak ve vicdan gibi yalnızca insana özgü olduğu düşünülen bu zihinsel yetilerin doğa ile ilişkisini kavramaya çalışmak aynı zamanda kavramlara yüklenen tarihsel içeriklerin yerinden edilmesini de gerekli kılmaktadır.

1.4. Zihinsel ve Ahlaksal Yetiler ile Doğal Seçilim İlişkisi

Bir his ya da duygulanım olarak ahlak ve vicdanın tekil birer yeti olarak değil de belirli zihinsel nitelik ve becerilerle eşzamanlı iş görmesi neticesinde ortaya çıktığı önermesi, sözü edilen zihinsel ve ahlaki yetenek ve niteliklerin nasıl bir gelişim seyri

104 Bravo, 2018, s. 130.
105 Bravo, a.g.m, s. 130.

gösterdiği sorusunu beraberinde getirir. Darwin'in bu soruya verdiği yanıt doğal seçilimdir. Buna göre insanlar, kendisini aşağı hayvanlardan ayırt eden zihinsel ve ahlaksal yetileri belirli oranda kazandıktan sonra, doğal seçilim veya herhangi başka bir aygıtla, vücut olarak ancak çok az miktarda değişikliğe uğrar.[106]

Wallace'nin ilgili çalışmasına[107] referansla Darwin burada, insanların aşağı hayvanlardan farklı olarak birtakım zihinsel yetilerinin gelişmesiyle birlikte doğadaki yaşama uyum becerisinin vücuttaki değişim süreçlerinden çok zihinsel ve ahlaksal yeteneklerdeki değişim üzerinden gerçekleştiğini öne sürer. Çünkü insan zihinsel ve ahlaksal yetileri sayesinde değişmemiş bir vücudu, değişen bir evrenle uyum içinde tutmaya güç yetirebilen bir canlıdır.[108] Dolayısıyla hayvanlar, sağ kalmak ve çevresel yaşam koşullarına ayak uydurmak için vücut yapıları ve fiziksel niteliklerini değiştirmek zorunda kalırken, insanlar, çevresel koşullara uyum sağlamak için zihinsel yetilerini ve alışkanlıklarını değiştirir/adapte ederler. Bu niteliksel farklılık, uyarlanma sürecinde insanlar ve hayvanlar arasındaki en belirgin farklılıklardan birine işaret eder.

İnsanların sözü edilen zihinsel ve ahlaksal yetileri çok değişkendir ve bu değişiklikler çok büyük ölçüde soya çekilmeye eğilim gösterir. Bu yüzden "ilk insana ve onun maymuna benzeyen atalarına eskiden yararlı olmuş değişimler, doğal seçmeyle yetkinleşmiş ya da gelişmiştir".[109] İnsanın yeryüzündeki üstün durumu – bunu eğer bir üstünlük durumu olarak tanımlamak mümkünse – bu pozisyonunu, zihinsel ve ahlaksal yetilerini çevresel koşullardaki değişimlere uyarlama becerisine borçludur.

İnsanların zihinsel ve ahlaksal becerilerindeki gelişme daha iyi korunma ve barınmayı, daha fazla üremeyi, çetin yaşam mücadelesini kazanıp varlığını sürdürmeyi

---

[106] Darwin, 2014, s. 158.
[107] Alfred Russell Wallace, "The Origin of Human Races and the Antiquity of Man Deduced From the Theory of "Natural Selection", **Journal of the Anthropological Society of London**, Vol: 2, 1864.
[108] Darwin, a.g.e., s. 158.
[109] Darwin, a.g.e., s. 159.

ve sahip olunan yeti ve niteliklerin sonraki nesillere aktarılmasını mümkün kılar. Evrimin temel unsurları olan hayatta kalmak ve neslinin devamını sağlamak ilkeleri böylelikle, zihinsel yetilerin yanı sıra ahlak ve vicdan duyguları ile ilişkilendirilmiş olur.

Aşağı hayvanlar ve insanlar arasındaki temel farkın ahlak ve vicdan duygusu olduğu ancak bu farkın nitel değil nicel bir karakter taşıdığı önceki bölümlerde ifade edilmişti. Bununla birlikte Darwin, ahlak ve vicdan konusunda yalnızca insanlar ve hayvanlar arasındaki farkı ortaya koymaz; o, sözü edilen duyguların gelişmişlik düzeyi bakımından insanlar arasında da tarihsel bir sınıflandırmaya başvurur. Buna göre yabanıl/ilkel/barbar insanlar, yerlerini daha başarılı olanlara, zihinsel ve ahlaki yetiler bakımından daha yüksek düzeyde gelişmiş topluluklara bırakmıştır. Uygar insanların tarih boyunca ve dünyanın zorlayıcı iklim koşullarının olmadığı hemen her noktasında ilkel/barbar insanların yerini kapması Darwin'e göre uygar insanların zekalarının ürünü olan sanatlarından dolayıdır. Bu süreç aynı zamanda zihinsel ve ahlaksal yetilerin insan soyunda daha çok doğal seçilimle ve aşama aşama yetkinleştiğinin göstergesidir.[110]

Darwin'in tarihsel olarak insanları zihinsel ve ahlaki olarak gelişmişlik düzeylerini referans alarak barbar uluslar ve uygar uluslar olarak tanımlaması çok büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyıl düşüncesinde egemen olan ilerlemecilik anlayışı ile ilgilidir. Onun bu yaklaşımı, kendinden sonraki düşünce tarihinde felsefi, politik ve antropolojik olarak tartışmalı bir alana zemin teşkil etmiş/kapı aralamış olsa da insanlardaki zihinsel ve ahlaksal gelişimin uğraklarını göstermesi bakımından işlevsel bir öneme sahiptir. Ancak bu çalışmada, Darwinci yaklaşımın zemin teşkil ettiği sözü edilen tartışmalı politik patika göz ardı edilecektir.

Ahlaki davranışlar, iyi-kötü gibi yargıların oluşması, öteki karşısında açığa çıkan vicdan gibi his ve duygulanımlar kaynağını sosyal içgüdülerde bulsa da daha gelişmiş

[110] Darwin, a.g.e., s. 160.

bir forma ancak dil, hafıza, dikkat, taklit, merak ve soyutlama gibi zihinsel yetilerle ulaşır. Sayılan bu yetilerin gelişmişlik düzeyi yalnızca insanlar ve aşağı hayvanlar arasındaki değil, aynı zamanda tarihsel olarak ilkel ve uygar insanlar arasındaki farkı da ortaya koyar. Dolayısıyla Darwinci yaklaşıma göre zihinsel yeti ve fonksiyonlar, ahlaksallık noktasında gelişmişliğin neredeyse belirleyicisi halini alır.

Yukarıda söylenenlerle birlikte insanların zihinsel ve ahlaksal yetilerinin gelişim sürecine dair kurulan neden-sonuç ilişkileri ve ulaşılan çıkarımlar noktasında Darwin bir kuşkuyu hep diri olarak muhafaza eder. Bu kuşkunun temelinde olan şey, en düşük hayvanın zihni kadar aşağı bir düzeyden geliştiğine tümüyle inanılan insanın zihnine, sözü edilen neden-sonuç ilişkileri kurulurken ve çıkarımlar yapılırken duyulacak olan güvenin kendisidir. Darwin düşüncesinde her şeyin başlangıcıyla alakalı olan gizem, çözülmesi mümkün olmayan bir nitelik taşır. Dolayısıyla Darwinci düşünüş, hem biyolojik ve hem de zihinsel gelişim ve değişimlerin başlangıç noktasını değil, gelişim sürecinin kendisini odağına alır.

Başlangıç noktasına dair çözülmesi mümkün olmayan bir gizemi işaret eden Darwin, bunun ardından kendi pozisyonunu agnostik olarak tanımlar. Onun bu bilinemezci tavrı, yalnızca insan ve hayvanlardaki zihinsel ve ahlaksal yetilerin başlangıç noktasıyla sınırlı değildir. Bu agnostik tavır tanrı bahsinde de kendini gösterir. Nihai olarak, ona göre tanrıya duyulan inanç; belki de çocukların zihinlerine sürekli olarak bir telkinde bulunulması ve bu telkinin henüz tamamen gelişmemiş zihinlerde öylesine güçlü ve belki de miras kalacak denli bir etki yaratmasıyla ilgilidir. Ona göre bu tesir öylesine güçlüdür ki, çocukların – ve yetişkinlerin- bu inancı akıllarından

atması, bir maymunun yılana duyduğu içgüdüsel korku ve nefretten kurtulması kadar güçtür.[111]

Toplumsal ve ahlaksal yetilerin ilk olarak nasıl kazanıldığı konusu bir yönüyle gizemli bir yönüyle de kuşku duymaya kapı aralayan bir sorudur. Darwin'e göre ilk insanlarla birlikte insanın maymuna benzeyen atalarının toplumsallaşması ve ancak toplumsallaşma durumunda kazanılabilecek bir takım yeti ve nitelikler kazanması, diğer hayvanları toplu halde yaşamaya götüren, onları toplumsallaşmak zorunda bırakan aynı içgüdüsel duyguların kazanılmasıyla mümkün olmuştur. Bu sürece eşlik eden mekanizma, soyaçekilmiş alışkanlığın desteklediği doğal seçmedir. Ya da bir başka ifadeyle, sözü edilen içgüdüsel duygular, soyaçekilmiş alışkanlıklar tarafından desteklenen doğal seçme ile kazanılmıştır.[112] Diğer hayvanlar, sevdikleri diğer hayvanlardan ayrı kalınca üzülür, birbirlerini tehlike durumunda uyarır, saldırı ya da savunma esnasında yardımlaşırlar; bütün bunlar belirli ölçüde duygudaşlık, sevgi bağı ve gözü pek oluşun ifadesidir[113]. Aşağı hayvanlar için önemi tartışmasız olarak kabul edilen bu türden toplumsal bağlılık ve nitelik biçimleri, kuşkusuz, insanların ataları tarafından da benzer bir yoldan kazanılmıştır.[114] Ancak bu noktada Darwin, sözü edilen toplumsal ve ahlaksal yetilerin kazanılması ve yetkinlik düzeyinin nasıl yükseltildiğine dair kuşku duyduğu bir duruma işaret eder. Gelişmiş bir duygudaşlık düzeyine sahip ve iyiliksever ana-babaların veya topluluk içinde arkadaşlarına en yüksek düzeyde bağlılık duygusu geliştiren bireylerin, aynı toplulukta bulunan bencil ve güvenilmez ana-babalardan daha çok çoğaldıkları kuşku duymaya uygun bir çıkarımdır. Çünkü söz gelimi, savaş durumunda hep en ön safta çarpışmaya ve topluluğun diğer üyeleri için canını feda etmeye hazır ve buna eğilimli olan en cesur insanlar, ortalama olarak bencil

[111] Darwin, 2018, s. 92.
[112] Darwin, 2014, s. 161.
[113] Darwin, a.g.e., s. 161.
[114] Darwin, a.g.e., s. 161.

ve güvenilmez olanlara göre daha çok kırılırlar. Dolayısıyla kendilerine böyle erdemler bahşedilen, zihinsel ve ahlaksal yetileri üst düzeyde gelişmiş insanların sayıca çoğalması ya da onların ahlaksal yetkinlik düzeylerinin yükselmesi, doğal seçme ile açıklaması zor ve karmaşık bir durum halini alır. Bu durumu karmaşıklığını durumun kendisine iade eden Darwin, bu karmaşıklığın üstesinden gelmek adına, doğal seçilim dışında başka birtakım faktörlere başvurur. İlk olarak; topluluk üyeleri, sağduyu ve basiret duygularını geliştirirken, her üye, diğerlerine yardım etmesi durumunda, buna karşılık olarak çoğunlukla diğerlerinden yardım göreceğini öğrenir. Bu basit karşılıklılık duygusundan dolayı topluluk üyelerine yardım etme alışkanlığı kazanılır ve bu alışkanlık topluluk üyeleri arasındaki duygudaşlığı pekiştirir. Bununla birlikte kazanılan ve kuşaklar boyunca sürdürülen alışkanlıklar büyük olasılıkla kalıtsallaşma eğilimi gösterir.

Karşılıklı bağımlılığın sağladığı duygudaşlığın topluluk üyeleri tarafından keşfedilmesi ve bu davranışların alışkanlık haline getirilip kuşaklar boyunca aktarılmasının dışında toplumsal erdemlerin gelişmesini tetikleyen çok daha güçlü diğer bir etken ise topluluğun diğer üyelerinin övgü ve yergisidir. Diğerlerini övüp yermek ve övgüden kıvanç duyup yergiden kaygı duymak duygudaşlık güdüsünden kaynaklanır ve bu güdü başlangıçta, tıpkı diğer bütün toplumsal içgüdüler gibi doğal seçilim yoluyla kazanılmıştır. Dolayısıyla ilk insanların ya da onların atalarının başlangıçta diğer topluluk üyelerinin övgü ve yergilerinden etkilendikleri ve bu kaygıdan hareketle çeşitli davranışlar geliştirdikleri sonucuna ulaşmak mümkündür. Başkalarına iyi davranmak, ahlakın üzerine inşa olduğu temeldir ve bu temelin inşa edilmesinde övgü ve yergi davranışlarının yanı sıra topluluk içerisindeki ün arzusunun önemi oldukça büyüktür. Ancak sayılan tüm bu etkenlere rağmen Darwin, toplumsal içgüdülerden doğup, topluluk üyelerinin övgüsü ile yönetilmiş ve sağduyunun, kişisel çıkarın ve derin dinsel duyguların büyük ölçüde etkisinde kalmış, öğretim ve alışkanlıkla pekiştirilmiş ahlak ya

da vicdan duygusunun hem ortaya çıkmak hem de gelişim göstermesinin oldukça karmaşık bir durum olduğu itirafında bulunur.[115]

Son olarak Darwin, ahlaki düzeyin yükselmesi ve topluluk içerisinde yetkin ahlaklı insanların sayıca çoğalmasının, topluluklar arasındaki üstünlük ilişkisini de büyük ölçüde belirleyeceğini öne sürer. Buna göre, "yüksek bir ahlak düzeyi aynı boyda bir üyeye ve onun çocuklarına, öbür insanlara karşı az bir üstünlük sağlar ya da hiçbir üstünlük sağlamasa da, yetkin ahlaklı insanların sayıca çoğalması ve ahlak düzeyinin yükselmesi, bir boya başka bir boya karşı kesinlikle, çok büyük bir üstünlük kazandırır[116]. Bir topluluğun diğerleri karşısında üstünlük elde etmesi büyük ölçüde bu süreç sonucunda gerçekleşir: "Üyelerinin çoğunda yurtseverlik, bağlılık, esleklik, yiğitlik ve duygudaşlık ruhu olan bir boy, öbür boyların pek çoğunu alt eder; ve bu, doğal seçme olur".[117] Dolayısıyla ahlak ve vicdanın yüksek gelişmişlik düzeyi yalnızca tek tek insanların yaşam mücadelesinde elini güçlendirmez aynı zamanda topluluklar arası rekabette de başarılı olmanın önemli bir enstrümanı haline gelir.

1.5. Charles Darwin ve Toplumun Evrimci Tasarımı

Zihinsel yetilerde meydana gelen gelişmeler neticesinde zorunlu olarak ortaya çıkan ahlak ve vicdan duygusunun önemli dayanak noktalarından biri ve belki de en temel olanı toplumculuk ya da toplumsallığa yatkınlıktır. Darwin, bunu göstermek için, yukarı hayvanlarda kaba gözlemlerle bile fark edilebilecek düzeyde belirgin olan toplumsal davranış biçimlerine başvurur. Atların, köpeklerin, koyunların, tavşan ve maymunların topluluk içerisinde birbirlerine karşılıklı olarak hizmet etmeleri, hemen hepsinin yaklaşan bir tehlike karşısında duygu birliği içerisinde karşılıklı

[115] Darwin, a.g.e., s. 161-163.
[116] Darwin, a.g.e., s. 163-164.
[117] Darwin, a.g.e., s. 164.

yardımlaşmaları, en küçük işlerden; sözgelimi, maymunlarda sıkça karşılaşılan birbirinin kürkünü temizleme davranışından atların birbirlerinin kaşınan yerlerini hafifçe ısırmalarına, daha önemli işlerden; örneğin, kurt ya da başka yırtıcı hayvanların sürü halinde avlanırken yaptıkları işbölümü ya da bizonların tehlike esnasında sürünün yavru ya da yaşlı olan bireylerini sürünün ortasında konumlandırıp sürüyü dışarıdan savunma davranışlarına, sayılan tüm bu davranış biçimleri doğada, yukarı toplumsal hayvanlardaki toplumculuk niteliği taşıyan davranış biçimlerini temsil eder.[118]

Yalnızca doğrudan hayatta kalmanın ya da basit gündelik temasların dışında, her ne kadar kuşku içerse ve bunu tam anlamıyla bilimsel bir yolla sınamak mümkün olmasa da toplumsal hayvanların, toplumsal olmayan hayvanlara göre, birbirlerine karşı daha fazla sevgi beslediği Darwin'e göre kesindir. Dolayısıyla hayvanların, özel olarak da yukarı hayvanların birbirlerine karşı geliştirdiği sevgi, dayanışma, yardımlaşma, birbirlerinin acı ya da sıkıntılarını paylaşma, duygularda ortaklaşma gibi ahlaki olanın sınırları içerisinde konumlandırılabilecek birtakım duygu ve davranışların temelinde yatan şey toplumsallık/toplumcülluğun kendisidir.

Bununla birlikte hayvanlar, sevgi ve duygularda ortaklaşmaktan başka, insanlardaki karşılığı ahlak olan, toplumsal içgüdülerle ilişkili olan başka özellikler de gösterir. Toplu halde yaşayan, birlikte avlanan ya da toplu halde savunan hayvanlar kaçınılmaz olarak birbirlerine karşı bir bağlılık duygusu geliştirir ve söz gelimi, bir liderin arkasındaki hayvanlar belirli düzeyde bir uysallık duygusu ve davranışı geliştirmek zorundadır. Belirli hayvanların birlikte yaşamalarına ve birbirleri ile geliştirdikleri yardımlaşma ve dayanışma duygularına neden olan karşı konulamaz ve önüne geçilemez tepiler, çoğu kere, başka içgüdüsel davranışlar sergilerken tattıkları aynı mutluluk ve kıvanç duygusunun ya da diğer içgüdüsel davranışların engellenmesi

[118] Darwin, a.g.e., s. 126-127.

sırasındaki hissedilen aynı mutsuzluk ve hoşnutsuzluk duygusunun onları harekete geçirdiği sonucuna ulaşılabilir.[119] Dolayısıyla toplumsallığa yatkın ya da yazgılı olmak, belirli bir ahlaki davranış setinin ortaya çıkmasına neden olurken, aynı zamanda bu davranış setinin ortaya çıkmasının hissedilen mutluluk ve kıvanç ya da engellenen içgüdülerden kaynaklanan mutsuzluk ve hoşnutsuzluğa bakan bir yönü olduğu da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, hayvanların birbirine karşı geliştirdiği sevgi ve dayanışma duygusu yalnızca mekanik bir ilişkilenme biçimi olarak değil aynı zamanda mutluluk ve kıvanç gibi daha özel ve insansı duyguları da içeren bir bağ olarak kavranmalıdır.

Temelinde doğal seçilim mekanizmasının olduğu Darwinci evrim düşüncesinin insanların sahip olduğu iyilik, kıskançlık, duygudaşlık, merhamet ve diğerkamlık gibi duygu ve davranışları açıklamakta ilk bakışta yetersiz kaldığı düşünülebilir.[120] Bu düşüncenin temelinde, bu sayılan eğilimlerin, duygu ya da davranışların doğal seçilim ya da hayatta kalma mücadelesi ile ilişkisinin kurulmasında yatan zorluk vardır. Buna göre doğal seçilim, korku, saldırganlık ya da seksüel arzu gibi eğilim ve davranışları açıklamakta uygun ve kullanışlı bir mekanizma olarak kabul edilir, çünkü bu dürtü ya da davranışlar ile çetin ve bitimsiz bir yaşam mücadelesinin alanı olarak tasarlanan doğada hayatta kalmak ve özelliklerini sonraki kuşaklara aktarabilmek arasında doğrudan bir ilişki kurmak hem kolay hem de mümkündür.

Tam bu noktada, doğal seçilimin insana dair ahlak ve vicdan duygularını açıklamakta yetersiz olduğu düşüncesine neden olan soru belirgin hale gelir; dünyanın diğer ucunda ve belki de hayatımız boyunca karşılaşma ihtimalimizin olmadığı bir göçmen için kederlenmek, yaşlı ve yalnız bir kimsesiz için duyulan hüzün ya da bir aracın altında kalarak hayatını kaybeden bir sokak hayvanı için duyulan üzüntünün

---

[119] Darwin, a.g.e., s. 130.
[120] Richard Dawkins, **Tanrı Yanılgısı**, Kuzey Yayınları, İstanbul, 2020, s. 272.

hayatta kalmamız ve neslimizi sürdürmemizle nasıl bir ilintisi olabilir? Ülkenin ya da dünyanın diğer ucunda meydana gelen bir deprem ya da doğal afetin mağdurlarına yardımcı olabilmek ya da onların yaralarını sarabilmek için insanları seferber eden dürtü kaynağını nereden alır? İnsan neslinin sürmesi için hiçbir anlam ifade etmeyen Panda, Altın Başlı Langurlar ya da çok büyük ölçüde hayat boyu çıplak gözle görme imkanımızın olmayacağı Cava Gergedanının neslinin tükenmemesi için insanüstü bir çaba sarf eden doğa gönüllülerini motive eden duygunun kaynağında olan nedir? Yukarıda sıralanan tüm bu sorular ve bu sorulara verilebilecek yanıtlar, ahlak ve vicdan ile doğal seçilim arasındaki bağın görünür hale gelmesini sağlamasının yanında, evrimci bir ahlak anlayışının imkanının belirmesine zemin teşkil eder.

Dawkins'e göre Darwinciliğin üzerine inşa olduğu temel mantık; "sağ kalan ve doğal seçilimin filtresinden geçen yaşam hiyerarşisindeki birimin bencil olmaya meyledeceği"[121] yönündedir. Dolayısıyla; dünya üzerinde sağ kalan birimler, hiyerarşik düzende kendi seviyelerinde olan diğer rakiplerinin arasında sağ kalmayı başarabilen bireyler olacaktır."[122] Ona göre bireylerin bencilliğe olan eğilimleri tam olarak bu bağlamda gerçekleşir.[123] Ancak Dawkins bu noktada bir ayrıma gider; burada sözü edilen bencilliğin, bir bireyi, türü, ekosistemi ya da organizmanın bütününü değil, yalnızca bireyin içinde gömülü olan genleri işaret ettiğini öne sürer. Dolayısıyla doğal seçilim sürecinde hayatını sürdürmeye ya da yok olmaya konu olan şey –bir bilgi biçiminde- genin kendisidir.[124] Canlılar, gruplar ya da türler sözü edilen bencil genlerin bir toplamı olarak düşünülmez ve genlerden farklı olarak canlılar, grup ve türler, nesiller boyunca sağ kalmak konusunu açıklamakta bir birim vazifesini görebilecek doğru

---

[121] Dawkins, a.g.e., s. 273.
[122] Dawkins, a.g.e., s. 273.
[123] Dawkins, a.g.e., s. 272.
[124] Dawkins, a.g.e., s. 273.

türden varlıklar olamazlar, çünkü kendilerinin birebir kopyalarını türetemez, kendini kopyalayan varlıklar havuzunda birbirleri ile rekabet etmezler.[125]

Darwinci ahlak anlayışının doğru bir zemine oturtulmasında Dawkins'in işaret ettiği gen ve bir bütün olarak organizma ikiliği önemli bir ayrıma işaret eder. Bu ayrım, insanların geliştirdiği ve ilk bakışta doğrudan hayatta kalma mücadelesi ile ilişkili görünmeyen ahlaki davranış ya da zihinsel niteliklerin dolaylı biçimlerde doğal seçilimle kol kola giden bir süreç olduğunu göstermesi bakımından anlam ifade eder.

Kendi çıkarının yadsınması ve başka bir bireyin faydasını gözeterek eylemler gerçekleştirmek anlamına gelen karşılıklı özgecilik, Darwinci ahlak anlayışında önemli bir mantıksal başvuru noktasıdır. Dawkins'e göre gen ve canlı birey arasındaki ilişki çok büyük ölçüde bu karşılıklı özgeci yaklaşım çerçevesinde belirlenir. Buna göre genlerin, diğer genler arasında bencilce bir motivasyonla sağ kalmayı garanti altına almalarının yolu, içlerinde gömülü halde bulundukları canlı bireylerini bencil olmaya programlamaktan geçer. Bu yolla ve hiç de ender rastlanmayan durumlarda genler, bencilce bir dürtüyle sağ kalmayı, kendi canlılarının, başkasının faydasını gözeten bir şekilde davranmasına etki ederek, kendi canlılarını özgeci bir tutum ve davranışa zorlayarak sağlama alırlar.[126] Dawkins'in gen ve birey arasında kurduğu bu ikilik ve bu ikilik üzerine geliştirdiği karşılıklı özgecilik yaklaşımı, Darwinci özgecilik ve sembiyoz yaşamın anlaşılmasında önemli ve işlevsel bir bakış niteliği taşır. Bu bakış aynı zamanda, Darwinci ahlak ve doğal seçilim arasında kurmakta zorlanılan ilişkinin zorunlu doğasını görünür kılması bakımından önem taşır.

Darwin, insanların davranış motivasyonuna dair hazza dönük olmak ve acıdan olabildiğince uzaklaşmak ile alışkanlıklar arasındaki ilişkiye dikkat çeker. İçgüdüler,

---

125 Dawkins, a.g.e., s. 273.
126 Dawkins, a.g.e., s. 273-274.

haz ya da acı uyandıran şeyler olmadan, yalnızca soyaçekimin kuvvetinden kaynaklanabilir. Buna bağlı olarak insanların her eyleminin altında hazza dönük olmak ya da acıdan uzaklaşmak gerekliliğine dair genel inanış insan eyleminin doğasını kavramada her zaman açıklayıcı bir nitelik taşımaz. Bir çeşit haz ya da acı ilkesi olarak adlandırılabilecek bu durumun dışında, insan eylemlerinin altında her zaman rasyonel bir sürecin varlığını aramak, insan eylemlerinin belirlenmesinde soyaçekimin önemini ıskalamayı beraberinde getirir. Söz gelimi bir alışkanlık, o anda eylemden duyulan haz ya da acıdan bağımsız olarak, zorla ve birdenbire engellenirse, bu genellikle belli belirsiz bir kıvançsızlık duygusuna neden olur.[127] Dolayısıyla insan eyleminin motivasyonunu daima rasyonel bir zemine veya karşılıklı alıp vermeye veya yalnızca haz ya da acıya dayandırmak/indirgemek, ahlaki davranışın çok geniş bir nedenler kümesinden kaynaklanabileceği gerçeğini göz ardı etmeye neden olur.

Ahlaki davranışların açıklanmasında sayılan birbirinden farklı çokça neden olmasıyla birlikte Darwin, ahlaki ve vicdani olanın açıklanmasında toplumsal içgüdülere öncelik verir. Son kertede ahlak ve vicdanın kökleri sosyal içgüdülere bağlanır. Sosyal içgüdüler ile ahlak arasında kurulan bu bağ, aynı zamanda, insanlar dışındaki canlıların da ahlaki davranışın sınırları içerisine dahil edilebilmesini mümkün hale getirir. Bu yolla genel bir yargı olarak ahlaki varlığın sınırları insan ile son bulmaz, sosyal güdülere sahip olan bütün canlıları içine alacak şekilde genişletilmiş olur. Böylelikle insanlar ve diğer canlılar arasında kurulan biyolojik akrabalık bağı, ahlaki ve zihinsel yeti ve süreçleri de içine alacak bir dizgeye kavuşturulmuş olur.

Toplumsallaşma ile insan ve sosyal hayvanlarda bulunan birtakım duygulardan hangisinin diğerine göre daha önce geliştiğine dair iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki, insan ve sosyal hayvanların önce toplumsallaştıkları ve birbirlerinden

[127] Darwin, 2014, s. 132.

ayrı düştükçe bundan ötürü kıvançsızlık duydukları ve hep birlikte iken yine bundan ötürü bir mutluluk ve rahatlık duyduklarına yönelik yaklaşımdır. Ancak Darwin, toplum halinde yaşamaktan fayda sağlayan hayvanların hep birlikte yaşamasına yol açmak için öncelikli olarak bu duyguların geliştiğini savunan görüşe daha yakın bir pozisyonda konumlanır.[128] Bununla birlikte bireylerin içinde bulundukları topluma karşı geliştirdikleri hoşlanma duygusunu anne-baba ve çocuklar arasındaki sevginin genişletilmiş bir formu olarak görür. Çünkü yavrularda toplumsal içgüdü, anne-babaları ile uzun süre birlikte kalmaları sonucunda gelişir bu sevginin genişlemesi bir yönüyle alışkanlığa diğer yanıyla da doğal seçmeye bağlanabilir. Bağların kuvvetli olduğu bir topluluk içinde yaşayan bireyler aynı zamanda o topluluğa katılmaktan en çok hoşlanan bireylerdir. Birey ve topluluk arasında kurulan bu sıkı bağ, tehlikelerden daha kolay kurtulmak gibi bir faydayı da beraberinde getirir. Ancak sempati ve duygudaşlığı en az gelişen ya da yalnız yaşayan bireyler diğerlerine göre daha çok sayıda yok olur.[129]

Toplumsal aidiyet ve bundan duyulan hoşlanmanın doğal seçilime bakan yönü tam olarak burada açığa çıkar. Kaba bir bakışla ahlak ve vicdan duygusunun temeline toplumsal içgüdüleri koyan Darwin, toplumsal içgüdülerin temeline ise anne-baba ve çocuk sevgisini yerleştirir. Bu sevginin kökeninde ne olduğu ya da hangi süreçlerin bu sevgiyi açığa çıkardığının kesin olarak bilinemeyeceğini öne süren Darwin, yine de bu sevginin gelişmesinde doğal seçilimin büyük ölçüde etkili olduğunu savunur.

İnsanlar arasındaki duygudaşlığın kuvvetlenmesinde bencillik, yaşantı–ortaklaşma- ve diğerleriyle kurulan benzerlik bağı önemli bir yer tutar; bunun temelinde ise karşılığında iyilik görme umudu yer alır ve alışkanlıklar aracılığıyla duygudaşlık hem kuvvetlenmiş hem de pekişmiş olur. Darwin'e göre bu duygu, türeyişi ne kadar karmaşık olursa olsun birbirine yardım eden ve birbirini

[128] Darwin, a.g.e., s. 132.
[129] Darwin, a.g.e., s. 132.

savunan hayvanlar için çok fazla önem taşıdığından doğal seçilim ile kuvvetlendirilir çünkü duygularda ortaklaşan üyelerin sayısı en çok olan topluluklar en iyi düzeyde serpilip gelişir ve buna paralel olarak yaşam mücadelesin en çok onlar kazanır.[130] Bununla birlikte Darwin, bu süreçlerin açıklanmasında kaçınması zor bir olanaksızlığa işaret eder, işaret edilen bu güçlük; belirli toplumsal içgüdülerin doğal seçilim ile kazanılıp kazanılmadığına ya da duygularda ortaklaşma, sağduyu, yaşantı ve diğerleriyle kurulan benzerlik bağı gibi başka içgüdü ve yetilerin dolaylı sonuçları olup olmadığına ya da yalnızca uzun sürelerden beri geliştirilmiş olan alışkanlıkların sonucu olup olmadığına karar vermenin güçlüğüdür. Bunun yanı sıra bazı içgüdü ve alışkanlıklar diğerlerine göre daha kuvvetlidir, yerine getirildiğinde daha çok haz, engellendiğinde daha fazla üzüntü ve tedirginlik verir ya da herhangi bir haz ya da acı uyandırmadan yalnızca soyaçekim ve alışkanlıklarla sürdürülür. En sonunda, ahlaksal davranışın açığa çıkmasındaki nedenlerin matematiksel bir dizge halinde sunulamıyor oluşu, bu sürecin doğal seçilimle ilişkilendirilerek açıklanmasına engel teşkil etmez.

Darwin, bir içgüdünün diğerine üstün gelmesine örnek olarak göç içgüdüsünün annelik içgüdüsüne baskın gelmesini gösterir. Kırlangıçlar ve somonlarda görüldüğü gibi göç etme içgüdüsü kimi zaman kendi yaşamlarının sonlanmasına kimi zaman da yavruların ölüme terk edilmesine neden olur. Ancak son kertede içgüdüsel bir davranışın, bir tür için başka ya da karşıt bir içgüdüden herhangi bir biçimde daha yararlı ise bu davranış, doğal seçilim ile daha çok güçlendirilir ve pekiştirilir. Dolayısıyla sosyal hayvanlarda rastlandığı türden ve çelişkili görünen içgüdüsel ya da alışkanlığa dayanan davranışlar, dolaylı yollardan doğal seçilim ile ilişkilendirilir.

Genel olarak ahlakın, özelde ise insanlar arasındaki ahlakın evrimsel bir yolla açıklanmasında duygudaşlığın önemine dikkat çeken Tomasello, duygudaşlığın

---

130 Darwin, a.g.e., s. 134.

önemine işaret etmekle birlikte, bunun hemen ardından belirginleşen genel eğilime, diğer her şeyi bir karşılıklılık biçiminde kavramanın açıklama gücüne getirdiği sınırlılığa dikkat çeker. Bunun yerine “karşılıklı bağımlılığı” ikame etmeyi önerir. Ona göre karşılıklılık kavramı, ortak ya da kollektif bağlılıklar kurulması, sözler verilmesi, toplumsal normların inşa edilmesi ve bunların uygulanması, gücenme, sorumluluk ve suçluluk hissedilmesi gibi şeyler de dahil, ahlaki davranışın her yönünü içine alacak kadar donanımlı değildir. Tomasello’ya göre, sayılan ahlaki-psikolojik fenomenler iki temel duygudan türer; ilk olarak, başkalarının bana bağımlı olması gibi benim de başkalarına bağımlı olduğum duygusu (karşılıklı bağımlılık), ikinci olarak ise, bir ortak amaca dönük biz duygusu.[131] Buna göre evrimsel ahlak ile ilgili açıklama ve yaklaşımların en belirgin eksikliği, insan ahlakının biz ve kendi-öteki denkliği duygularına ne düzeyde bağlı olduğunun yeterince dikkate alınmamasıdır.[132]

Tıpkı toplumsal hayvanlarda olduğu gibi, arkadaşlarına bağlı olmak, onlarla yardımlaşmak ve dayanışmak, topluluğun önderine karşı uysallık geliştirmek, ait olmanın neden olduğu hoşlanma duygusu ya da diğerleri ile sosyalleşmek çok büyük ölçüde sempati duygusuyla ilişkilidir. İçgüdülerin içeriğini doldurduğu sempati, diğeri ile kurulan denklik ve bizlik ilişkisinin temelinde olan duygudur ve kaynağı içgüdüler olsa da alışkanlık haline gelerek pekişmiş ve sosyalleşmenin en önemli enstrümanlarından biri haline gelmiş olur. Darwin bu noktada “deneyim” kavramına başvurur. Buna göre aynı topluluğun diğer üyelerine yardım ederken yukarı toplumsal hayvanların kılavuzu her zaman değil ancak çoğu zaman özel içgüdülerdir. Bu özel içgüdüler sağduyu ile desteklenmiş, karşılıklı sevgi ve duygudaşlıkla iç içe geçmiştir. İnsanlarda bu özel içgüdülerin olmadığı kabul edilse bile bu, sözü edilen davranışın gelişmesine mani değildir. Bu durumda insanlardaki özel içgüdülerin yerine ikame

[131] Michael Tomasello, **İnsan Ahlakının Doğal Tarihi**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 169.
[132] Tomasello, a.g.e., s. 169.

edilen şey içtepidir ve gelişmiş zihinsel yetileri olan insan bu bağlamda rehberlik eden, sağduyu ve deneyimdir.[133] *İnsanın Türeyişi*'nde Darwin, insanın ahlaki bakımdan davranışının belirlenmesini içgüdüsel duygudaşlık ve topluluk üyelerinin övgü ya da yergisine konu olmayı şu şekilde ifade eder:

> "Övgüyü sevmek ve kuvvetli övünme duygusu ve daha da kuvvetli olan hor görülme ve kınanma korkusu "duygudaşlığın kükremesinden" ileri gelir. Bunun sonucu olarak insan, soydaşlarının sözleri ve davranışları ile anlatılan isteklerden, övgü ve yergilerden pek çok etkilenir. Böylece, insanın ve belki de onun maymuna benzer ilk atalarının kabaca kazanmış olmaları gereken toplumsal içgüdüler, hala onun en iyi davranışlarından bazılarının etkenidir; ama onun davranışlarını büyük ölçüde belirleyen, soydaşlarının istekleri ve yargıları, ve ne yazık ki, çoğu zaman da onun kendi zorlu bencil tutkularıdır…O zaman – barbar ya da kültürsüz hiçbir insan böyle düşünmemekle birlikte- şunu ileri sürer: Ben, kendi davranışlarımın en yüce yargıcıyım, ve Kant'ın sözcükleri ile, kendi kişiliğimde insanlığın onuruna sataşmak istemem."[134]

Güdülerin birbirinden ayrılmasının zorluğuna işaret eden Darwin'e göre ahlaklı bir varlığın – ahlaklı olduğu kesinlik taşıyan tek canlı türü insandır- yaptığı bütün belirli davranışlar ahlaksal olarak kabul edilir. Aşağı hayvanlardan farklı olarak insanın ahlaklı bir varlık biçiminde tanımlanmış olması, insanın, geçmiş ya da gelecek davranış ya da güdülerini karşılaştırmaya ve onları uygun kabul etmeye ya da etmemeye güç yetiren bir varlık olduğuna işaret eder. Yine aşağı hayvanlardan farklı olarak, ister karşıt güdülerle uğraşıldıktan sonra düşünülerek ister içgüdü ile düşünülmeden ve ister aşama aşama kazanılmış alışkanlıkların etkisinde gelişsin, belirli davranışlara ahlaksal denir.[135] Dolayısıyla bir davranışın ahlaksal ya da vicdani bir nitelik taşıması, belirli zihinsel yetilerin ve sosyal içgüdülerin eşzamanlı olarak kullanılması ile mümkün hale gelir.

Ahlak ve vicdan denilen şey, zihinsel yetiler ve içgüdülerin birlikte iş görmesi neticesinde ve belirli durumlar karşısında ortaya çıkan bir duygu durumudur. Bu his ve duyguların, yani ahlak ve vicdanın ortaya çıkmasında devreye giren zihinsel yeti ve nitelikler; toplumsal içgüdü, alışkanlıklar, hafıza ve dil becerisi olarak sıralanır.[136]

---

[133] Darwin, 2014, s. 137.
[134] Darwin, a.g.e., s. 137.
[135] Darwin, 2014, s. 139.
[136] Bravo, 2018, s. 133.

Netice olarak insan davranışına istikamet tayin eden ahlak ve vicdan gibi his ya da duygulanımlar Darwin tarafından tek başına birer yeti ya da nitelik olarak kavranmaz. Bu duyguların açığa çıkması ve davranışı belirlemesi, zihinsel yetilerin ve toplumsal içgüdülerin bazen karmaşık olarak nitelendirilebilecek bir işbirliğinin neticesinde mümkün olur. Ancak bu durum, aşağı hayvanlarda ahlaksal davranışların bulunmadığına, insanlarda ise her davranışın ahlaksal olduğuna, ahlaki olarak motive edildiğine işaret etmez. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, aşağı hayvanlar ile insanlar arasındaki zihinsel yetilerin niceliksel olarak farklı gelişmişlik düzeyidir.

Toplumsallık ve içgüdüler paydasında ortaklaşan insan ve aşağı hayvanlar, ahlaksal davranışın ortaya çıkmasında zihinsel yetilerinin niceliksel olarak gelişmişlik düzeyindeki farkla birbirinden ayrılmış olur. Çünkü Darwin'e göre insanların ve aşağı hayvanların toplumsal içgüdüleri aşağı yukarı aynı gelişim basamaklarını izler. Bu açıklama örtük olarak, ahlaksal ve vicdani duygu ya da davranışın ortaya çıkmasında aşağı hayvanlar ve insanlar arasındaki zihinsel yeti ve niteliklerin gelişmişlik düzeyinin önemini ortaya koyar.

Darwin, ahlaksal kültürün erişilebilecek en yüksek aşamasının, insanların düşüncelerini denetleyebilmesi olduğunu öne sürer. Toplumsal içgüdülerin ve alışkanlıkların, dil becerisi ve hafıza gibi yetilerle karşılıklı toplumsal faydayı gözeterek denetim altına alınması, aynı zamanda ahlaksal kültürün yükseltilmesini de beraberinde getirir: "Sonunda, insanın ve daha aşağı hayvanların kesinlikle, kamunun iyiliği için edindikleri toplumsal içgüdüler, önceden, onda arkadaşlarına yardım isteği, duygudaşlık yaratır, onu, onların övgülerine ve yergilerine önem vermeye zorlar."[137]

İnsanların zihinsel yeti ve nitelikleri ile hayvanlarınki arasındaki farkın kuşku götürmez bir biçimde büyük olduğu ortadadır. Ancak Darwin'e göre bu fark ne kadar

[137] Darwin, 2014, s. 154.

büyük ve belirgin olursa olsun nitel değil, niceliksel bir farktır. *İnsanın Türeyişi* boyunca Darwin, insanlar ve hayvanlar arasındaki zihinsel ve ahlaksal gelişmişlik düzeyi farkının nitel değil nicel olduğunu olgusal örnek ve saptamalar üzerinden ortaya koyar: "Sevgi, bellek, dikkat, merak, benzenme, zekâ, vb. gibi insanın övündüğü çeşitli heyecanların ve yetilerin, duygu ve sezgilerin, daha aşağı hayvanlarda, başlangıç durumunda ve bazen iyi gelişmiş olarak bile bulunabildiğini" öne sürer.[138] Onun bu düşüncesi aynı zamanda insanın çeşitli zihinsel ve ahlaksal yetilerinin zamana yayılan bir şekilde, tedrici olarak evrimleştiğinin ve bu evrimsel sürecin insanın biyolojik varlığı ile sınırlı olmadığı tespitinin çıkış noktasını teşkil eder.

[138] Darwin, 2014, s. 156.

İKİNCİ BÖLÜM

HERBERT SPENCER'DA EVRİM, AHLAK VE TOPLUM DÜŞÜNCESİ

2.1 Diyalektikten Tedrici İlerlemeye, Gelişme Fikrinin Dönüşümü

On dokuzuncu yüzyıl felsefesini kendisinden önceki dönemlerden ayıran başlıca unsurlardan biri de yüzyıl düşüncesine büyük oranda egemen olan ilerleme, gelişme ve evrim kavramları ve bu kavramlara doğa, tarih, toplum ve kültürü açıklarken yüklenen anlamlardaki dönüşümdür. Sözü edilen ilerleme ve gelişme düşüncesi yalnızca doğa bilimlerinde değil, sosyal bilimlerde ve özellikle bağımsız bir disiplin olma iddiasındaki sosyoloji için de hakim düşünüş biçimi halini almıştır. On sekizinci yüzyıl alman idealist felsefesinde doğa, tarih ve toplumun bir erek doğrultusunda ilerlediği ve bu ilerlemenin diyalektik bir nitelikte olduğu düşüncesi hakimdir. Özellikle Schelling ve Hegel felsefesinde tarih, toplum ve kültürün ilerleyişinin diyalektik karakteri çok daha belirgindir; tarihsel ve toplumsal gelişme diyalektik bir yöntemle kavranır. Bununla birlikte gelişme ve ilerleme fikri on dokuzuncu yüzyıl felsefesinde önemini muhafaza etse de on sekizinci yüzyıldaki diyalektik gelişme fikrinden, diyalektiğin yerine tedrici gelişme ve evrim düşüncesini ikame ederek farklılaşır.

Alman idealist felsefecilerinden farklı olarak İngiliz düşünürleri için gelişme, diyalektik bir biçimde kavranmaz; araya giren farklı öğeler nedeniyle daha çok derece derece ilerleyen bir nitelik arz eder. Bu tedrici oluş anlayışını, uzun zaman aralıkları boyunca görülüp sezilemeyen sayısız küçük ara basamaklarla kendini gerçekleştiren bir gelişme düşüncesini jeoloji'de Lyell, yerkürenin tarihini açıklamada o zamana dek kullanılan katastrof teorisi yerine koymuş, Darwin ve Spencer de bu düşünceyi bitki ve

hayvan türlerinin oluşumlarını açıklamada kullanmışlardır.[139] Darwin ve Spencer, bu aşama aşama gelişme fikrini yalnızca doğa ve canlıların değil aynı zamanda toplumsal/ahlaksal davranışların ve toplumsal kurumların gelişim süreçlerini açıklamak için de kullanmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, Spencer ile birlikte sözü edilen tedrici evrim anlayışının biyolojik olandan toplumsal olana uyarlanması çabasıdır. Böylelikle on dokuzuncu yüzyılda hakim olan biyolojik evrim anlayışı Spencer tarafından toplumsal alana uygulanmış olur.

Düşünce tarihinde değer atfedilen hedeflere doğru bir yöneliş olup olmadığına ve bu türden bir yöneliş varsa, bunun hangi mekanizmalarla desteklendiğine ilişkin sorular, doğa, tarih ve toplumun anlaşılmasına dönük önemli ve işlevsel sorulardır. Klasik anlamıyla ilerleme/gelişme fikri, ayrıntılı ve kapsamlı bir değişme imgesi içerir ve olayların kaydını düşme niteliğindeki tarihe belli bazı yönelimler verilmesini ve sürece dışarıdan bir istikamet tayin edilmesini beraberinde taşır.[140] Ancak klasik anlamıyla ilerleme fikrinin önemini iade etmekle birlikte Bury, bu fikri, on yedinci yüzyılda ortaya çıkmış ve tam ifadesini on sekizinci yüzyılda bulmuş, bütün olarak modern bir ürün olarak tanımlar.[141] Bury'nin işaret ettiği ayrıma ve ilerleme fikrine getirdiği modern tanımlamaya sadık kalmak kaydıyla Spencer, on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesini toplumsal alana uyarlamasının yanında, ilerleme düşüncesinin de önemli temsilcilerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Herbert Spencer (1820-1903), kavramsal çelişki ve çatışmalarla dolu olan Viktoryen[142] dönemin, gerek dönemin topluma ilişkin bu çelişki ya da çatışmaların

---

[139] Gökberk, 2000, s. 425.
[140] Kenneth Bock, "İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet, Ayraç Yayınları, İstanbul, 2002, s. 53.
[141] John Bagnell Bury, **The Idea of Progress: An Inquiry Into Its Origin and Growth**, Temple of Earth Publishing, London, 1920, s. 1-8.
[142] Viktorya Dönemi, 1837 yılında kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla başlayıp, 1901 yılında ölmesiyle sona eren dönem. Bu dönem aynı zamanda endüstri devriminin Britanya'da zirvesini yaşadığı, ekonomik, politik, dinsel ve sanatsal alanda pek çok radikal değişim ve dönüşümün yaşandığı bir zaman aralığını

deşifre edilmesine dönük sosyolojik yaklaşımı ve gerekse 1893 yılında yayınlanan *A System of Synthetic Philosophy* adlı on ciltlik çalışmasıyla on dokuzuncu yüzyılının ikinci yarısının en önemli düşünürlerinden biri olarak anılır. Spencer, toplumsal gelişmeye dair – dönemin hakim anlayışına uygun olarak- genel bir evrimci model içerisinde, toplumu sistem olarak gören bir yaklaşım ile toplumu bireylerin toplamı sayan bir anlayışı birleştirmeye çalışır. Onun çalışmalarının odağında olan şey, insanların zihinsel durumları değil, toplumsal yapılarla kurumların evrimsel olarak gelişmesidir.[143] Bununla birlikte Spencer, bir sentetik felsefi sistem kurmayı amaçlar. On ciltten oluşan eseri, sentetik bir felsefenin temellerini ortaya koyduğu *İlk Prensipler* ile başlar ve bu esasları sırasıyla; *Biyolojinin İlkeleri*, *Psikolojinin İlkeleri*, *Sosyolojinin İlkeleri* ve *Ahlakın İlkeleri* çalışmaları takip eder.

Sentetik bir felsefi sistemden kendi bilgi anlayışına, basit gündelik ilişkilerden toplumsal kurumların işleyiş ve farklılaşma ilkelerine kadar çok geniş bir alanda ürünler veren Spencer'in yaşadığı Viktoryen dönem İngiltere'si, hiç şüphesiz, düşünürün paradigmasının ve kurmaya çalıştığı sistemin anlaşılması bakımından özel bir ilgiyi hak eder. Bu dönem, endüstri devriminin İngiltere'de zirve noktasına ulaştığı, kırsal alanlardan kitlesel üretim merkezlerine dönüşen kentlere yoğun nüfus hareketlerinin yaşandığı, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin radikal bir biçimde farklılaştığı ve bu sürece toplumsal, politik ve dinsel hayattaki dönüşümlerin eşlik ettiği; uzmanlaşma ve işbölümünün bütün toplumsal hayata damga vurduğu, toplamında, geleneksel toplumsal yapı ve kurumların yerini hızla endüstriyel toplumun yapı ve kurumlarına bıraktığı ve buna bağlı olarak toplumsal yapının hemen her katmanında bütünlüklü ve radikal dönüşümlerin tecrübe edildiği bir tarihsel dönemi ifade eder. Sosyolojinin

---

ifade eder. Herbert Spencer'in çalışmalarında ahlak ve gündelik yaşamın belirgin bir yer kaplaması Viktoryen dönemin karakteriyle doğrudan ilgidir ve düşünürün çalışmalarının, içinde yaşadığı zamanın ruhu ile olan ilişkisine dikkat çekmek adına özellikle vurgulanmıştır.

[143] Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s. 74.

kurucularından olan Emile Durkheim'in ifadesiyle anominin[144] bütün toplumsal yaşamın üzerinde kendisini hissettirdiği bu dönemde Spencer, bu toplumsal dönüşümü, temeline bireysellik, özgürlük ve adalet kavramlarını koyduğu sosyal evrimci bir bakışla çözümlemeyi amaçlar.

2.2. Herbert Spencer'in Sentetik Felsefe Sistemi ve Bilgi Anlayışı

Spencer, kendi felsefi sistemi ve bilgi anlayışının inşa ve açıklamasına ilk olarak bilinemeyen (din) ile bilinebilir (bilim) alanlarının ayrımını yaparak başlar. Bu kısım aynı zamanda din-bilim ilişkisinin ve bilimsel düşünüş ve pratiklerin sınırlarının belirlendiği alandır. Düşünür açısından, öteden beri var olan din ve bilim arasındaki karşıtlığın ve bu ikisinin etkinlik alanlarının arasındaki sınırların tayin edilmesi önemli bir başlangıç noktasını teşkil eder.

Spencer, insan zihninin doğru bir istikamette seyretmesi için insanların ortalama inançlarının hem ne kadar doğru ve hem de ne kadar yanlış olduğunun saptanmasının gerekliliğine işaret eder.[145] Bu yolla, ilk bakışta yanlış görünen, hatta yanlış olan tarihsel olgulardaki doğruluk payının saptanması, bir yanıyla yanlış olanın belirlenmesini, diğer yanıyla da doğru olanın bulunmasını mümkün kılar. Düşünüre göre inanç alanının içerisinde yer alan olguların kategorik olarak reddedilmesi, o şeyin içinde saklı olan doğrunun açığa çıkarılmasına da engel teşkil eder. Dolayısıyla Spencer'in işaret ettiği bu metot, insanların inanç alanında süreğen zıtlıklarını kavrama

[144] Toplumsal normların geçerliliğini ve yaptırım gücünü kaybetmesi, değer ve norm hiyerarşisinin bozulması ve değer anarşisinin toplumsal hayata egemen olması durumunda normsuzluk, anomi ortaya çıkar. Bir başka deyişle, geçerli toplumsal normların geçerliliğini yitirmesi ve herkes tarafından benimsenecek yeni kuralların yaratılamamış olduğu bir toplumda hakim olan kuralsızlık haline anomi denir. Sosyoloji disiplini içerisinde sözü edilen duruma dikkati çeken ilk isim Fransız sosyolog Emile Durkheim olmuştur. Ayrıntılı bir okuma için bkz. Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Pozitif Yayınları, Ankara, 2018; Emile Durkheim **Ahlak ve Toplum**, Pinhan Yayıncılık, Ankara, 2016.

[145] Herbert Spencer, **İlk Prensipler Cilt I**, Milli Eğitim Basımevi, Çev. Selmin Evrim, İstanbul, 1947, s. 4.

imkânı verir.[146] Bununla birlikte, insanlar arasındaki çatışmaların en eskisi, en genişi, en derin olanı ve en önemlisi din ile bilim arasında olanıdır.[147] Bu çatışmalı doğa, insanlar arasındaki en basit gündelik ilişkilerden en karmaşık toplumsal olgulara dek her şey üzerinde -insanın bütün bilgi alanında, en basit akıl yürütmeden en kompleks düşünce sistemlerine- kendini gösterir. Bu tespit, düşünürün kendi düşünce sistemini inşa etmeye neden din-bilim ayrılığı ile başladığının da örtük olarak açıklaması niteliğini taşır.

Spencer, dinsel inançların varlığına ilişkin iki temel varsayım olduğunu öne sürer; dinsel inançlar ya özel bir yaratmanın sonucunda var olmuştur ya da bu duygunun kendisi de tıpkı diğer bütün başka duygular gibi zihinsel yetilerde meydana gelen bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır.[148] Ancak her iki durumda da mevcut bütün dinsel inançlar ne kadar tutulmaya, arkasında durmaya elverişsiz, bu inançlarla el ele giden anlamsızlıklar ne kadar belli, hatta bu inançları savunmak için öne sürülen argümanlar makul olmaktan ne derece uzak olursa olsun, bu inançların içinde saklı kalmış hakikatten yüz çevrilmemesi gerektiğini savunur.[149] Dolayısıyla dinsel inanışlar ve bilimsel düşünüş ayrımı ne kadar önemli olursa olsun, Spencer'in yaklaşımında aslolan şey dinsel inançlara ilişkin kategorik –reddeden- bir tutum değil, varlığı ve dışımızdaki dünyayı açıklamaya dönük işlevsel bir yaklaşımı benimsemektir.

Dinsel inançlardan farklı olarak bilim, Spencer tarafından, gündelik hayatın tecrübelerinden meydana gelen, geliştikçe etraflarına gitgide daha uzak, daha kalabalık ve daha kompleks deneyimler toplayan, sonrasında bunlar arasındaki, en basitinden en karmaşık olanına, karşılıklı bağımlılık ve etkileşim kanunlarını ortaya koyan pratik olarak kavranır.[150] Bununla birlikte bilimsel olanın sınırlarını tayin etmek, bir çizgi çekip, bilim burada başlar ve burada son bulur demek mümkün değildir. En basit

[146] Spencer, a.g.e., s. 11.
[147] Spencer, a.g.e., s. 12.
[148] Spencer, a.g.e., s. 17.
[149] Spencer, a.g.e., s. 20.
[150] Spencer, a.g.e., s. 22.

gözlemden, bilimin en yüksek ve en soyut gözlemlerine dek bilgi, davranışın yönetilmesini amaçlar, daha yalın bir dille ifade etmek gerekirse bilimsel olanın amacı öngörüyü mümkün kılmaktır ve her türden öngörü eninde sonunda insanları iyiye yaklaştırıp kötüden alıkoymaya yardımcı olur.[151] Bu bağlamda, düşünür açısından bilim, yalnızca dışımızdaki dünyanın belirli bilimsel ilke ve yöntemler doğrultusunda anlaşılması veya açıklanmasına değil, aynı zamanda insan davranışlarını iyiye yöneltme ve kötü olandan uzaklaştırmaya dönük bir amaca sahiptir. Bu çerçevede Spencer'in bilgi ve bilim anlayışı ahlaki bir bakışla el ele gider. Bilim; evrenin kurulmuş düzeninin insan zekâsı tarafından durmadan açılması işidir (revelation). Spencer tam bu noktada kendi bilim anlayışına koşut olarak insanlık için ahlaki bir ödev tanımı daha yapar; her insana düşen ödev, sözü edilen bu insan zekâsının açılmasını gücünün yettiği kadar gerçeklemek ve bu işi yaptıktan sonra bilimsel bulguların hükmüne alçakgönüllülükle boyun eğmek.

Düşünce tarihindeki en eski ve en önemli çatışma alanı olarak ortaya konulan din ve bilim arasındaki çatışmayı aşmak için Spencer bu iki alan arasında bir barışın sağlanmasını önerir. Ancak onun önerisi dinsel inanışlar ve bilimsel düşünüşün derme çatma bir birleştirilmesinden ibaret değildir. Ona göre hem bilimsel düşünüşün ve hem de dinsel inanışların bulgu/yargılarını birleştiren bir anlayış tarzı aramak, aynı gerçeğin biri yakın veya görünür tarafı, diğeri ise uzak veya görünmeyen tarafı olmak üzere, iki cephesini nasıl ifade ettiğini görmek zorundayız.[152] Burada kaba bir biçimde yapılan ayrım, dinsel olanın anlatmak/açıklamak iddiasında olduğu "mutlak" ile bilimsel düşünüş alanının içinde yer alan mekan, zaman, madde ve kuvvet gibi duyulabilir dünyanın ayrımıdır. Buna göre bilimsel pratiğin konusu yalnızca sonlu ve sınırlı olan fenomenler dünyasıdır.

[151] Spencer, a.g.e., s. 23.
[152] Spencer, a.g.e., s. 26.

Spencer, dışımızdaki dünyanın varlığı ya da kuvvet ve neden gibi bilginin temel kavramlarının objektif geçerliği konusunda realist bir görüşe sahiptir, öte yandan, pozitivizm ile bir düşünerek, bilmeyi objelerin karşılaştırılması ve bunlar arasındaki nedensel bağlantıları kurmak biçiminde kavrar, dolayısıyla her şeyin kaynağı olarak tasarlanan kuvveti, yani evrenin son temelini, "mutlak" olanı bilinmez olarak kabul eder. Mekân ya da zamana dair olgular, deneyimin sınırlı ve izafi dünyasında kaldıkça açık ve işlevseldirler.[153] Bu noktada çelişkiye neden olacak şey, deneyimin sınırlı dünyasındaki olgular ile mutlak bir varlığın özü arasında bir ilişki kurmaya çalışmak olacaktır.

Spencer, dinsel olanla bilimsel olan arasındaki sınırları tahkim etme çabasının sonucunda ilginç sayılabilecek bir çıkarıma ulaşır; bu çıkarım, tarihsel olarak insanların ulaşmış olduğu son dinsel fikirler ile bilimsel düşüncenin, tıpkı birbirleri gibi, gerçeklik hakkındaki bilgi ve kavrayışlar değil, gerçekliğin yalnızca sembolik temsilleri olduğu yönündedir. Ona göre insan zekasının gücü mutlak olanın bilgisini elde etmeye yetmez ve bütün fenomenlerin arkasında var olan gerçeklik/öz bilinemezdir ve daima bilinemez olarak kalacaktır.[154] Bununla birlikte Spencer, bilimsel bilginin bağıntılı karakterinin analitik bir yolla ortaya konulabileceğini öne sürer. Gerek genel gerek özel deneyimlerden elde edilebilecek tümevarım, insan zekasının doğasından çıkarılmış bir tümdengelimle desteklenebilir. Şu halde sözü dilen tümdengelime varmak için düşünür iki yol işaret eder; kavramların mutlak olmadığı ve hiçbir zaman olamayacağına dair tutum ile düşüncenin sürecinin analiz edilmesi.[155] Spencer'in işaret ettiği bu iki yol, aynı zamanda kendisinin bilimsel düşünüş ve pratiğe yüklediği misyonu da ortaya koyar. Buna göre bilimin konusu, ne sınanması mümkün olmayan bir başlangıç noktası ya da mutlak neden, ne de birbirleri arasında bir bağıntı kurulması mümkün olmayan

[153] Gökberk, 2000, s. 427.
[154] Spencer, 1947a, s. 91.
[155] Spencer, a.g.e., s. 92-93.

olgulardır. Bilimsel pratik, düşüncenin ve gözlemlenebilir olguların birbiri ile olan sınanabilir bağları ve sürecin kendisine odaklanmalıdır.

Dinsel olanla bilimsel olan arasındaki ayrımı bilinemeyen-bilinebilir alanlar olarak belirledikten sonra Spencer, bilinebilir alanın sınırları içerisinde konumlandırdığı felsefenin bilimden farkına ortaya koyma çalışır. Bilimin konusu, olguların eşzamanlı ya da ardışık olarak neden- sonuç ilişkisi içinde ve belirli ilkeler ve yöntemler eşliğinde incelenmesidir. Olguların bazı basit ve aşağı dereceden genellemeler yoluyla gruplara ayrılması, bunun devamında ise derece derece daha yüksek ve daha geniş/kapsayıcı genellemelere ulaşılması, bilimsel işleyişin aşamalarını ifade eder. Bilim yalnızca bilimler ailesidir, farklı bilimsel branşların elde ettiği bilginin toplamından daha fazla bir şeyi temsil etmez. Bununla birlikte bilim birbirinden az ya da çok ayrılmış bulunan gerçeklerden oluşur ve bu gerçekler bilim tarafından tamamen bütünleşmiş bir şekilde kabul edilmez.[156] Spencer'in düşüncesinde varlığın bir bütün olarak kavranması, dolayısıyla bilginin de bütünün bilgisi olması gerektiği örtük düşüncesi, felsefeye getirdiği tanım ile daha belirgin hale gelir; ona göre felsefe, en yüksek genellik derecesindeki bilginin adıdır[157];

"Demek ki felsefe, tecrübenin, önce olguları toplamakla bize verdiği bilgi türüne taban tabana zıt olan bir bilgi türüdür. Bundan başka, birtakım kuru müşahedeler derlemekle başlayan, özel hallerin daha geniş ve daha belirmiş önermelerin işlenmesiyle devam eden ve nihayet, evrensel önermelere varan bir işlemin en son verimidir. Bu tanıma en basit ve en açık şeklini vermiş olmak için, şöyle de diyebiliriz; en aşağı tür olan bilgi "hiç birleşmemiş bilgi", "kısmen birleşmiş bilgi" olan bilimsel bilgi ve "tamamen birleşmiş bilgi" olan felsefe".

Her düşünce ya da bilgi, bütün bir düşünceler ya da bilgiler sistemine içkindir ve bütünü oluşturan parçalar arasındaki bağların koparılması durumunda o düşünce ya da

[156] Spencer, a.g.e., s. 169-179.
[157] Spencer, a.g.e., s. 179.

bilginin varlık imkânı ortadan kalkar.[158] Dolayısıyla bilginin en yetkin formu parça ile bütün arasında kurulacak olan tamamen birleşme haliyle mümkün olur. Bu ise felsefi bilginin kendisidir. Bu doğrultuda, tamamen birleşmiş bilgiye ulaşmak için felsefenin izleyebileceği iki yol vardır; felsefe, konu olarak evrensel hakikatleri ele alabilir, esasen felsefenin kullandığı bütün tikel hakikatler evrensel hakikatlerin aydınlatılmasına yarar (Tümevarım). Ya da evrensel hakikatlerden hareketle tikel hakikatlere varır ve bunları evrensel hakikatlerin ışığında yorumlar (Tümdengelim). Her iki durumda da felsefenin konusu evrensel hakikatlerdir.[159]. Bilgiyi yalın bilgi (gündelik bilgi), kısmen birleşik bilgi (bilimsel bilgi) ve tam birleşmiş bilgi (felsefi bilgi) olarak sınıflandıran düşünüre göre temel amaç her türden bilginin en yüksek formu olan tam birleşmiş bilgiye ulaşmaktır. Tüm varlığı bir sistem olarak tanımlayan Spencer, tam olarak birleşmiş bilgiyi, yani felsefi bilgiyi evrensel hakikatlere ulaşmanın yolu olarak işret eder.

Bilimsel pratik, gözlemlenebilir olgular ve bu olgular arasında belirli ilkeler doğrultusunda ilişkiler kurarak, tümevarım yoluyla yasalara ulaşmayı amaçlar. Söz gelimi biyoloji disiplini, organizmayı, onu oluşturan alt sistemler arasındaki ilişkilerden hareketle açıklamaya çalışır. Bilim, yasalarını, bu tek tek olgulardan hareketle tümevarım ve genellemelere başvurarak üretir. Felsefe ise elde edilen bulguları, son ve kesin olan bir birlik içinde derlemeye çalışır. Ancak Spencer'e göre birbirleri karşısında direnen kuvvetlerin bir bileşkesi olan her oluş, yalnızca cansız doğada değil, canlı doğa ve insanlar arasındaki ilişkilerde de geçerli olmasına rağmen, bu dizge, felsefede var olduğunu düşündüğü sentez problemini çözmeye yetmez.[160] Sözü edilen sentez sorununun çözülmesi için yapılması gereken, bu kuvvetler ile bu kuvvetlerin yasalarının evrenin bütününü oluşturma ve bunun gelişmesini belirlemede nasıl birlikte çalıştıklarını ve birlikte çalışmalarının ilkelerini göstermektir. Dolayısıyla bir nesne ya

[158] Spencer, a.g.e., s. 181.
[159] Spencer, a.g.e., s. 180.
[160] Gökberk, 2000, s. 427.

da olguya etki eden kuvvet ile o kuvvetin yasalarını deneyimlemek, o nesne ya da olguyu tam anlamıyla bilmek anlamına gelmez. Bir nesne ya da olguyu tam olarak bilmek için onun tarihini bilmek, onun bu kuvvet ve yasaların etkisiyle nasıl bir biçim kazanmak zorunda kaldığını geçmişte ve geleceğe doğru izlemek gerekir.[161] Dolayısıyla düşünür açısından bilgi, bütünün bilgisi – tam birleşmiş bilgi- olmalıdır, bilgiye bu niteliği kazandıracak olan ise bilgiye konu olan nesne ya da olgunun tarihinin, geçmişten geleceğe doğru etkisi altında kaldığı değişkenlerin onda yarattığı değişimin sürecinin bilinmesidir.

Her olgunun bir tarihi olduğu ve bilmenin, tam anlamıyla bilmenin ancak bu tarihin bilinmesiyle mümkün olabileceğini savunan Spencer, bu bilgi anlayışını, kendisinin zorunlu olarak kabul edilmesi gereken hakikatler/ilkeler biçiminde ifade ettiği temeller üzerine inşa eder. Bununla birlikte, bir hakikatin zorunlu olarak kabul edilebilmesini de iki şarta bağlar; ilk şart, bir önermenin terimleriyle, bu terimler arasında ileri sürülebilecek ilişkiyi kavrayabilecek düzeyde gelişmiş bir zihnin varlığıdır. İkinci koşul ise, ilgili terimlerin söz konusu ilişki hakkında açık bir bilinci ve akıl yürütmeyi mümkün kılacak kadar belirgin olmasıdır.[162] Ancak bu iki şartın sağlanması durumunda dışımızdaki dünyanın kabul edilmesi zorunlu hakikatlerini kavramak mümkün olacaktır. Düşünürün bu noktada işaret ettiği bir diğer önemli nokta, zorunlu hakikatlerin olduğu gibi tanınmasının, zihinsel yetilerde süregiden evrim ile kol kola giden bir süreç olduğudur. Dolayısıyla zihinsel yetilerdeki evrim ne kadar yüksek bir dereceye ulaşmış olursa, evrene ilişkin var olduğu iddia edilen ve kabulünün zorunlu bir nitelik taşıdığı hakikatlerin kavranması da aynı ölçüde mümkün olacaktır.

Sözü edilen hakikatlerden ilki, maddenin yok edilemezliği ilkesidir, buna göre hiçbir varlık yok edilemez. Spencer'e göre bu ilke yalnızca a posteriori değil, aynı

---

[161] Gökberk, a.g.e., s. 427.
[162] Spencer, a.g.e., s. 236-237.

zamanda a priori bir nitelik de taşır.[163] Diğer bir zorunlu ilke, hareketin sürekliliğidir. Tıpkı maddenin yok edilemezliği gibi devinimin sürekliliği de hem bilim ve hem de felsefeyi mümkün kılan temel ilkelerdir. Üçüncü hakikat, hareketin sürekliliğini sağlayan kuvvet/enerjinin devamlılığıdır. Düşünürün bu ilkeden kastettiği şey, bizim bilgi ve tasarımımızı aşan herhangi bir nedenin devamlılığıdır. Bu önerme aynı zamanda bir başlangıcı ya da sonu olmayan, şartlandırılmamış bir gerçekliğin, sözü edilen hakikati mümkün kıldığıdır.[164] Bu ilke dolaylı olarak bir başka hakikati de içerir, tümdengelimsel olarak kuvvetin devamlılığından çıkarılabilecek sonuç, kuvvetler arasındaki ilişkilerin de sürekli olduğudur. Kuvvet/enerji'ye ilişkin bir diğer ilke, kuvvetlerin dönüşümü ve eşitdeğerliliğidir. Önü ve sonu olmayan bir kuvvetin kaynaklık ettiği ve bitimsiz olan hareket hep bir istikamete doğrudur. Bununla birlikte, herhangi bir istikamete doğru olan bir hareketin kendisi de aynı istikamete doğru giden yeni bir hareketin nedeni olur. Spencer'in düşüncesinde hareketin yönü ilkesi aynı zamanda insanlardaki biyolojik ve zihinsel değişme ve gelişmesinin açıklanmasında önemli bir rol oynar. Bu ilkeden hareketle düşünür, bu prensibin, türlerin gelişmesi konusundaki fonksiyonuna işaret eder; süreğen hareket ve onun yönü, harekete gösterilen direnç ve doğal ayıklanma arasında bir bağ kurar. Buna göre, herhangi bir bitki ya da hayvan türünün kendisi için zararlı olan yerlerde çoğalması, birbirine karşıt kuvvetlerin başka yerlere kıyasla daha az oldukları bir gelişmedir. Çevresel koşullara uyum sağlamak konusunda diğer bireylerden daha başarılı olan türlerin korunumu ise sözü edilen hareketin – hayat hareketi- kendisine karşı yolu kapatan engellerin ortadan kalkmasına en elverişli bulunan yönlerde devam etmesinden ibarettir. Ancak yine

[163] Spencer'in burada kullandığı "a priori hakikat" ve "zorunlu hakikat" terimleri, deneyimden tamamen bağımsız olan bilgi değil, bir çok deneyimin sonsuzca birikmesi neticesinde organik bir nitelik kazanmış bilgi anlamına gelir. Bu deneyimler, kısmen bireyin kendisi tarafından edinilmiş olmakla beraber, insanların kalıtım yoluyla atalarından edinmiş olduğu tecrübelerdir. Bu evrimci yaklaşıma göre, sözü edilen kalıtım yoluyla elde edilen deneyimler kümesi, tek bir bireyin kazanabileceği deneyimlere nisbetle ölçülemeyecek derecede büyük bir deneyim yığınını temsil eder. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Herbert Spencer, **Principles of Psychology**, Williams and Norgate, London, 1870.

[164] Spencer, 1947a, s. 269.

Spencer'e göre bu modeli insanların zihinsel gelişim süreçlerine uyarlamak, biyolojik süreçlere uyarlamak kadar kolay değildir.[165]

Harekete dair bir başka ilke ritmdir. Basit değil birleşik bir bütün olan ritm, bir dengeye ulaşamayan kuvvetlerin çarpışması nerede ise orada bulunur ve ritm zorunlu olarak tamamlanmamış bir niteliktedir. Hareketin ritmi ilkesi, Spencer'in özellikle toplumsal süreçleri açıklamak için sıklıkla başvurduğu bir prensiptir.

2.3. Herbert Spencer'in Evrim Anlayışı

Toplum ve toplumu oluşturan kurumlar da dahil olmak üzere bütün doğada değişim ve gelişimin evrensel, tek biçimli ve tek yönlü olduğu kabulünden hareketle Spencer, bir bütün olarak kabul edilen uygarlığın bünyesindeki değişim ve gelişim uğraklarının var olan vahşi ve barbar insan topluluklarına, yok olmuş uygarlıklara ve son olarak çağdaş Avrupa'ya bakarak belgelenebileceğini öne sürer.[166] Bir bütün olarak doğadaki hareket türdeşten türdeş olmayana, basitten karmaşığa, biçim ve fonksiyon bakımından farklılaşmamış olandan farklılaşmış olana doğrudur.[167] Genel hatlarıyla evrimci yaklaşımı yukarıda ifade edildiği biçimde olan Spencer, Tort'a göre, aynı zamanda felsefi anlamda evrimciliğin yaratıcısıdır. Spencer'in sentetik bir sistem adını verdiği felsefesinde evrim, yalnızca canlıların biyolojik değişimlerini açıklayan bir model olarak kavranmaz; ahlak, psikoloji, toplum ve toplumu oluşturan kurumlar, devlet ve birey ilişkileri gibi süreçler de bu genel evrimci model içerisinde ele alınır.

Evrimci düşüncelerini büyük ölçüde Lamarck'ın etkisinde geliştiren Spencer kendi felsefi sisteminin kuramsal temeline, özümleme ve ayrışma yoluyla yapısız bir

---

165 Spencer, a.g.e., s. 333.
166 Herbert Spencer, **Progress: It's Law and Cause**, J. Fitzgerald Publisher, New York, 1881, s. 20-35.
167 Bock, 2002, s. 79.

homojenlikten yapılı bir heterojenliğe aşamalı bir geçişi ifade eden ‘evrim yasası’nı koyar. Spencer bunu embriyoloji ve fizikten alıp doğadaki bütün canlı ve cansız fenomenlere uygular.[168] Spencer, Tort’un ifadesiyle yalnızca felsefi anlamda evrimciliğin değil, sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacak olan sosyal evrimciliğin de kurucusudur.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Spencer, neredeyse Darwin’den bile daha popüler bir “evrimci”dir. Onun oldukça hacimli çalışmaları, doğa bilimlerinden, özellikle fizik ve biyolojiden türetilen kolektivist bir organizmacılık ile laissez-faire ekonomi politiğine dayalı radikal denebilecek bir bireyciliğin sentezine ulaşmayı amaçlar. Spencer aynı zamanda, doğa bilimlerinin on dokuzuncu yüzyılda kazanmış olduğu prestij ile yükselen kapitalizmin bireyci ve rekabete dayalı niteliğinin üzerine inşa olmuş bir ilerleme teorisi sunar.[169] Spencer’in evrim yasası temelinde bütün olarak doğayı, tarihi ve toplumu açıklama çabası, aynı zamanda politik bir içerime de sahiptir.

Kendi evrim anlayışını Darwin’in *Türlerin Kökeni*’nden önce tasarlamış olan Spencer için evrim, belirli birtakım yasa ya da mekanizmaların işleyişinin sonucunda ortaya çıkan bir süreç değil, başlı başına bir yasa, biyolojik ve zihinsel süreçlerin yanı sıra canlı-cansız bütün doğanın en yüksek yasasıdır. On dokuzuncu yüzyıl düşüncesinde ve özellikle Darwin’in çalışmalarıyla yeni ve sağlam bir temel niteliği kazanan evrim düşüncesi, Spencer ile birlikte felsefi bir nitelik ve yetkinlik kazanmıştır. Bu çerçevede evrim düşüncesi, on dokuzuncu yüzyılda kazandığı şöhreti Darwin’e borçluyken, terimi felsefi bir bağlama yerleştiren isim Herbert Spencer olmuştur.

---

[168] Tort, 2015, s. 77.
[169] Swingewood, 1998, s. 74.

Spencer için bilginin, bilmeye konu olan bir obje ya da fenomenin tam anlamıyla bilinmesi ancak o obje ya da fenomenin geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tarihçelerinin bir araya getirilmesiyle mümkün olur. Dolayısıyla Spencer'in düşüncesinde varlığın bir bütün olarak algılanmasına, o varlığın tarihçesinin de bir bütün olarak bilinmesi süreci eşlik eder. Canlı-cansız doğada meydana gelen değişimleri tarihçeleri ile bilmek, bu sürece tanıklık etmek ve bu tanıklıkların ışığında çıkarımlarda bulunmakla gerçekleşir. Bu noktada çıkarım yapmak, tanıklığın sınırlılıklarını aşmanın tek ve kaçınılmaz yolu olarak belirir. Tek tek ele alınan obje ya da fenomenlerin ne başlangıç ne de sonları ile ilgili tam anlamıyla bir açıklama elde etmek düşünür açısından imkansızdır. Bu durumda ne öncesi ne de sonrası ölçülemez varlık hakkındaki kaçınılmaz spekülasyonları gerçekleyebilmek evleviyet ve usavurma sayesinde mümkün hale gelir. Tarif edilen bu felsefi tasarım, örtük olarak felsefenin amacını da ifade eder, buna göre felsefenin amacı, varlık hakkında, algılanamaz olandan algılanabilir olana geçişi, sonra yine, algılanabilir olandan algılanamaz olana geçişi içeren kavrayıcı bir açıklamayı ortaya koyabilmek olmalıdır.[170]

Spencer, her duyulur varlığın tarihçesini meydana getiren ve her varlığın yaşam döngüsünü içine alan bir formül ortaya koyar; dağınık ve algılanmaz bir halden algılanır hale geçiş, maddenin tamamlanması ve hareketin buna paralel olarak dağılması. Buna karşılık, maddenin algılanır bir halden dağınık ve algılanmaz bir hale geçişi, hareketin yutulması ve buna paralel olarak maddenin dağılması. Bu birbirine zıt iki sürecin birlikte ele alınması yoluyla her varlığın tarihçesi meydana getirilmiş olur. Düşünüre göre bu dizge, olup biten değişmelerin bütün serisini içine alan bir formüldür.[171] Buna göre gelişmenin birinci uğrağı, bir bütün olarak toplanma/bütünleşmedir. Bir obje/fenomenin oluşması, öncesinde dağınık ve ayrı ayrı bulunan parçaların bir yerde

[170] Spencer, 1947a, s. 397-398.
[171] Spencer, a.g.e., s. 399.

toplanıp bütünleşmeleri anlamına gelir. Bunun canlılar dünyasındaki karşılığı, daha önce çevrede dağınık halde bulunan öğeleri, canlı organizmanın kendinde toplayıp özümsemesidir. Gelişimin ikinci aşaması ise, bütünleşmenin çözülmesi, bütünleşme içerisinde gittikçe artan bir şekilde özel toplanmaların, daha küçük ve yoğunlaşmış bütünlerin oluşmasıdır. Başlangıçta kendi içinde homojen olan bütünleşme, zamanla heterojen bir niteliğe bürünür. Bu aşamanın canlılar dünyasındaki karşılığı, kendi içinde ayrımlaşmamış olan tohumdan başlayarak çeşitli dokuları olan, farklı fonksiyonlara sahip organlardan oluşan organizmaların meydana gelmesidir. Gelişmenin üçüncü ve son uğrağı ise belirlenimdir. Gelişmenin bu ayağı, aynı zamanda ilk iki aşamanın birleşiminin, sentezinin ifadesidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, gelişme ile dağılma arasındaki farktır. Gelişme, daha az düzenli ve daha az belirli bir durumdan daha belirli ve daha düzenli bir duruma geçişi temsil eder; gerçek anlamda gelişme, kısımları dağınık ve homojen olan bir karmaşa halinden parçaları heterojen olan ve bütünü oluşturan parçalar arasında karşılıklı bağlantıların olduğu daha düzenli bir bütüne doğru ilerlemeyi ifade eder.[172]

Spencer'e göre her şey gelişir ya da çürür, madde biriktirir ya da maddeyi aşındırır, bütünleşir ya da çözülür; her şey yoğunlaşır, genişler, tamamlanır ya da dağılır.[173] Yukarıda ifade edilen ve bütün varlığı içine alan gelişim basamaklarından çıkarılması gereken zorunlu sonuç, benzer olmayan parçaların bir araya gelerek oluşturduğu her bütünün, her an ya daha büyük bir yoğunlaşmaya ya da dağılmaya doğru ilerlediğidir.

Durmadan olup biten bu değişmelerin, dağınık ve algılanmaz bir halden yoğunlaşmış ve algılanır bir hale, sonradan tekrar dağınık ve algılanmaz bir hale dönmeleri gerek değişmelerin görünürdeki çeşitli gruplarını gerekse her grubun bütün

[172] Gökberk, 2000, s.428.
[173] Spencer, 1947a, s. 402.

ilerlemesini biriktirmeye yarayan ve madde ile hareketin yeniden dağıtılmasına ait olan evrensel kanun, düşünür tarafından evrim ve çözüşme olarak adlandırır.[174] Buna göre evrim, maddenin tamamlanması ve hareketin kaybolmasıdır. Evrim, güneş sisteminden tek tek her bir gezegene, doğadaki tüm canlı organizmalara, canlıların bedenlerinden bütün toplumsal süreç ve kurumlara dek değişimin üzerine temellendiği esas kanundur. Spencer, canlı ya da cansız bütün yapılara uyguladığı evrim kanununu, dillere bile uyarlar ve dillerin ortak, yabanıl bir kökenden aşama aşama evrimleştiğini savunur.[175] Çözüşme ise hareketin yutulması ve maddenin dağılmasıdır. Farklı disiplinlerde evrim teriminin birbirinden çok farklı biçimlerde tanımlandığı ve kullanıldığına dikkat çeken Spencer, evrimi maddenin tamamlanması ve hareketin kaybolması olarak tanımlasa da bunun, yani evrimin, birçok durumda yaptığı bu tanımdan çok daha fazlası olduğunu da bir şerh olarak düşer.[176]

Kendi evrim tanımlamasının sınırlılıklarına işaret ettikten sonra Spencer, evrimi basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayırır. Düşünür bu ayrımı yaparken, sentetik felsefesini oluşturmada büyük ölçüde etkisinde olduğu Newton'un fizik sisteminden örneklere başvurur. Evrimin bileşik ve basit karakteri, çoklukla maddenin halleri ve maddenin yapısındaki fiziksel/kimyasal farklılaşmalara referansla açıklanır. Onun evrim anlayışı evrensel bir evrim yasasının varlığına dayanır ve bu bakımdan biyolojik temelli evrim, bu sözü edilen evrensel evrim yasasının bir alt sistemi niteliğindedir. Bu yönüyle Spencer'in evrim teorisi, büyük oranda etkilendiği Lamarck ve çağdaşları Darwin ile Wallace'ninki gibi biyoloji temelli evrim düşüncesinden farklılaşır.

Spencer, temelinde basit ve homojen olandan karmaşık ve heterojen olana aşama aşama geçişin olduğu evrim anlayışını öne sürerken, insanların biyolojik olarak

---

[174] Spencer, a.g.e., s. 404.
[175] Stephen G. Alter, **Darwinism and The Linguistic Image**, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1999, s. 21.
[176] Spencer, 1947a, s. 406.

gelişmesinin de bu yasa doğrultusunda gerçekleştiğine, Karl Ernst von Baer'in[177] çalışmalarından hareketle, basit ve farklılaşmamış bir yumurtadan organizmanın farklı bölüm ve organlarının gelişmesini kanıt olarak öne sürer.[178] İçine biyolojik evrimi de alan kuşatıcı ve evrensel bir yasa olarak evrim düşüncesini bütün olarak varlığa uyarlamaya çalışan ve bir sentetik felsefi sistem kurma iddiasındaki Spencer, evrim tartışmaları bağlamında, büyük ölçüde Charles Darwin ve sosyal darwinizm ile ilişkilendirilmesine rağmen onun biyolojik temelli evrim hakkındaki görüşlerinin oluşmasında Lamarck'ın tesiri çok daha belirgindir. Öyle ki Spencer, Lamarck'ın görüşlerini, embriyoloji alanından örneklerle, Darwin'den çok daha önce birleştirmeye ve biyolojik evrim konusunda bir senteze ulaşmaya çalışmıştır.[179]

Felsefeyi mümkün kılacak olan tekleştirilmiş ve tamamlanmış bilgi, ancak ve ancak bu bilgiyi soyutlama düzeyinden kurtararak, bütün varlık türlerinde maddenin ilerleyici bir tamamlanması ile bu süreçte hareketin kaybolmasının nasıl gerçekleştiğinin fiili olarak gösterilmesini gerektirir. Bu çerçevede Spencer, evrim yasasını, gözlem ve çıkarımın izin verdiği ölçüde, gerek astronomi ve jeolojiye ve gerekse biyoloji, psikoloji ve sosyolojinin ele aldıkları konulara uyarlamaya çalışır.[180] Bu yolla, soyutlama düzeyinde kurduğu evrimsel modeli, obje ve fenomenler üzerinden görünür hale getirmeyi amaçlar. Buna göre evrimin ilk görünüşünün en açık örneği, güneş sistemin dağınık ve tutarsız bir halden katı ve tutarlı bir hale geçişidir. Bununla birlikte organik evrim, ilke olarak, öncesinde daha geniş bir mekân üzerine yayılmış bulunan maddenin kendisine devamlı olarak yedirilmesinden kaynaklı, benzer olmayan parçalardan oluşmuş bir bütünü meydana getirir. Dolayısıyla güneş sisteminin bir

177 Karl Ernst von Baer (1792-1876), Embriyolojinin kurucusu, Alman bilim insanı.
178 Erik Nordenskiöld, **The History of Biology: A Survey**, Tudor Publishing Company, Michigan, 1928, s. 495.
179 Peter J. Bowler, **Evolution The History of an Idea**, University of California Press, California, 2003, s. 245-246.
180 Herbert Spencer, **İlk Prensipler Cilt II**, Milli Eğitim Basımevi, Çev. Selmin Evrim, İstanbul, 1947, s. 3.

nebülözden meydana geldiği, yani evrimin ilk aşaması olan toplanma/bütünleşmeden oluştuğu ilkesi, canlı varlıkların da evriminin ilk ayağını oluşturur.

Memeli hayvanların embriyosunda meydana gelen gelişmeleri aşama aşama kaydeden Spencer, insanlar ve hayvanlar arasındaki biyolojik gelişim süreçlerinin bazı biçimsel farklılıklarla birlikte aynı oluşuna işaret eder, bu gelişim aşamalarından hareketle, insanın gelişmesinde olup bittiğini gördüğümüz her türden değişmeyi, bütün hayvanlarda da izlemenin mümkün olduğunu öne sürer. Düşünüre göre organik ya da organik olmayan doğada, maddenin tamamlanması ve hareketin dağılması ilkesi, varlığın her alanında evrimsel gelişmenin doğrudan doğruya örneğini sunmayabilir. Ancak bu ilke, gezegenlerin oluşumundan canlı organizmaların büyümesine, toplumu oluşturan birim ve kurumlardan İngiltere'deki tekstil atölyelerine, biçimsel birtakım farklılıklar göstermesine rağmen geçerliliğini muhafaza eder. İnsan varlıklarındaki yapı değişmeleriyle, yine insan varlıklarının oluşturduğu bütünlere, birincilere paralel olan yapı değişiklikleri bir araya gelerek, insanın yapıp etmelerinin tümünde, bu yapıp etmelere karşılık gelen değişimleri meydana getirir.[181] Dolayısıyla Spencer'in yaklaşımında evrim yasası hem tek tek obje ve fenomenlerin gelişimini, hem de obje ve fenomenler ile bütün arasındaki ilişkileri açıklayan bir model olarak tasarlanır.

Memeli hayvanlardan kanatlılara, kabuklu deniz canlılarından kemirgenlere, birçok canlı türünün oluşum ve gelişim süreçlerini açıkladıktan ve bunlar arasındaki benzerlikleri ortaya koyduktan sonra Spencer, türlerin kendi gelişim süreçleri ve başka türlerle kendileri arasındaki bağlantıların tafsilatı için Charles Darwin ve Onun çalışmalarını adres gösterir.[182] Türlerin ve türler arasındaki ilişkilerin açıklanmasında Spencer'in Darwin'i adres olarak işaret etmesi aynı zamanda Spencer ve Darwin

[181] Spencer, a.g.e., s. 21.
[182] Spencer, a.g.e., s. 17.

arasındaki düşünsel temas ve etkileşimi göstermesi bakımından önemli bir kayıt niteliği taşır.

Toplumsallığa eğilimli olmak ya da sürü halinde yaşamak, bazı türler için çok bazı türler içinse daha az önemli ve belirgindir. Ancak her iki durumda da düşünür, şu üç temel prensibi anımsatır; bütün hayvanlar doğrudan ya da dolaylı olarak bitkilerden beslenir; hayvanlar arasında etçil olanlar otçul olanlar olmaksızın hayatta kalamaz; birçok bitki kendi türlerini ancak böceklerin yardımıyla devam ettirebilir. Bunun yanı sıra her coğrafyanın hayvansal ya da bitkisel bir doğası vardır ve bu doğaya ait türler, başka bir coğrafyanın hayvan ve bitkileri arasına götürülünce ölecek kadar birbirine bağlı ve tamamlanmış bir bütün meydana getirirler. Bu tamamlanmanın kendisi de organik evrim ilerledikçe artma eğilimi göstermeye devam eder.[183]

Herbert Spencer'in evrim teorisi hiç şüphesiz çağdaşları Darwin ya da Wallace'nin çalışmaları gibi sistematik gözlem ve araştırma sonuçlarına dayanmaz. Bununla birlikte onun bir bütün olarak doğaya uyarlamaya çalıştığı evrim yasası, büyük ölçüde organizmaların biyolojik gelişim süreçlerinden çok insana ve toplumsal yapılara ilişkindir. Yine aynı nedenle, evrim yasasının ele alındığı ve ayrıntılı bir biçimde açıklandığı *İlk Prensipler'*in ikinci cildinde bu yasanın işleyişi çoklukla dil, sanat, toplum ve toplumsal yapılar üzerinden ortaya konulur. Sözü edilen cilt boyunca düşünür, canlıların evrimsel gelişimini, yani evrimin biyolojik ayağını Darwin ve çalışmalarına havale etmiş görünmektedir.

Dil, edebiyat ve endüstri, düşünürün evrimsel gelişmeyi açıklamak için başvurduğu alanlardan bazılarıdır. Dil ve gramer yapılarının gelişimi, yani tamamlanmaya doğru ilerleyişi, tıpkı birbirinden farlı bütün alanlarda olduğu gibi evrimsel bir gelişmenin aşamalarını izler. Örneğin, "medenileşmiş" insan

---

[183] Spencer, a.g.e., s. 17.

topluluklarının dilleri daha aşağı dillere göre daha kısa sözcüklerden meydana gelir.[184] Gelişmiş bir topluluğun dilinin tarihinde, esasında alışkın olunan kelimelerin fazla uzun oluşu, aşağı bir gelişme derecesi içerir; buna karşılık aşağı dillerin mükemmelleşmeye doğru gitmeleri esnasında derece derece yükselen bir tamamlanma meydana gelerek çok heceli sözcükler iki veya tek heceli sözcüklere dönüşür. Sonuç olarak dilde meydana gelen tamamlanma ve evrim, uzun ve çok heceli sözcüklerin kısalması ve gramer yapısında meydana gelen değişimlerle gerçekleşir.

Yine tıpkı endüstri ve mekanik alanlarında olduğu gibi sanat, estetik ve edebi eserlerde de benzer türden bir evrim ve tamamlanma süreci işler. Eski çağlara ait hikâye ya da masallarda anlatılanlar, yalnız doğal olmayan değil, aynı zamanda aralarında doğal bağlantıların olmadığı birtakım olay örgülerinden ibarettir. Daha çok hayal gücüne dayanan modern bir edebi eser ya da anlatıda ise olaylar, belli şartlar altında yaşayan karakterlerin kendilerine özgü, aralarında karmaşık ahlaki ilişkilerin olduğu ve birbirlerinin kişilikleri üzerinde etki yapıp tepkiye maruz kalan varlıklar olarak temsil edilir. Ancak eski çağların anlatılarında şahıslar, fikirleri ya da duyguları öteki şahıslar veya olaylar tarafından asla etkilenmeksizin, kendi rollerini durmadan oynamaya devam ederler.[185] Böylelikle en basit edebi türler ve bu türlerin içerikleri, kurgu ve karakterleri, olayların örgüsü ve eserdeki ilişkilerin temsil edilme biçimleri evrimleşerek çağdaş zamanların kompleks, etkileşim içeren, içinde değişen duygu durumları ve birtakım ahlaki ilişki biçimlerini barındıran, tamamlanmaya doğru ilerleyen sanat eserlerine dönüşür.

Spencer'in evrim anlayışı, bir yüzü tamamlanma ve bütünleşmenin, diğer yüzü ise bütünün parçalara bölünmesinin temsil edildiği bir madalyonu andırır. Ona göre her bütünün tamamlanması, o bütünü meydana getiren parçaların her birinin

---

184 Spencer, a.g.e., s. 23.
185 Spencer, a.g.e., s. 34.

tamamlanmasıyla eşzamanlı olarak gerçekleşir. Ancak madalyonun diğer yüzü, yani bütünün hangi biçimlerde parçalara ayrıldığı konusu, tutarsız bir halden tutarlı bir hale dönüşen maddenin çok daha dikkate değer olan diğer boyutunu ifade eder. Evrimin ikinci ve belki de daha önemli olan görünüşü, sözü edilen bu ilerleyici ayrımsama yönüdür.[186]

Farklı birçok alanda çalışmalar yapan Spencer'in bir bütün olarak kendi düşünce sistemini oluşturmasında fizik ve biyoloji disiplinleri özel bir öneme sahiptir. On dokuzuncu yüzyılda biyologlar sıklıkla toplumsal terminolojiden yararlanmış, toplum ve canlı organizma arasında kurulan analojiler, organizmanın işleyişini açıklamada başvurulan akıl yürütmelerden biri olmuştur. Ancak Spencer, sözü edilen terminoloji ve kurulan analojileri biyologlardan geri alır, onları daha yetkin bir forma kavuşturarak 'süper organik alan'a uygular. Bu; düşünürün toplumsal kurum ve organizasyon ağlarını betimlemek için kullandığı bir kavramsallaştırmadır. Bunun yanı sıra Spencer'in 1864 yılında kaleme aldığı ve iki ciltten oluşan *The Principles of Biology*[187] adlı çalışması, biyoloji alanında döneminin en önemli ve ileri çalışmalarından biridir.[188] Düşünür sonraki çalışmalarında, biyoloji alanında bulguladığı ilkeleri, kendisinin süper organik bedenler olarak tanımladığı toplumsal yapı ve onu oluşturan parçalar arasındaki ilişki ağlarına uygular.

Spencer'in biyoloji alanındaki çalışmaları, toplumsal yapı ve kurumların işleyişlerinin açıklanmasında sahip olduğu önem ve işlevselliğinin yanında, biyolojinin kendi sınırlarında da oldukça önemli ve anlamlı bulguları içinde barındırır. Onun formüle ettiği bazı biyolojik temel yasaların yanında gelişme, büyüklük ve yapı üzerine açıklamaları, biyoloji alanında hala geçerliliğini koruyan bir model olarak

[186] Spencer, a.g.e., s. 39.
[187] Herbert Spencer, **The Principles of Biology**, Williams and Norgate, London, 1864.
[188] Jonathan H. Turner, Leonard Beeghley, Charles H. Powers, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, Sentez Yayınları, Bursa, 2021, s. 68.

kullanılmaktadır. Bununla birlikte çok az sayıda çağdaş biyolog, cisimleri düzenli olarak şekillendiren yasayı formüle eden, yüzey alanın doğrusal boyutların karesi olarak ve hacmin küpü olarak arttığını ve böylece daha büyük cisimlerin kuvvet kazanması ve büyümesi için yeni yapısal düzenlemeleri gerektirdiğini ortaya koyan kişinin Herbert Spencer olduğunun farkındadır.[189] Fizik ve biyoloji disiplinleri dışında, Spencer'in evrim yaklaşımının oluşmasında üç düşünür önemli bir yer teşkil eder. Bunlardan ilki, Thomas Malthus ve onun yayınlandıktan sonra çok sayıda teoriye esin kaynağı olan *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasıdır. Malthus'un adı geçen çalışmasında yer alan temel iddia, kaynakların aritmetik, nüfusun ise geometrik olarak artıyor oluşunun sonucunda çatışma, kıtlık, salgın hastalıklar için uygun koşulların oluşacağı yönündedir. Nüfus; kendisinin dört atlı adını verdiği, kıtlık, salgın, savaş ve farklı hastalıklar tarafından baskılanana dek büyümeye devam edecektir. Spencer, Malthus'un kaynaklar ve nüfus arasında kurduğu bu denklemi, iyimser bir bakışla işlevsel bir bağlama yerleştirme eğilimindedir. Ona göre kıt kaynakların karşısında artmaya devam eden nüfus, rekabet ve sert bir mücadeleyi beraberinde getirecek, bu da en uygun olanların hayatta kalması (survival of the fittest) ve bunun sonucunda toplumsal/ırksal ilerlemeyi mümkün kılacaktır. Survival of the Fittest ilkesi onun evrim anlayışının temel yasası niteliğini taşır. En uygun olanın hayatta kalması, çevreye uyum gösterme becerisini temele alarak, kendi nesillerini devam ettirebilen canlılara göndermede bulunur. Bu aynı zamanda, Darwin'in evrim kuramının temel mekanizması olan doğal seçilimin Spencer'in teorisindeki karşılığıdır. Spencer, en uygun olanın hayatta kalması prensibini, kendi toplumsal ve ekonomik yaklaşımı ile Darwin'in biyolojik temelli evrim teorisi arasında paralellikler kurmaya çalıştığı *The Principles of Biology* adlı çalışmasında ortaya koyar; bu çalışmasında mekanik terimlerle ifade etmeye çalıştığı en

[189] Turner, Beeghley, Powers, a.g.e., s. 68.

uygun olanın hayatta kalması ilkesi, Darwin'in doğal ayıklanma veya yaşam mücadelesinde tercih edilen soyların korunması dediği şeydir.[190]

Spencer'in yaklaşımın oluşmasında bir diğer önemli referans, alman embriyolog Karl Ernst von Baer ve çalışmalarıdır. Onun çalışmalarında bulgulanan biyolojik form/organizmaların farklılaşmamış embriyolojik formlardan fizyolojik işbölümü sergileyen oldukça farklılaşmış yapılara doğru geliştikleri fikri, Spencer'in biyolojik, psikolojik ve toplumsal yapıların evrimleşmesi konusunda geliştirdiği düşüncelerin büyük ölçüde çıkış noktasını temsil eder. Von Baer'in çalışmalarından hareketle Spencer, evrim ve tamamlanmaya doğru ilerleyen gelişme sürecinin tutarsız, içsel bütünlükten yoksun, farklılaşmamış ve homojen bir durumdan, işlevlerin iyi koordine edildiği, farklılaşmış, bütünlüklü ve heterojen bir yapıya doğru gelişim olduğu sonucuna ulaşır.[191] Çözülme ise yukarıda ifade edilen sürecin tersine dönmesi ve dağılmaya doğru bir hareketi ifade eder. Dolayısıyla Spencer'in evrim düşüncesinin temellerini yukarıda sözü edilen Malthus ve Von Baer'in çalışmalarında bulmak mümkündür.

Spencer'in düşüncesinde evrim, bir yanıyla bir ve aynı olandan, çok ve farklı olana giden bir değişmeyi ifade ederken öte yandan, belirsiz bir oluş durumundan belirli olana gidişi temsil eder. Basit olandan kompleks olana doğru gerçekleşen değişmeye karışıklıktan düzenli olana doğru gidiş eşlik eder. Dolayısıyla evrim, yalnızca nicel bir farklılaşma ya da çoğalmayı değil, aynı zamanda niteliksel olarak bir düzene doğru hareketi de ifade eder. Belirsiz olandan belirli olana ilerleyiş, Spencer'in evrim anlayışının temel karakteristik niteliklerinden biridir.[192] Evrimin sözü edilen bu temel niteliğine bitki, hayvan ya da insanlardaki organik gelişim süreçlerinde olduğu gibi toplumsal yapıların gelişim aşamalarında da rastlamak mümkündür. Tıpkı canlılardaki

---

190 Spencer, 1864, s. 404-405.
191 Turner, Beeghley, Powers, a.g.e., s. 69.
192 Spencer, 1947b, s. 93.

uzvi gelişmelerde olduğu gibi, göçebe ya da vahşi toplulukların medeni ya da yerleşik topluluklara evrilmesi sürecinde de evrim, belirsiz olandan belirli olana doğrudur.

İlerleme, bireysel hareketin bir araya gelmiş cisimlerin aksiyonlarında bir kaynaşmasına doğru gelişir; bu ilkeye toplumsal yaşamın farklı alanlarında çok daha belirgin olarak tanık olmak mümkündür; ayrı ayrı savaşçıların dağınık biçimlerdeki düzeninden birleşik bir düzene ilerleyişi, üretim hayatında tek tek ya da az sayıda çalışanların oluşturduğu küçük üretim birimlerinden büyük ve çok sayıda çalışanın oluşturduğu kompleks üretim tesislerine ilerleyiş ya da tek tek hareket eden yurttaşların oluşturduğu birlik, parti ya da benzer örgütlenmelere ilerleyiş gibi. Dolayısıyla evrimsel ilerleme basit birimlerin hareketlerinden birleşik birimlerin hareketlerine, bireysel hareketten kitlesel harekete ve daha küçük kitlelerin hareketlerinden daha büyük kitlesel oluşum ve hareketlere doğru gerçekleşir.[193] Yukarıda ifade edilen evrimin karakteri ve ilerlemenin istikametine dönük açıklamalardan sonra Spencer kendi evrim tanımının bir formül biçiminde inşasını tamamlamış olur, buna göre evrim;"…maddenin, hareketin dağılmasıyla beraber giden öyle bir tamamlanmasıdır ki, bu esnada madde, belirgin olmayan, birbirini tutmayan bir bircinslikten, belirgin ve birbirini tutan bir ayrıcinsliğe geçer, ve tutulmuş olan hareket de buna paralel olan bir dönüşüm geçirir".[194] Spencer, bütün varlığın hareket ilkesi olarak tasarladığı kendi evrim anlayışını oluştururken biyolojiden üç temel unsuru alır; bunlardan ilki, hem bireylerin hem de toplumların sahip olduğu birçok temel özellik, bireyler ve toplumsal rekabet neticesinde ortaya çıkar. İkinci olarak, bireysel ve toplumsal evrim, homojen ve farklılaşmamış bir biçimden, karşılıklı etkileşim halinde olan işlevlerin etkisinde, heterojen ve farklılaşmış yapılara doğru bir hareketi içerir. Ve son olarak, hem bireyler ve hem de toplumsal

[193] Spencer, a.g.e., s. 123.
[194] Spencer, a.g.e., s. 142.

sistemler arasındaki farklılıkların, farklı çevresel koşullara adaptasyonlarının sonucunda gerçekleştiği düşüncesi.[195]

Netice olarak Spencer, kendi sentetik felsefesinin ana hatlarını ortaya koyduğu *İlk Prensipler* adlı çalışmasında, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda fizik ve biyolojide geliştirilen fikir ve bulguların bir sentezini yapmayı amaçlar. Bu yönüyle onun felsefesi ve bilgi anlayışı fizik ve biyoloji disiplinlerine çok şey borçludur. Doğa bilimlerindeki bulguların bir sentezi niteliğindeki çalışmalarını toplumsal alana uyarlaması ve evrim anlayışını sosyal yapıların açıklanmasında ustaca kullanışı, toplumsal bilimlerin on dokuzuncu yüzyıldaki gelişimine önemli ve anlamlı katkılar sunmuş, kendinden sonraki birçok düşünür için bir temel, bir çıkış noktası halini almıştır. Bu bağlamda, on dokuzuncu yüzyılda Darwin sayesinde tartışmaya açılan insanın doğadaki pozisyonu Spencer'in çalışmalarıyla toplumsal bir bağlama oturtulmuş, Darwin'in kuramında üzerinde çok fazla durulmayan evrimin toplumsal boyutu Spencer tarafından ele alınmış, toplumsal bütün ve onu oluşturan parçaların değişim ve gelişim süreçleri evrimci bir bakışla onun tarafından yeniden formüle edilmiştir.

2.4.Organik Bedenlerden Süper-Organik Bedenlere: Evrimin Toplumsal Boyutu ve Sosyal Evrimcilik

Büyük bir dehanın ve yıllar boyunca titizlikle sürdürülen gözlemlerin ürünü olan Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* çalışması, temelleri antik Yunan düşünürlerinden Anaximandros'a kadar uzanan, düşünce tarihinin yaklaşık yirmi beş yüzyıl boyunca az

[195] Turner, Beeghley, Powers, a.g.e., s. 70.

ya da çok katkı sunduğu büyüleyici bir bilgi birikimin zirve noktasını temsil eder.[196] Onun çalışmaları yalnızca on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesinin zirvesi değil, aynı zamanda modern anlamda biyolojinin de başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bununla birlikte evrim kuramının on dokuzuncu yüzyılda kazandığı popülerlik büyük ölçüde Herbert Spencer sayesinde olmuştur. Spencer, hem biyolojik temelli Darwinci evrim görüşünün sınırlarını, içine güneş sistemi ve gezegenleri, tüm canlı organizmaları ve sosyal yapıları alacak şekilde genişletmiş ve hem de kendi evrim düşüncesini tarihsel olarak Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nden önce yayınlamıştır.

Spencer'in, biyolojik evrimin ilkelerini sosyal yapılara uyarlayışına geçmeden önce, Spencer ve Darwin arasındaki halef-selef ilişkisine dair çok bilinen bir yanlışı düzeltmek ya da çoklukla dikkatlerden kaçan bir tarihsel gerçeği hatırlatmak yerinde olacaktır. Kavramsallaştırmanın kendisinden de anlaşılacağı üzere sosyal darwincilik genel bir eğilim olarak olarak Darwin ile özdeşleştirilmiştir. En güçlünün ve adaptasyon becerisi en fazla gelişmiş olanın hayatta kalacağı ilkesi üzerine temellenen sosyal darwincilik, on dokuzuncu yüzyılın en popüler ve en tartışmalı yaklaşımlarından biri olmuştur. Ancak en uygun olanın hayatta kalacağı prensibi üzerine inşa olan bu görüş, Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nden yaklaşık sekiz yıl önce, 1851 yılında, ilk kez Herbert Spencer tarafından toplumsal yapı ve kurumlara uyarlanmıştır. *Social Statics*[197] adlı çalışmasında Spencer, daha sonra Darwin'in doğal seçilim dediği şey ile özdeşleştireceği 'en uygun olanın hayatta kalması' ilkesini sosyal yapıların değişim ve gelişim süreçlerini açıklamak için kullanır. Bu bağlamda, yaygın kullanımla sosyal darwincilik adlandırmasının daha doğru bir ifadesi Spencerizm ya da Sosyal Spencercilik'tir. Dolayısıyla Spencer'in en uygun olanın hayatta kalması prensibini Darwin'in evrim görüşünden hareketle ortaya koyduğunu öne sürmek bir yanlışın

---

[196] Celal Şengör, **Yaşamın Evrimi Fikrinin Darwin Döneminin Sonuna Kadarki Kısa Tarihi**, İTÜ Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 102-103.
[197] Herbert Spencer**, Social Statics, or The Conditions essential to Happiness specified, and the First of them Developed**, John Chapman, London, 1851.

ifadesi olacaktır. Yine dolayısıyla evrim konusunda olmasa bile, evrimci bakışın sosyal yapıları açıklamak üzere kullanılmasında Spencer, Darwin ve takipçilerinin öncülü konumunda yer alır. Yine Spencer'in çoklukla sosyal darwinci olarak anılmasının temel nedenlerinden biri de, Darwin'in doğal ayıklanma kavramı yerine en uygun olanın ve uyum becerisi en çok gelişmiş olanın hayatta kalması düşüncesini toplumsal yaşama uyarlama çabasından kaynaklanır.[198]

Daha sonra Spencer'in *Biyolojinin İlkeleri* çalışmasında işaret ettiği gibi, Darwin'in doğal ayıklanma terimi ile en uygun olanın hayatta kalması düşüncesinin özdeşliği ve Darwin'in *Köken* çalışmasının on dokuzuncu yüzyıldaki sarsıcı etkisi ve şöhreti, sosyal anlamda evrimciliğin, mimarı olan Spencer ile değil, Darwin'in evrim düşüncesi ile ilişkilendirilip, sosyal darwinizm adıyla anılmasına neden olmuştur.

Coser'in, büyük değere sahip kavrayışları, sık sık, ilgisiz ve yanıltıcı bir akıl yürütmenin denizinde boğulan bir kuramcı olarak tarif ettiği Spencer, Darwin ile birlikte çığır açan ve neredeyse kusursuz bir forma ulaşan biyolojik temelli evrim düşüncesini, canlı ve cansız bütün varlığa olduğu gibi, toplumsal alana da uyarlayarak, sosyal anlamda evrimciliğin ilk teorisyeni olma niteliği taşır.

Spencer, bütün varlığın temel ilkesi olarak öne sürdüğü evrim yasasını toplumsal bütüne ve onun parçalarına uygular. Güneş sistemi ya da doğada da olduğu haliyle sosyal yapıların da doğal ayıklanma, uyarlanma ve hayatta kalma mücadelesi gibi birtakım temel ilkeler doğrultusunda geliştiğini savunur. Biyolojik organizmalar gibi tek tek bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan sosyal yapılar da basit ve dağınık olandan karmaşık ve bütünleşmiş yapılara doğru bir gelişme gösterir. Bu gelişim sürecine içsel farklılaşmalar, uzmanlaşma, bütünleşme ve maddi koşullara uyum süreçleri eşlik eder.

---

198 Cengiz Mesut Tosun, "Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, 2010, s. 87.

Tarih içerisinde homojen, yalın ve bütünleşmemiş ilkel insan toplulukları, heterojen, kompleks, gelişmiş, farklılaşmış ve bütünleşmiş, çağdaş sosyal yapılara doğru evrimleşir. Tıpkı Darwin gibi Spencer da sosyal yapıları açıklarken biyolojik organizma analojisine başvurur ve sosyal yapıları biyolojik organizmalar gibi ele alır.

Herbert Spencer’de Toplumsal Evrimin Evreleri

;tem Boyutları	Başsız Basit Toplumlar	Birleşik Toplumlar	Üçlü Birleşik Toplumlar
Düzenleyici Sistem	Özel problemlere tepkiler sonucunda ortaya çıkan geçici liderler	Üst şefler ve yerel şefleri içeren şefler hiyerarşisi	Modern siyasal devlet
İşleyişsel Sitem			
Ekonomik Yapı	Avcı-toplayıcı	Tarımsal; genel ve yerel işbölümü	Sınai kapitalizm
Dinsel Yapı	Bireyleşmiş dinsel tapınma	Yerleşik dinsel düzenlemeler	Ayrı kilise yapıları içinde dinsel çeşitlilikler
Aile Yapısı	Basit; cinsiyete dayalı işbölümü	Büyük, kompleks; cinsiyete, yaşa ve siyasal güce dayalı ayrışmalar	Küçük, Basit; cinsiyete dayalı işbölümünün azalması
Sanatsal Edebi Formlar	Sınırlı düzeyde sanat; edebiyat gelişmemiş	Sanatçılar	Birçok sanatsal, edebi uzman, bilim insanları
Hukuk ve Adetler	İnformel davranış kuralları	Siyasal seçkinler ve üyeler tarafından uygulanan informel kurallar	Gelişmiş hukuk kuralları; medeni hukuk ve ceza hukuku
Topluluk Yapısı	Göçebe ailelerden oluşan küçük sürü toplulukları	Köy; kalıcı yerleşimler	Kentler, kasabalar ve küçük köyler
Tabakalaşma	Yok	Beş veya altı açık statü	Sosyal sınıflar, daha az katı ayrımlar

Kaynak: Jonathan H.Turner, Leonard Beeghley, Charles H Powers, 2010,s.102

Canlı organizmalar ve toplumsal yapıların gösterdiği evrimsel gelişme üç temel noktada ortaklaşır: Biyolojik organizmalar gibi toplumlar da hacim olarak büyür, ikisi de daha karmaşık ve farklılaşmış yapılara doğru evrimleşir. Tıpkı yaşayan organizmalar gibi toplumlarda da giderek artan bir düzeyde farklılaşma ve uzmanlaşma söz konusudur. Tıpkı beynin kontrol ve karar almayla ilgili bir biyolojik mekanizma olarak gelişmesi gibi, yönetim aygıtı da organizmadaki beynin görevini üstlenen temel toplumsal bir mekanizma olarak ortaya çıkar. Biyolojik organizmalar gibi sosyal yapılar da evrimleşir, bu iki birim de çetin bir var olma mücadelesi içinde bulundukları çevresel koşullara adapte olmayı ve uyum göstermeyi öğrenir.[199] Önceki bölümlerde gösterilmeye çalışıldığı gibi Spencer, kendi evrim düşüncesini oluştururken yalnızca biyolojiden hareket etmez, sıklıkla fizik biliminin direnç, hareket ve ritm ilkelerine başvurur ve Newtoncu fiziğin belirli yasalarından büyük ölçüde yararlanır.

Bununla birlikte Spencer, pozitivizmin ve sosyolojinin kurucusu olan August Comte ile, toplumsal düzenin temelinde bir konsensüs, değerler ve ahlak bakımından doğal bir uzlaşma olduğu düşüncesi ile ortaklaşır.[200] Ancak her ne kadar genel bir eğilim olarak Spencer ve Comte arasında organizmacı/evrimci yaklaşım bağlamında bir yakınlık/benzerlik kurulsa da Spencer, kendisi ile Comte'un yaklaşımının farkını biyografisinde şu şekilde ifade eder: "Comte'un açıkça ortaya koyduğu amacı, insan kavrayışlarının ilerleyişinin tutarlı bir açıklamasını yapmaktır. Benim amacım ise dış dünyanın ilerlemesinin tutarlı bir açıklamasını yapmaktır. Comte, fikirlerin zorunlu ve fiili soy ağacını açıklamayı amaçlar. Ben şeylerin zorunlu ve fiili soyağacını açıklamayı tasarlarım. Comte, doğayla ilgili bilgimizin ortaya çıkışını yorumlamayı tasarlar. Benim

---

[199] Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 94.
[200] Slattery, a.g.e., s. 94.

amacım ise, doğayı oluşturan fenomenleri yorumlamaktır. Biri öznel, diğeri nesneldir".[201]

Comte elbette yalnızca insanların fikirlerinin gelişim süreçleriyle ilgilenmemiştir. Onun çalışmaları, sosyolojinin bağımsız bir disiplin haline gelmesinde büyük önem taşır ve onun, sosyolojisinde üç hal yasası olarak ortaya koyduğu insanların zihinsel gelişim aşamaları, yalnızca insanların fikirlerinin gelişimine değil aynı zamanda toplumsal gelişme, ilerleme ve toplumsal düzen konularına da odaklanır. Ancak Coser'in de işaret ettiği gibi Spencer, Comte ile arasındaki temel farklılıkları doğru bir şekilde kavramıştır. Spencer'in yaklaşımında insanın zihinsel durumu, toplumsal yapı ve kurumlardaki evrimsel değişme kadar yer tutmaz.[202] Spencer'in kendi yaklaşımını nesnel, Comte'un düşüncesini ise öznel bulması, insanların zihinsel durumu ile dış dünyanın koşulları arasında birbirinden farklı olarak kurulan ilişkinin doğasında yatar. Spencer'e göre her çağ ve ülkede ortalama olan görüş, o çağ ve ülkede var olan toplumsal yapının bir işlevidir.[203] Buna göre Spencer'in yaklaşımında insanların fikirlerinin gelişimi ve zihinsel durumları, insanların içinde oldukları toplumsal yapı ile ilişkilendirilir ve bu yönüyle Spencer, Comte sosyolojisine değil, Karl Marx'ın düşüncesine yakın bir pozisyonda konumlanır.

Spencer'in sosyal evrim anlayışı büyük ölçüde Newtoncu fizik, Lamarckçı biyoloji ve belli biçimlerde Comte sosyolojisi ve pozitivizminin bir sentezi niteliği taşır. Onun sosyal evrim düşüncesi kültür, toplum ve siyasal yapılar da dahil olmak üzere bütün olarak doğadaki değişim ve gelişimin tek biçimli, tek yönlü ve evrensel olduğu düşüncesine yaslanır. Bununla birlikte Bock'a göre, uygarlığın vahşi olandan moderne, toplumların ise basitten karmaşığa doğru ilerlemesi biçimindeki Spencerci formülasyon,

---

201 Herbert Spencer, **An Autobiography Vol I**, Appleton, New York, 1904, s. 570.
202 Lewis Coser, **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, Çev. Himmet Hülür, Babil Yayınları, Ankara, 2013, s. 96.
203 Herbert Spencer, **The Study of Sociology**, Appleton, New York, 1891, s. 390.

temel olarak filozofların, hatta Aristo'nun çizdiklerinin aynısı olan bir sürecin ayrıntılarının genişletilmesinden öte çok fazla farklılık göstermez.[204] Ona göre Spencer'in topluma ilişkin düşüncelerinin ayırıcı yanı, çok ender bir biçimde olsa da, sistemin gerçekten değişmeyi ya da toplumsal ve kültürel farklılıkları açıklamadığının farkına varmış olmasıdır.[205] Spencer, organik evrimi bir bütün olarak görmek ve kavramak, evrimin durmaksızın aykırılık gösteren yanlarının kabul edilmesini gerektirir biçimindeki Darwinci yaklaşımın, toplumsal ilerlemeyi kavramak için de geçerli olduğunu savunur. Spencer'e göre bu yaklaşım, toplumsal tiplerin ya da türlerin ya da cinslerin varlığının kabul edilmesi ve farklı toplum biçimlerini tek bir birimin evriminde farklı aşamalar olarak görememek anlamına gelir. Bununla birlikte Bock, Spencer'in düşüncesinde toplumların tarihsel ve uygarlık düzeyi olarak farklı oluşlarının nedenlerinin açık olarak ortaya konulamadığını öne sürer.[206]

Spencer, toplum tasarımında organizmacı bir yaklaşımı benimser. Sosyal yapılar evrimleşerek oldukça karmaşık ve farklılaşmış yapılara doğru ilerler ve bu yönüyle toplumlar canlı organizmalara benzer. Evrimin başlangıç aşamasındaki basit toplumsal yapılarda bütünleşme ve farklılaşma henüz gerçekleşmediği için bireyler birbirinden farklı sosyal rollere aynı anda sahip olabilir. Söz gelimi aynı birey hem avcı ve toplayıcı, hem savaşçı ve hem de yönetici ya da yönetilen pozisyonunda olabilir. İşbölümü ve farklılaşmanın olmadığı toplumlar, toplumsal yapıyı meydana getiren temel kurumların değişme göstermesiyle gelişir, evrimleşir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, toplumsal gelişmenin, tek tek bireylerin istek, dürtü ya da eğilimlerinden bağımsız olarak gerçekleşmesidir. Dolayısıyla insan toplumları, sözü edilen basit formdan, bireylerin zihinsel durumlarından bağımsız olarak, doğal ve zorunlu bir biçimde karmaşıklaşmış ve farklılaşmış bir forma doğru gelişirler. Spencer bunu,

---

[204] Bock, 2002, s. 79.
[205] Bock, a.g.m, s. 79.
[206] Bock, a.g.m, s. 79.

evrimin başlangıç noktasında maddenin inorganik dünyasının, doğanın organik dünyasının ve en sonunda evrimin son aşaması olan toplumdaki canlı organizmaların – toplumsal kurumların – temel karakteristik özelliği olarak görür.[207] Spencer'in düşüncesinde insanlığın giderek toplumsallaşması olarak toplumun evrimi, insanın zihinsel durumlarından ve pratiğinden bağımsız olarak gerçekleşen bir süreç biçiminde tasarlanır. Spencer'in tasarımında Malthus'un etkisi tam olarak bu noktada belirginleşir; buna göre insan toplumunun gerçek kökeni, bireyleri toplum durumunda yaşamaya zorlayan ve bu şekilde hem toplumsal örgütlenmeyi hem de toplumsal duyguları geliştiren nüfus baskısında yatar.

Spencer, toplumun gerçek anlamda kökeni ile nüfus baskısı arasındaki ilişkiyi gösterdikten sonra biyolojik analoji yöntemiyle toplum tasarımını ortaya koyar. Ancak Swingewood'a göre[208] bu kavrayış biçimi tıpkı Auguste Comte'da olduğu gibi, Spencer'in yaklaşımında da toplumların tarihsel boyutunun göz ardı edilmesini beraberinde getirir; çünkü organizmacı analoji, art zamanlı analizden çok eşzamanlı analizi vurgulamak gibi bir etkiye sahiptir.

1873 yılında kaleme aldığı *Study of Sociology* adlı çalışmasındaki sosyal bilimlerin zorlukları başlığında Spencer, sosyal bilimlerin, özel olarak da sosyolojinin karşılaştığı metodolojik zorlukları ele alır. Ona göre fenomenlerin içkin doğasının, fenomenlerin gözlemcileri olarak doğalarımızın ve gözlemlenebilecek fenomenler karşısındaki öznel konumlarımızın gösterdiği gibi sosyolojik bilgi üretmenin önündeki engeller, diğer bilimlerde olduğundan daha büyüktür.[209] Daha sonra yayınlanacak olan *Principles of Sociology*[210] isimli üç ciltlik çalışmasının girişi niteliğindeki bu çalışmada

---

[207] Swingewood, 1998, s. 75.
[208] Swingewood, a.g.e., s. 76.
[209] Spencer, 1891, s. 72.
[210] Herbet Spencer, **Principles of Sociology Vol I**, Appleton, New York, 1898; Herbet Spencer, **Principles of Sociology Vol II**, Appleton, New York, 1898; Herbet Spencer, **Principles of Sociology Vol III**, Appleton, New York, 1898.

Spencer, sosyoloji ve sosyal bilimlerdeki yöntem sorunlarını ortaya koyup, metodolojik olarak karşılaşılan güçlüklere dikkat çeker. Kendi organizmacı/evrimci toplum tasarımına geçmeden önce düşünür, nesnel ve öznel olarak sınıflandırdığı metodolojik güçlükleri sıralar: Bunlardan ilki, aktörlerin öznel durumlarını ölçme ve buna bağlı olarak araştırmacıların, başkalarının öznel yönelimlerini araştırırken kendi öznel yönelimlerini askıya alma güçlüğü etrafında şekillenir. Bir diğer güçlük toplumun tutkuları, ruhsal durumları ve geçici eğilimlerinin, sosyologların araştırdıkları fenomenleri belirlemekte etkili olmasıyla ilgilidir; bu bazı durumlarda, popüler gündemlerin temel sorunları örtmesine neden olur. Sözü edilen bu durumun tam tersi de başka türden bir metodolojik güçlüğe yol açar; "daha değerli" hipotezlerle uğraşılması, bazı durumlarda daha önemli sorunların ihmal edilmesine yol açar. Bir diğer metodolojik güçlük, neyin bilimsel olarak önemli görüleceğini belirleyen kişisel ve örgütsel çıkarlarla ilgilidir; hükümet bürokrasileri ve bu yapılar içindeki bireyler, verileri kendi kişisel ya da kurumsal çıkarları için manipüle etme eğilimdedirler. Verilerin bu türden manipülasyonu, gerçek anlamıyla bilimsel pratiğin imkanını ortadan kaldıran bir güçlüktür. Spencer'in sıraladığı yöntemsel zorluklardan biri de araştırmacıların çoğunlukla ilgilerini çeken en görünür fenomenleri dikkate almaları ve daha kolay ulaşılabilir olan verileri toplama eğilimidir. Bu, görece daha az önemli olan fenomenlere, gerektiğinden daha fazla önem vermeye yol açar. Araştırmacının toplum içerisindeki konumu dolayısıyla dünyayı o konumun zorunluluklarından görme eğilimi, sosyal bilimlerdeki bir başka metodolojik güçlüğe işaret eder. Ve son güçlük olarak, araştırma ve gözlem süreci devam ederken araştırma sonuçlarının zamanla değişebilmesi [211]

Düşünür tarafından yukarıda sıralanan nesnel metodolojik güçlükleri, duygusal ve entelektüel olarak sınıflandırdığı öznel zorluklar takip eder. Burada işaret edilen

[211] Spencer, 1891, s. 75-112.

husus, araştırmacıların kendi kişisel, entelektüel ve duygu durumlarının araştırmanın nesnel olması gereken doğasına etkileri üzerinedir. Ve en sonunda Spencer, araştırmacıların öznel konumlarına; eğitimsel, etnik aidiyet/milliyet, sınıfsal, politik ve dinsel bakımlardan yanlılıklarına dikkat çekerek, sayılan tüm nesnel ve öznel konum ve yanlılıkların bilimsel metodolojinin işleyişi üzerine olumsuz etkilerini açığa çıkarmayı amaçlar.[212] Ona göre belirli aidiyet ve yanlılık ile ilgili güçlükler yalnızca kişilerin çıkarları, toplumsal konumlar ya da duygu durumlarına dikkat etmek yoluyla değil, aynı zamanda bir zihinsel disiplin geliştirerek de azaltılabilir. Sosyologlar/sosyal bilimciler, doğa bilimleri gibi daha kesin bilimlerin bilimsel aşamaları ve yöntemi üzerinde durarak toplumsal fenomenlere daha disiplinli ve daha nesnel bakabilmeyi öğrenebilirler. Spencer, mantık ve matematik gibi salt soyut bilimlere başvurularak, toplumsal fenomenler arasındaki ilişkilerin, benzerlik ve farklılıkların daha iyi kavranabileceğini savunur. Araştırmacı, soyut bilimlerden başka olarak, fizik, kimya ve biyoloji bilimlerden hareketle nedensellik ve nedensel ilişkilerin iç içe geçmesi konusunda, jeoloji ve uzay bilimleri gibi bilimlerden hareketle de nedensel faktörlerin sonuç ya da yasa benzeri ilişkilerin süreçleri hakkında bir duyarlılık geliştirebilir.[213] İlgili çalışmasının disiplin başlığındaki bu öneriler, düşünürün yaklaşımındaki sentetik ve eklektik karakterin açık bir ifadesi niteliğini taşır. Bununla birlikte, bağımsız bir disiplin olma aşamasındaki sosyolojiye ilişkin altı çizilen bu handikaplar, Spencer'in sosyolojiye olan büyük, anlamlı ve işlevsel katkısının da göstergesidir.

Turner'e göre, Spencer'in işaret ettiği nesnel ve öznel güçlükler ve yanlılıklara dair tesbitler, günümüz sosyal bilimlerinde hala geçerliliğini koruyan temel tartışmalardır. Ona göre Spencer aynı zamanda, sosyolojinin karşılaştığı birçok

---

212 Spencer, a.g.e., s. 178-313.
213 Spencer, a.g.e., s. 314-326.

yöntemsel sorun hakkında, on dokuzuncu yüzyıldaki herhangi bir sosyologtan çok daha fazla net fikirlere sahiptir.[214]

Spencer'in evrim yaklaşımında yer alan ve büyük ölçüde Newtoncu fizikten devşirilen bütünleşme, çözülme ve hareketin ritmi gibi ilkeler, onun toplum tasarımında da işlevsel bir rol ve öneme sahiptir. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal yapı ve kurumlar, günümüzdeki kompleks organizasyon ve devlet yapılarına, başlangıçtaki yalın, amorf ve farklılaşmanın olmadığı durumdan, uzun ve zamana yayılan bir evrim sürecinin sonunda ulaşmıştır. Uygar toplumların temel karakteristik özelliklerinden olan farklılaşma ve uzmanlaşmaya dayalı işbölümü, düşünürün kavrayışında bir çözülmeye değil, insanların birbirine daha fazla yaklaşmasına ve toplumsal bütünün daha güçlü bir temelde organize olmasına hizmet eder.

Toplumu, yapı itibariyle yapısız sayılabilecek kadar basit ve parçaların birbirine bağımlılığından neredeyse söz edilemeyecek olan küçük kümelerden, "ayrı parçaların karşılıklı ve işlevsel bir bağımlılık kazandığı, karmaşık, farklılaşmış yapılara doğru evrim geçiren bir şey" olarak tanımlayan Spencer'e göre toplum aynı zamanda parçalar ile bütün arasındaki işbirliğiyle karakterize olur.[215] Dolayısıyla yapı ve parçalar arasındaki sözü edilen örtük konsensüse dayalı işbirliği/ilişkiye herhangi bir gerekçeyle yapılan müdahale, söz gelimi devletin sosyal ve ekonomik hayata yön vermeye dönük müdahaleleri, sistemin kendi doğal akışının sekteye uğramasına ve bütün ile parçalar arasında kendiliğinden kurulan dengenin bozulmasına neden olur. Onun toplum tasarımının temelinde yer alan yoğun bireyci ve özgürlüklerden yana olan bakış, toplumsal bütün ile bireyler arasındaki ilişkiye her türden kurumsal ve dışsal müdahaleye karşı olmayı beraberinde getirir. Bu yüzden evrimin ilk aşamalarında insanları kapalı gruplar halinde toplayıp onları verimli olarak birlikte çalıştırmış olan

[214] Turner, Beeghley, Powers, 2021, s. 79.
[215] Swingewood, 1998, s. 76.

“zor/militarizm”, -askeri ilkelerin egemen olduğu aşama- bireysel özgürlüklerin göz ardı edildiği ancak tarihsel olarak zorunlu bir uğrak biçiminde değerlendirilir. Evrimsel gelişme, bireyciliğin ve özgürlüklerin göz ardı edildiği bu zorunlu tarihsel uğrağı geride bırakarak, bireylere ve bireysel özgürlüklere olabildiğince çok alan açıldığı ve herhangi türden bir devlet müdahalesinin olmadığı bir duruma – endüstriyel aşama – doğru ilerlemelidir.[216] Düşünürün kavrayışında bireysel özgürlükler son derece geniş bir yer kaplar, toplumsal ilerleme ve evrim büyük ölçüde ve aynı zamanda bireysel özgürlüklerin gelişiminin bir tarihidir.

Spencer, kendi evrim yaklaşımın toplumsal şemasına, ilk olarak insan toplumları üzerine düşünerek ulaşır. *Social Statics* çalışmasında toplumsal evrim, tarihsel olarak artan bir bireyleşme süreci olarak kavranır. Buna göre insan toplumları farklılaşmamış hordelerden, karmaşık ilişkilerin egemen olduğu medeniyete doğru bireyleşme ve işbölümü ile evrimleşir.

On dokuzuncu yüzyıl toplum felsefecileri ve sosyologlarının hemen hepsinin başvurduğu, belirli parametreleri referans alarak toplumları tarihsel olarak sınıflandırma eğiliminin Spencer’deki karşılığı, işbirliğinin zorla güvence altına alındığı askeri/militarist toplumlar ile işbirliğinin gönüllü ve kendiliğinden geliştiği endüstri toplumları biçimindedir [217] Militarist toplumlar, merkezileşmiş devletlerin, statü ve hiyerarşilerin katı bir biçimde egemen olduğu, bireyciliğin, özgürlüklerin ve işbölümünün gelişmediği, yapısal olarak karmaşıklaşmanın olmadığı bir dönemi tanımlar. Buna karşılık, kendi genel evrim ilkelerinin istikametinde gelişen endüstri toplumlarında ise toplum, karmaşık ve yapısal açıdan farklılaşmış, inançların çoklaştığı, kurumların bağımsız olduğu, siyasal olarak merkezsizleşme ya da çok merkezliliğin hâkim olduğu bireyleşme ve özgürlüklerin artan bir biçimde geliştiği, gönüllü ve

[216] Gökberk, 2000, s. 430.
[217] Spencer, 1898b, s. 568-642.

kendiliğinden işbölümünün bütün toplumsal hayata egemen olduğu bir formasyonu ifade eder.

Tarihsel olarak toplumları militan ve endüstriyel olarak sınıflandıran düşünür bu iki toplum tipinin yapısını ortaya koyarken hayvan organizmaları ile insan toplumları arasında tafsilatli bir anolojiye başvurur; hayvanlardaki düzenleyici sistem olarak bulunan sinir sisteminin toplumsal yapılardaki karşılığı hükümet sistemleri, canlı organizmalardaki beslenmenin toplumlardaki karşılığı endüstriyel üretim, canlı organizmalarındaki dolaşım ve dağıtım sistemleri olarak damarların toplumlardaki karşılığı yollar ve posta/telgraf gibi ulaşım ve iletişim sistemi olarak ortaya konulur. Canlı organizmalar ve sosyal yapılar arasında kurulan bu benzerliklere ek olarak bu iki yapı arasındaki en büyük fark bilinç üzerinden kurulur. Biyolojik bir organizmada bütüne ilişkin tek bir bilinç söz konusuyken, sosyal organizmada bilinç, sosyal organizmayı oluşturan bireylerin her birinde aynı anda ve ayrı ayrı bulunur. Dolayısıyla toplumun, onu oluşturan tek tek bireylerin sahip olduğu bilinçten bağımsız bir bilinci yoktur.[218] Spencer bu noktadan hareketle, kendi yaklaşımının en önemli özelliklerinden biri olan bireycilik doğrultusunda neredeyse zorunlu denebilecek bir sonuca ulaşır; buna göre toplumun varlık nedeni, üyelerin yararı olarak saptanır, tam tersi biçiminde değil.[219]

Düşünürün yaklaşımında bireycilik hayati bir öneme sahiptir. Askeri ve endüstriyel toplumlar arasındaki karşıtlık, kötü ve ilkel olan despotizm ile iyi ve uygar olan bireycilik düzeyi üzerinden kurulur. Dolayısıyla bir indirgemecilik hatasına düşmek pahasına, Spencer'in sosyal evrimci yaklaşımının temelinde olan şeyin,

---

[218] Sosyolojinin bağımsız bir disiplin olma sürecindeki en önemli düşünürlerden olan Emilie Durkheim, toplumun ve toplumsal olguların, bireylerin ve bireylerin toplamından oluşmadığını, toplumsal yapının sui generis/kendine özgü bir bilinç ya da niteliğe sahip olduğunu savunur. Durkheim'e göre toplum, onu oluşturan bireylerin üzerinde bir "bilince" sahiptir. Daha ayrıntılı bir okuma için bkz. George Simpson, **Emilie Durkheim: Selections from his Work, with an Introduction and Commentaries**, Thomas Y. Crowell Company,1963; Emile Durkheim, **The Division of Labor in Society**, Free Press, 2014.

[219] Spencer, 1898a, s. 549-602.

bireyciliğin evrimi olduğunu ifade etmek mümkündür. Düşünür, endüstriyel aşamada ulaşılan toplumsal düzenin hiçbir özel kurum ya da yapı tarafından planlanmamasına rağmen, tüm bileşenlerinin ihtiyaçlarına göre hassas bir biçimde ve kendiliğinden ayarlandığını öne sürer. Bununla birlikte Spencer'in toplum tasarımında bir kolektif fenomen olarak sınıfsal çıkar ya da grup çıkarı gibi bir fayda düşüncesi yer almaz. Aksine O, Adam Smith'in izinden giderek çıkarları, bireycilik çerçevesinde kavrar, toplum birbirinden farklı ve atomistik çıkarlardan oluşmasına rağmen, bunlar; kişisel çıkarları bütünün yararı ile birleştiren bir "gizli el"in işleyişiyle uyumlu hale getirilir. Bireyler kendi çıkarlarının peşinde olmasına rağmen bu doğrultudaki eylemler, evrimsel olarak karşılıklı bağımlılık ve bütünleşmenin geliştiği endüstri toplumlarında gerçekleştiği için birey, bilinçsiz bir biçimde ve maksatlı olmasa da genelde toplumun daha yüksek ihtiyaçlarına ve bütünleşmeye hizmet etmiş olur.[220]

[220] Swingewood, 1998, s. 78.

Temel Sistem Süreçleri	Askeri Toplum	Endüstriyel Toplum
1. Düzenleyici Süreçler		
a. Genel Toplumsal Hedefler	*Savunma ve savaş*	İç üretkenlik ve kizmetlerin sağlanması
b. Siyasal Organizasyon	Merkezi, otoriter	Daha az merkezi; sistemin birimleri üzerinde daha az doğrudan otorite
2. İşleyişsel Süreçler		
a. Bireyler	Devletin üst düzeyde kontrolü; yüksek tabakalaşma düzeyleri	Devletin kapsamlı kontrolünden uzaklaşma; daha az tabakalaşma
b. Toplumsal Yapılar	Yapıların siyasal olarak belirlenmiş savaş ve savunma hedeflerini karşılamak için koordinasyonu	Her bir yapının genişlemesi ve gelişmesini sağlamak için yapıların koordinasyonu
3. Dağıtıcı Süreçler	Organizasyonlardan devlete; devletten bireylere ve diğer toplumsal birimlere	Organizasyonlardan diğer birim ve bireylere
a. Materyal Akışı	Devletten bireylere	
		Devletten bireylere ve bireylerden devletlere

Kaynak: Jonathan H.Turner, Leonard Beeghley, Charles H Powers, 2010, s.99

Spencer, bütün olarak varlığın sınırları ve işleyişini belirleyen yasaların var olduğu kabulünden hareket ederek sosyolojinin amacının, süper organik bedenler olarak tarif ettiği toplumun yapı ve işleyiş ilkelerini açığa çıkarmak olması gerektiğini savunur. Tarihsel olarak biricik ya da özel birtakım olay ya da görünümlerden çok, toplumsal analizin odağında olması gereken şey, toplumsal yapı ve işleyişlerin süreklilik arz eden evrensel nitelikleridir. Süper organik bedenler olarak toplumların sözü edilen evrensel ve sürekli niteliklerinin ortaya çıkarılmasında düşünür, üç temel prensip saptar. Bunlardan ilki, biyolojik ve sosyal bütünlerin yapısında meydana gelen fiziksel büyümenin, bütün içerisindeki işlevlerin farklılaşması ve yeni işlevlerin ortaya çıkmasında yarattığı baskıdır. Yani yapının fiziksel olarak büyümesi, yeni işlevlerin ve o işlevleri yerine getirecek parçaların oluşmasına neden olur.

Bu baskının neden olduğu bir başka organik prensip, büyümeyle eşzamanlı olarak gerçekleşen farklılaşmanın, yeni süreç ve fonksiyonların oluşumuna ve hazırlanmasına dönüktür; büyüyen ve farklılaşan organik/süper organik beden, eylemi düzenlemek ve bütünle eylem arasındaki uyumu sağlamak için bazı yeni birim ve işlevlere, sistemin dengeli bir biçimde varlığını sürdürmesi için başka birim/kurumlara ve ilgili materyallerin parçalar arasındaki transferini sağlayacak başka birimlere ihtiyaç duyar. Sonuncu ilke ise farklılaşmanın ilk olarak düzenleyici merkezlerin üretimle ilgili merkezlerden ayrılması ve organik/süper organik bedenin büyümesindeki artışın, özel dağıtıcı merkezlerin ortaya çıkmasına yol açmasıdır.[221] Acton'a göre Spencer, çeşitlilik ve farklılaşmaya yaptığı vurguyla, farkında ya da olmadan, Benedict de Spinoza ve Gottfried Wilhelm Leibniz'in on yedinci yüzyılda ima ettiği liberalizm metafiziğini tekrarlar. Spinoza, Tanrı ya da doğanın, her olasılığın gerçekleştiği sonsuz sayıda niteliğe sahip olduğunu savunmuş, Leibniz ise Tanrı'nın mükemmelliğinin evrenin sonsuz çeşitliliğinde sergilendiğini öne sürmüştür. Her ikisi de zamanın, gerçekliğin

[221] Spencer, 1891, s. 327-344.

nihai bir özelliği olduğuna inanmasa da, Spencer zamanın gerçekliğine olan inancı, olası her türlü varlığın nihai olarak gerçekleşmesine olan inançla birleştirmiştir. Spencer'in bu bütünlüklü kavrayışı ve bir sentez niteliğindeki yaklaşımı, farklılaşmış ve gelişen bir toplumun monoton ve statik bir topluma tercih edildiği liberal çeşitlilik ilkesine metafiziksel bir destek anlamına gelir aynı zamanda.[222]

Ortaya koyduğu bu ayrıntılı analoji ve ilkeler bütünüyle kendinden sonraki birçok önemli düşünürü büyük ölçüde etkileyen Spencer'in özel olarak *Study of Sociology* ve *The Principles of Sociology* çalışmalarındaki amacı yalnızca kendi bütünlüklü evrim yaklaşımını toplumsal yapılara uyarlamak değildir. Onun sosyolojiye ilişkin çalışmalarının belki de daha önemli ve ayırıcı yanı, sosyolojik pratiğin karşılaştığı metodolojik güçlüklerin ayrıntılı olarak analiz edilmesi, yanlılık ve öznelliklerin ortadan kaldırılarak salt bilimsel ve nesnel bir bilginin imkanının ortaya koyulmasıdır.

Bireyciliğin merkezi bir konumda yer aldığı Spencer'in toplum tasarımında bireylerin, sosyal yapı ve kurumların herhangi bir dışsal ya da yönetimsel aygıt tarafından müdahale olmaksızın, kendiliğinden bir denge durumuna ulaşması beklenir. Spencerci akıl yürütme ve kavrayışın zorunlu bir sonucu olarak hemen her türden devlet müdahalesinin reddedilmesi, toplumsal evrim ve ilerlemenin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesinin en önemli ayağını oluşturur. Bu yönüyle onun toplum tasarımı, toplumsal ilerlemenin evrimci bir modelinin ortaya konulmasının dışında, birey ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen politik bir içerime de sahiptir. Swingewood'a göre Spencer'in devletin eğitim vermesine, devletin sağlık hizmetleri üstlenmesine, parasız devlet kütüphanelerinin kurulmasına ve yoksul bireyler için sosyal yardım

---

222 Harry Burrows Acton, "Herbert Spencer", **Encyclopedia Britannica**, https://www.britannica.com/biography/Herbert-Spencer Erişim Tarihi: 18 Ocak 2022.

politikalarına düşmanlığı bu kavrayıştan kaynaklanır.[223] *Devlete Karşı İnsan*[224] çalışmasında düşünür tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alındığı gibi, en zayıf bireylerin, devlet tarafından doğal süreci aksatan bir yolla korunması ve desteklenmesi, bir bütün olarak toplumun ahlaki ve entelektüel düzeyinin düşmesi sonucunu beraberinde getirir. Dolayısıyla birey ile devlet arasındaki ilişkinin sözü edilen biçimde ayarlanması, yalnızca ekonomik ve sosyal açıdan ilerleyişi sekteye uğratmış olmakla kalmaz, ayrıca bireylerin ve bir bütün olarak toplumun ahlaki ve entelektüel standartlarını da gerileten bir rol oynar.

2.5. Herber Spencer'in Ahlak Anlayışı

İnsan davranışlarına yön veren, çoğu kere bu eylemleri motive edip belirleyen ve bir arada yaşamanın imkanını sunan ahlak'ın ne olduğu, kökeni ve tarihsel/toplumsal olarak nasıl aktarıldığı soruları, düşünce tarihinin en eski ve tartışmalı alanlarından birine işaret eder. İnsanların bireysel ve toplumsal pratiklerini şekillendiren, felsefenin pratik bir disiplini olarak ahlakın temel sorgulamaları; bütün insanları kuşatan ahlak yasalarının varlığı, ahlakın kökeninde ne olduğu, ahlaki kuralların geçerli olduğu ya da bu kuralların askıya alındığı durumları belirleyen koşulları, ahlakın verili mi yoksa kurgusal mı olduğu ve insanların ahlaksallığa/toplumsallığa yatkınlığı üzerinde temellenmektedir. Ahlakın tanrı gibi aşkın bir kaynaktan mı, sezgi, duygu ya da akıl gibi insana dair içsel süreçlerden mi yoksa doğal/evrimsel bir sürecin sonunda mı ortaya çıktığı sorusu ise, ahlakın kaynağı tartışmasında önemli bir ayrım noktasını imler.

Çalışmanın başında ifade edildiği gibi, düşünce tarihi aynı zamanda insanın doğa içindeki/karşısındaki konumunun sorgulanışının tarihidir. Bu ifade örtük olarak, insana

---

[223] Swingewood, 1998, s. 78.
[224] Herbert Spencer, **Devlete Karşı İnsan**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2020.

dair olan, bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen/belirleyen ahlaki ilkelerin, değişen maddi ve düşünsel koşullar eşliğinde yeniden kurulması çabasını da içerir. Ahlak, sözü edilen bu çabanın en önemli etkinlik alanlarından birini ifade eder ve tarih içerisinde genel bir eğilim olarak teolojik ya da metafizik unsurlarla ilişkilendirilerek ele alınır. Bununla birlikte, insanın kökeni ve tarihsel gelişim uğraklarının gösterilmesinde karşılaşılan güçlük, ahlakın kaynağı ve tarihsel olarak nasıl aktarıldığının açıklanmasında da baş gösterir. Nuttall'ın da işaret ettiği gibi ne yapılırsa yapılsın, felsefi bir tartışmayı belirli bir alanla sınırlandırmaya çalışmak neredeyse imkansızdır ve tartışma kaçınılmaz olarak ahlak'ın sınırlarını aşarak, felsefenin diğer dallarına da yayılacaktır.[225]

Genel bir çerçeve olarak, yanlış ve doğru, kötü ve iyi, kusurlu olan ve erdemli olan ile insan eylemlerinin sonuçlarını değerlendiren bir ahlaki sistemin varlığı üzerine Aristo'dan Kant'a, Spinoza'dan Bentham ve Mill'e kadar çok geniş bir aralıkta kaynağını tanrıdan, insanın içsel süreçlerinden, kültür ve doğadan alan ahlak felsefesine ilişkin birbirinden farklı yaklaşımlar mevcuttur. Ancak ahlakın, on dokuzuncu yüzyılda gelişen doğa bilimlerinin ve endüstri devriminin yarattığı radikal toplumsal dönüşümlerin etkisiyle bilimsel bir yolla ele alınması ve bilimsel bir dizgeye oturulması çabası öncelikli olarak Herbert Spencer'e aittir [226] Onun ahlak konusundaki yaklaşımı, bir bütün olarak kavramaya çalıştığı doğanın tabi olduğunu öne sürdüğü evrim yasası tarafından şekillenir. Onun düşüncesinde canlı ya da cansız bütün varlığın gelişiminin bağlı olduğu evrim yasası, ahlakın gelişim uğraklarına da uygulanır.

İlk çalışması olan *Social Statics or The Conditions Essential to Human Happiness*'ta Spencer, insan hak ve özgürlüklerinin genişletilmesinin temelde yer aldığı

[225] Jon Nuttall, **Ahlak Üzerine Tartışmalar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 12.
[226] Fatih Özgökman, "Evrimsel Ahlak ve Eleştirisi", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, 2015, s. 154.

ve daha çok Lamarkçı evrim anlayışının izinden giderek, kendi ahlak anlayışının taslak denebilecek ilk halini ortaya koyar. Spencer'in bu çalışması; bireysel çıkarlar ve ahlak duygusunun tanımlanmasından ahlak konusunun nasıl ele alınması gerektiğine, ifade özgürlüğünden kadın ve çocuk haklarının geliştirilmesine, devlet ile bireyler arasındaki ilişkinin doğası ve sınırlarının tayin edilmesine kadar bir dizi sınır, tanım ve öneriyi içeren, ahlak ve topluma dair bütünlüklü ve evrimci bir tasarımın girişi niteliğini taşır. Aynı çalışmanın Lemma[227] başlığında düşünür, ahlakın bilimsel bir yaklaşımla ele alınmasına engel teşkil eden bir durumun olmadığını ifade eder; buna göre, doğaya ilişkin fiziksel yasalar evrensellik ve sabitlik ile karakterize olur, fiziksel yasaların sözü edilen evrensel ve sabit karakterinin ahlak için de doğru ve geçerli olduğuna inanmak için her türden nedene sahibizdir.

Data of Ethics[228] çalışmasının giriş kısmında Spencer, ahlak konusuna geçmeden önce diğer tüm alanlarda olduğu gibi, parça ile bütün arasındaki ilişkinin önemine işaret eder. Süper organik beden olarak terimleştirdiği toplumun önemli bir bileşeni olan ahlakı anlamanın ancak bütünün kapsamlı bir şekilde anlaşılmasıyla mümkün hale geleceğini öne sürer. Parçanın anlaşılmasının, bütünün kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına bağlandığı bu ilke, yalnızca maddi beden/bütünler için değil, maddi olmayan beden/bütünler için de geçerli bir ilkedir. Nasıl ki ay'ın hareketleri, ait olduğu güneş sisteminin hareketleri hesaba katılmadan tam olarak anlaşılmazsa, eylemlerin, düşüncelerin ve hatta kelimelerin de ait oldukları bütünün işleyiş ilkeleri hesaba katılmadan anlaşılması mümkün değildir.[229]

Spencer'in sentetik felsefe olarak ifade edilen bütünlüklü kavrayış örgüsü, varlığın bütün alanlarını kapsamayı amaçlayan bir çabanın ürünüdür. *Social Statics*'ten

---

[227] Herbert Spencer, **Social Statics or The Conditions Essential to Human Happiness**, John Chapman, London, 1851, s. 50.
[228] Herbert Spencer, **Data of Ethics**, Williams and Norgate, London, 1879.
[229] Spencer, a.g.e., s. 4.

The Principles of Ethics'e kadar onun tüm çalışmalarında varlık fiziksel, biyolojik, sosyolojik, psikolojik ve etik bağlamlarda ele alınır. Kimi düşünürler Spencer'in ahlak yaklaşımının Onun felsefesinin doruk noktası olduğu görüşündedir.[230] Ancak Turner ise etik bileşenin, Spencer'in felsefesini problemli hale getirdiğini iddia eder; Ona göre Spencer'in düşüncesine bazen ideolojik unsurlar karışır ve bu ideolojik unsurlar, Spencer'in makro ve evrensel bir şema niteliği taşıyan sentetik felsefesini sorunlu bir hale getirir.[231] Spencer'in daha çok *The Man versus State* çalışmasında görünür ve belirgin hale gelen "ideolojik" tortuları bir kenara bırakırsak, Onun iyi ve kötü, hak ile haksızlık, adalet ve özgürlük, bencillik ve diğerkamlık ya da genel olarak ahlak yaklaşımının temelinde olan şey, birey ile bütün arasındaki uyum ve birey ile toplumun çıkarlarının ortak ve özdeş olduğunun kavranması üzerinedir. Düşünüre göre her bir tekil birey ile onun bir parçası olduğu toplum arasındaki bağlantının taşıdığı hayati önem keşfedildiğinde, kişisel çıkarlar ile toplumsal çıkarların nihai özdeşliği daha açık bir şekilde görünür hale gelecektir.[232] Bireyin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında kurulan bu özdeşlik zorunlu olarak, davranışın ahlaki bakımdan iyi, doğru ve adil olmasını genel çıkarlarla örtüşmesine bağlar. Dolayısıyla Onun yaklaşımında davranış, bütünün çıkarları ile paralellik gösterdiği sürece ahlaki bakımdan iyi olarak kavranır.

Toplumun gelişimi kadar insanın gelişimi ve genel olarak yaşamın gelişimi, bir şey olma ya da bireyleşme eğilimi olarak tanımlanır.[233] Bireyleşme eğilimi olarak tanımlanan ilerlemenin tarihinde insan soyunun her bireyi hayattan en fazla doyumu elde etmesine neden olacak yetilerle donatılmakla kalmamalı, buna koşut olarak toplumun diğer üyelerinin benzer hazlara sahip olma olanaklarına engel olmadan, tüm isteklerini karşılayabilecek biçimde eğitilmelidir. Bununla birlikte birey, amacına en mükemmel bir şekilde ulaşmaya çalışırken, toplumun diğer bireylerinin tıpkı kendisi

[230] Gökberk, 2000, s. 430.
[231] Turner, Beeghley, Powers, 2021, s. 73.
[232] Spencer, 1851, s. 448.
[233] Spencer, a.g.e., s. 449.

gibi haz almasına tanık olmaktan da haz alabilmelidir.[234] Spencer'in kavrayışında sözü edilen durum, ahlakın ve ahlaksallığın temel yasası konumundadır. Ahlaka ilişkin bu temel yasa, doğanın yasalarının bir uzantısı olarak düşünülür. Turner'e göre, Spencer'in bilimsel yasalar üzerine çoğu araştırması da kendi ahlaki yaklaşımını bilimsel olarak haklılaştırma çabasını temsil eder.[235]

Spencer'in yaklaşımında ahlak, birey ile toplum arasındaki uyumu sağlayan bir mekanizma olmasının yanında, süper organik bedenin sağlıklı bir biçimde işleyişinin de temel enstrümanlarından biridir. Birey ile toplumun çıkarlarının özdeşliği üzerine inşa olan ahlaki kurallar toplamı, toplumsal birliğin sağlanması ve sürdürülmesi ile bireylerin toplumsal aidiyet ve kıvanç duygularını hissetmesinde önemli ve belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkar. Ahlak konusunda birey ile toplumun özdeşliğinin zorunlu bir sonucu olarak; herkes özgür olana kadar hiç kimse özgür değildir; herkes ahlaklı olana kadar hiç kimse tam anlamıyla ahlaklı değildir ve nihayet, süper organik bedeni oluşturan bireylerin tamamı mutlu olana kadar hiç kimse tam anlamıyla mutlu değildir yargısına ulaşılır.[236] Düşünür açısından ahlakın onaylanan ya da kınanan davranışları belirleyen bir kurallar kümesi olarak görülmesi ahlaka ilişkin hatalı bir bakışın ürünüdür. Spencer'e göre temel mesele, bireylerin davranışlarının iyi ya da kötü sonuçlarının bireye ve diğerlerine veya bütün olarak toplumun üzerine etkileridir.[237] Bireylerin davranışlarını belirleyen ahlaki ilkeler, bireylerin duyduğu kıvanç ya da kınanma kaygısının üzerinde bir amaca hizmet eder, o da davranış ile bütünün çıkarları arasındaki özdeşliği tesis etmektir. Bu yönüyle Spencer'in ahlak konusundaki yaklaşımı sonuççu ahlak teorisinin sınırlarında konumlanır. Onun bakışına göre bir davranışın ahlaki olması, o davranışın nihai olarak iyi bir çıktı vermesine bağlıdır. Dolayısıyla

---

[234] Spencer, a.g.e., s. 448.
[235] Turner, Beeghley, Powers, 2021, s. 74.
[236] Spencer, 1851, s. 457.
[237] Herbert Spencer, **The Principles of Ethics Vol 2**, Liberty Fund, Indianapolis, 1897, s. 3.

Spencer'in ahlak tasarımını kuralcı olmaması ve davranışın son kertede sonucuna odaklanması gerekçesiyle teleolojik etik yaklaşımı biçiminde sınıflandırmak mümkündür.

Spencer'in ahlak tasarımında özgürlük, bütün bireyleri kapsayan eşit özgürlük, önemli bir çıkış noktası ve koşul niteliği taşır. Kendisinin Divine Idea[238] olarak terimleştirdiği en yüksek/büyük mutluluk, eşit özgürlük yasasına bağlıdır. Eşit özgürlük biçiminde ifade edilen yasaya boyun eğmedikçe en yüksek mutluluğu elde etmek için kullanılan araçlar amacına ulaşamayacaktır.[239] Düşünürün dizgesinde, bireyler ile toplum arasındaki uyum ile eşit özgürlük arasında bir koşutluk ilişkisi kurulur; bireyler eşit özgürlük yasasına içgüdüsel olarak itaat edene ve bu yasaya koşulsuz bir bağlılık geliştirene kadar uyum süreci sona ermeyecektir.[240] Bu yasanın gelişimi aynı zamanda tarihsel olarak ilkel topluluklardan medeni uygarlıklara doğru gelişimin de tarihidir; dolayısıyla evrimsel ilerleme, bireyleşme ve eşit özgürlük yasasına karşı geliştirilen itaat ile kol kola giden bir uyum/bütünleşmenin tarihidir.

Eşit özgürlük ya da adalet yasası konusunda Spencer, *The Principles of Ethics*'in ikinci cildinde, Kant'ın ahlak anlayışından hareketle, kendisinin düştüğü bir yanılgıyı itiraf eder. Spencer, somut davranışlarda çeşitli biçimlerde örneklenen adaletin soyut bir zeminde özetlendiği yasa olarak eşit özgürlük yasasını ilk fark eden ve tanımlayan kişinin kendisi olduğunu varsayar.[241] Ancak İngiliz hukuk tarihçisi Fredric William Maitland'in *Herbert Spencer's Theory of Society* çalışmasında işaret ettiği gibi bu yasa, Spencer'dan önce Kant tarafından ortaya konulmuştur.[242] Spencer, Maitland'in sözü edilen çalışmasından hareketle, bu yasanın ilk kez kendisi tarafından ortaya konulduğu düşüncesinde yanıldığını kabul eder ve kendi yaklaşımı ile Kant'ın ahlak anlayışı

[238] Spencer, 1851, s. 239.
[239] Spencer, a.g.e., s. 458.
[240] Spencer, a.g.e., s. 458.
[241] Spencer, 1897b, s. 453.
[242] Spencer, a.g.e., s. 454.

arasındaki benzer ve farklı olan yanları göstermeye çalışır. Kant'ın "dolayısıyla hak, herhangi bir bireyin gönüllü eylemlerinin evrensel bir özgürlük yasasına göre, diğer bütün bireylerin gönüllü eylemleriyle uyumlulaştırılabileceği koşulların bütününü kapsar" ifadesini alıntılayarak, kendi yaklaşımı ile Kant'ın anlayışının aynı olmasa da birbiriyle yakından ilişkili olduğu ve benzer bir sonuca vardığı çıkarımına ulaşır. Spencer'e göre Kant'ın ahlak görüşü, doğası gereği benzer olmasına rağmen, hem kökeni hem de biçimi bakımından farklılık gösterir.[243] Buna göre Kant, yukarıda sözü edilen yasa ve yargıların kaynaklarına saf akılda yaptığı bir soruşturma ile ulaşır ve bu, Onun felsefesindeki ahlak metafiziğinin bir parçasını oluşturur. Ancak Spencer'in *Social Statics*'te ortaya koyduğu gibi eşit özgürlük yasası, en büyük mutluluğun elde edilebilmesi için yerine getirilmesi gereken birincil koşulu ifade eder.[244] Yani Kant, yararlı amaçlardan bağımsız olarak düşünülen a priori bir gerekliliği dile getirirken, Spencer, sosyal devletin gerektirdiği koşullar altında faydalı amaçlara ulaşmak için uyulması gereken bir koşulu işaret eder.

2.5.1. Mutlak ve Göreceli Etik Bağlamında İdeal İnsan

Spencer için ahlak, toplumsal bütün ile bireyler arasındaki uyumun sağlanmasına ve toplumsal işleyişin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine hizmet eden temel bir kurum niteliği taşır. Ahlakın bu işlevinden hareketle düşünür, mutlak ahlak ve göreceli ahlak olmak üzere bir ayrıma gider. Buna göre mutlak etiğin konusu mükemmel insan davranışıdır ve ahlakın bu türü evrimin son aşamasında, yani toplumsal gelişmenin son noktasında geçerli olacak olan ahlak biçimidir.[245] Ahlakın bu son uğrağında bireylerin bütün çıkar ve davranışlarının, birey ile toplum arasındaki

---

243 Spencer, a.g.e., s. 454.
244 Spencer, a.g.e., s. 451-454.
245 Spencer, 1879, s. 267.

uyumun kusursuz bir denge noktasına ulaşacağı varsayılır. Göreceli ahlak ise mutlaklaşmaya doğru giden halihazırdaki ahlaktır ve bu ahlak biçiminin konusu kusurlu olan, mevcut toplumsal formasyonda var olan bireylerin eylemleridir. Ahlakın mutlak aşamadaki formundan farklı olarak mevcut göreceli ahlak aşamasında toplum ile birey arasındaki bütünleşme süreci devam etmektedir ve kusursuz denge durumuna ulaşılmamıştır.

Evrimsel bir bakışla mevcut ahlak ilerlemekte olan, hala devam eden ve uzun süreler daha devam edecek olan geçiş sürecindeki insanların eylemlerini konu edinir.[246] İnsanların toplum öncesi durumdan miras aldıkları doğaları ile içinde bulundukları toplumsal yaşamın gereklilikleri arasındaki uyumsuzlukla orantılı olarak, bireylerin eylemleri, gerek kendileri ve gerekse başkaları üzerinde bir acıya neden olur ve düşünüre göre herhangi türden bir acı ya da kötülüğe neden olan davranış kesinlikle iyi bir nitelik taşıyamaz.[247] Bütünleşmenin eksik bir formu ya da acı veya kötülüğe neden olan eylemlerin genel/tipik eylemler olarak tanımlandığı mutlak olmayan ahlak aşaması, aynı zamanda varlığı için başkalarıyla savaşan bir toplumun ahlakıdır[248], dolayısıyla göreceli ahlak kategorisi aynı zamanda, tarihsel olarak ilerlemenin gelişme düzeyine de göndermede bulunur.

Spencer'in formulasyonunda doğru ile haz, acı ile yanlış arasında sıkı bir ilişki olduğu varsayılır ve bu koşutluklar sağlıklı bir anne ile sağlıklı bir bebek arasındaki ilişki üzerinden örneklendirilir. Buna göre anne ile bebek arasında, her ikisi için de haz kaynağı olan karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Bebeği beslemekle anne bir doyum yaşar, bebek ise ihtiyaçlarının karşılanmasından kaynaklı bir haz ve doyum yaşar. Annenin duyduğu haz, yaşamın büyümesine ve ilerlemesine sunduğu katkı ile

[246] Spencer, a.g.e., s. 261.
[247] Spencer, a.g.e., s. 261.
[248] Gökberk, 2000, s. 430.

artan bir hazzın eşlik ettiği doyumdur. Ancak anne ve bebek arasındaki bu ilişkinin askıya alınması durumunda her iki taraf da acı hisseder. Anne hem bedensel hem de ruhsal bir acı duyar, bebek ise açlık ve ihtiyaçlarının karşılanmamasından dolayı bir acı hisseder. Sonuç olarak başlangıçtaki eylem her ikisi için de haz verici ve dolayısıyla doğruyken, kaçınma durumunda her ikisi için de acı veren, dolayısıyla yanlış bir eyleme dönüşür.[249] Anne ile bebek arasındaki bu ilişki, Spencer'in yaklaşımında mutlak ahlakın konusu olan mükemmel davranışın en belirgin olduğu örneklerden biri olarak sunulur. Bu örnekten hareketle, mutlak ahlakın egemen olacağı tam bütünleşme ve uyum aşamasında, toplumsal bütün ve bireyler arasındaki ilişkinin tıpkı sağlıklı bir anne ve sağlıklı bir bebek arasındaki, her iki taraf için de haz kaynağı olan bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi biçiminde olacağı öngörülür. Ancak düşünür, mevcut durumda insan davranışlarının büyük bir bölümünün mutlak olarak doğru olmadığı, yalnızca göreceli olarak doğru olduğu gerçeğini kabul etmemiz gerektiğini savunur.[250] Dolayısıyla mutlak anlamda doğru olan bir eylem seti için kesinlikle doğru yol yoktur, aşağı yukarı doğu ya da aşağı yukarı yanlış yollar söz konusudur. Düşünür tam bu noktada hangi davranışın en az yanlış ya da en az doğru olduğunu saptamanın güçlüğüne işaret eder ve bu güçlük onun göreceli ahlak sınıflandırmasının temelini oluşturur.

Data of Ethics ve devamı niteliğindeki *The Principles of Ethics* çalışmalarında Spencer, yaşamın başka alanlarını açıklamak için yaptığı gibi ahlak konusunda da sıklıkla analojilere başvurur. Ahlakın sınırlarını belirlerken ve bireylerin eylemlerinin nasıl bir zeminde ele alınması gerektiğini saptamaya çalışırken, bu kez de mekanik disiplininin işleyiş kaidelerinden yararlanır. Örneğin, bir kaldıraç tasarlanırken sürtünme, ağırlık noktası, esneme gibi belirli birtakım varsayımlara yaslanılır. Mekanik disiplini, sayılan varsayım ya da deneyimlerden hareketle kaldıracın güçlerini ifade

[249] Spencer, 1879, s. 267.
[250] Spencer, a.g.e., s. 265-266.

eden bir formüle ulaşmak için çubuk gibi bükülmeyi kabul etmeyen, ancak kesinlikle katı olan bir kaldıracı ve kaldırılacak ağırlığın, kaldıracın önemli bir bölümünü taşımak yerine, belirli bir noktaya dayandığını varsayar. Düşünür bu analoji üzerinden, mekanik disiplininin belirli mutlak gerçekleri ile onları içeren belirli göreceli gerçekler arasındaki ilişkiyi resmeder ve bu resimden hareketle, mutlak doğruların bağımsız bir şekilde formüle edilinceye kadar göreceli doğruların hiçbir bilimsel formülasyonunun mümkün olmadığı sonucuna ulaşır.[251]

Mekanik biliminin ampirik sonuçlarından hareketle Spencer, mekanik bilimi için geçerli olan bütün ilke ve çıkarımların ahlak için de geçerli olduğunu öne sürer; nasıl ki mekanik bilimi, tüm tesadüfi durumları hesaba katarak gerçeğe en yakın sonuçlara ulaşabilecek şekilde gerçek mekanik problemlere uygulanabilir hale geliyorsa, mutlak doğru eylemi tanımlamak iddiasındaki ahlaki hakikatler sistemi de insanlığının geçiş durumunun sorunlarına, tamamlanmamış bir yaşamın çelişik görünümlerine ve mevcut insan doğasının kusurlu hallerine izin vererek, onları da hesaba katarak yaklaşık olarak doğru olanın ne olduğunu belirleyebileceği şekillerde uygulanabilir olacaktır.[252] Spencer, *Social Statics* çalışmasında, ahlakın tanımı başlığında ahlak yasasını, mükemmel insanın yasası ve her durumda olması gereken ideal davranışın formülü olarak tanımlar.[253] Bununla birlikte Spencer, hangi davranışın ve hangi bireyin ahlakın konusu edilebileceği hakkındaki düşüncesini, daha doğru bir ifadeyle karşı çıkışını geometri üzerinden ortaya koymaya çalışır. Spencer'e göre erken dönemlerden itibaren genel bir eğilim olarak ahlak düşünürleri; bir geometricinin doğrunun, dairenin, elips ve parabollerin kesin tanımla uyuşması beklentisine paralel olarak, birey ve davranışlarının belirli kesin tanımlarla uyuşması beklentisi içindedirler. Dolayısıyla normali temsil etmeyen bir bireyin normalin dışında konumlanan davranışları ahlak filozofu için

[251] Spencer, a.g.e., s. 270.
[252] Spencer, a.g.e., s. 270-271.
[253] Spencer, 1851, s. 55-59.

dikkate değer değildir.[254] Spencer, sözü edilen analojiyi benimseyen düşünürlere karşı bir pozisyonda yer alır. Geometrinin, ideal olarak mükemmel çizgi ve daireleri ele alması gibi etiğin de ideal olarak mükemmel insan, mükemmel davranış ve mükemmel ilişkilerle ilgilenmesi gerekliliğini savunmak Spencer'e göre kusurlu bir yaklaşımdır. Çünkü en düzensiz çizginin, en biçimsiz dairenin ya da en kusurlu elipsin bile geometri tarafından reddedilemeyecek uzamsal ilişkileri vardır.[255] Dolayısıyla fizyoloji ve geometride olduğunun aksine ahlaki bir soruşturmada kusurlar, düzensizlikler, acı ve başarısızlık içeren eylemler, kötülük, işlev fazlalığı ya da işlevin aksaması gibi içsel ya da dışsal durumlar dikkate alınmalı, hesaba katılmalıdır. Bununla birlikte yukarıda sayılan ve ahlaki bakımdan davranışı kusurlu hale getiren unsurların sağlıklı bir biçimde bilinebilmesi ve "patolojik" olarak tanımlanabilmesi ancak normal, kusursuz ve düzenli davranışın bilinebilmesiyle mümkün hale gelir. Daha yalın bir dille ifade etmek gerekirse, Spencer'e göre, ahlaki bakımdan kusurlu eylemler ancak kusursuz eylemlerin önceden, kesin bir biçimde bilinmesi koşuluyla bilinebilir hale gelir.

Felsefi etkinliğin erken dönemlerinden itibaren ahlaki soruşturmalarda açık ya da örtük olarak düzenli bir biçimde ideal insana, ideal davranış ve duygulara ve ideal olan ahlaki yargılara göndermede bulunulur[256]: Sokrates'te çalışma ve çalışmaya kendini adamanın önemi, Platon'da kanunlar ve bilgeler arasında kurulan ilişki, Aristo'da hem ahlaki hem de bedensel olarak her durumda mükemmel olan ve gerçekliği hemen algılayan insan vurgusu, Stoacılarda bilgeliğin ve iyilik ile özdeşleştirilmesi ve doğruluğun ölçütü olarak mükemmel insanın işaret edilmesi ya da Kant'ın, yalnızca aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğiniz ilke üzerine hareket edin biçimindeki öğretisi Spencer'e göre, aynı kusurlu ahlaki bakışın tarihsel olarak farklı ifade edilme biçimlerinin örnekleridir. Dışsal koşulların etkilerinden

[254] Spencer, 1879, s. 277.
[255] Spencer, a.g.e., s. 277.
[256] Spencer, a.g.e., s.278-279.

yalıtılmış bir biçimde kurgulanan mükemmel insan ve ideal davranış, erken dönem ahlaki sorgulamalardan günümüz ahlaki yaklaşımlarına dek çoklukla başvurulan bir akıl yürütme biçimidir.

Daha geç dönem ahlaki yaklaşımlarda ise insanın günahkarlığına ilişkin teolojik dogmalardan ve ilahi olarak buyurulmuş bir davranış teorisinden etkilenen ahlak düşünürleri, sözü edilen ideal insan ve ideal davranışlara sıklıkla atıfta bulunmasalar da onların çalışmalarında bu düşüncenin izlerine rastlamak mümkündür.[257] Spencer'e göre Sokrates'ten bu yana yalnızca ideal insan ve ideal davranışa ilişkin bu türden kavramların daha tutarlı ve daha kesin bir hale getirilmesi gereklidir. Sözü edilen ahlaki yaklaşımların çoklukla ima ve işaret ettiği ideal insan ve ideal davranış kalıpları Ona göre belirsiz bir nitelik taşır. Bu belirsizliğe ek olarak, söz konusu ahlaki yaklaşımlar çerçevesinde tasarlanan ideal insan ve davranışlarının iyiliği bir ahlaki standart haline getirilir ve bunun neticesinde akıl yürütme dairesel bir hal alır.[258] Ancak ideal insan tanımlamasının işlevsel bir nitelik kazanabilmesi için, onun doğasının yerine getirdiği koşullar açısından, yani eylemin ahlaki bakımdan doğru olabilmesi için karşılanması gereken nesnel gereklilikler açısından tanımlanması gerekir.

Spencer'e göre sözü edilen tarihsel aralıktaki ahlaki yaklaşımların ideal insan kavramsallaştırmasının ortaklaştığı kusur, insanı ve eylemlerini bu tür nesnel koşullarla olan ilişkisinden bağımsız olarak varsaymalarıdır. Spencer'in bu yaklaşımı, ideal insanın mevcut sosyal koşullar altında yaşaması ve davranışlarını bu koşulların gerektirdiği gibi organize etmesi gerekliliğini ima eder. Dolayısıyla ahlaki soruşturma, eylemlerin nasıl olacağından çok mevcut koşullar altında nasıl olacağı, nasıl olması gerektiği üzerine odaklanmalıdır. Sonuç olarak Spencer, maddi koşullardan bağımsız olarak tasarlanan ve örtük de olsa boşlukta asılı kalmışçasına uçuştuğunu işaret ettiği

---

[257] Herbert Spencer, **The Principles of Ethics Vol 1**, Liberty Fund, Indianapolis, 1897, s. 305.
[258] Spencer, a.g.e., s. 306-307.

ahlaki bakımdan ideal insan ve ideal davranış kavramsallaştırmasını iki temel nedenden ötürü eleştirir. İlk olarak, kusursuz bir insan ile kusurlu bir toplumun bir arada var olmasının imkânsız oluşuyla ilgilidir; ikisi bir arada var olsaydı bile, ortaya çıkan davranış arzu edilen ahlaki standardı karşılamazdı. İkinci neden ise, etik teorinin ilgilendiği ideal davranış, koşulların etkisi altında başka türden niteliklere sahip insanlar arasında, ideal insan için mümkün olmazdı. Çünkü toplumun her üyesinin davranışı ile diğerlerinin davranışı arasında belirli bir uyum gereklidir, egemen eylem tarzlarına yabancı bir davranış tarzının başarılı bir şekilde sürdürülebilir olması mümkün değildir.

İdeal insan ve ideal davranış bahsinde bütün söylenenler ışığında Spencer'e göre ideal insan, ideal sosyal bir durumda var olan bir insan biçiminde düşünülmelidir. Koşullardan bağımsız bir şekilde ideal insanı ve ona uygun eylem setlerini tasarlamak mümkün değildir. Onun evrimci bakışında ideal insan ve ideal koşullar birbirini varsayar ve ancak bu ikisi bir arada var olduklarında mutlak etiğin formüle etmesi gereken ve göreceli etiğin sapmaları veya yanlışın derecelerini öngörmek için standart olarak alınması gereken ideal davranış mümkün hale gelir.[259]

2.5.2 Bencillik ve Özgecilik

Spencer'in ahlak anlayışında eylemin ahlaki bakımdan iyi olması açık bir biçimde bütünleşmeye ve toplumsal ilerlemeye katkı sunar. Bununla birlikte ahlaki olarak iyi eylem aynı zamanda hazzı çağıran/ima eden bir niteliğe sahiptir. Haz ve yaşamın sürdürülmesi arasında bir tamamlayıcılık/tutarlılık ilişkisi söz konusudur. Dolayısıyla yaşamın sürdürülmesine yönelik her türden eylem bütünleşmeye ve ilerlemeye katkı sunmasının yanında haz duygusu ile de kol kola gider. Sosyal yapı ve

[259] Spencer, a.g.e., s. 307-308.

koşulların talep ettiği ya da gerektirdiği, sosyal koşullar ile uyum içerisindeki her tarz eyleme eninde sonunda haz duygusu eşlik eder.[260]

Davranışın iyi ya da kötü bir toplumsal çıktıya yol açması veya davranışa haz ya da acı duygularının eşlik etmesinden önce, davranışın başlangıçta özgeci değil de bencilce motive olması Spencer açısından bir zorunluluğa işaret eder. Bencilliğin özgecilikten önce gelmesi bir zorunluluktur çünkü, etiğin sınırları içinde ya da dışında, gerçekleştirilen her eylem evvela yaşamda kalmaya dönüktür. Bu yönüyle etik, egoizmin özgecilikten önce geldiğini/gelmesi gerektiğini kabul etmelidir.[261]

Bireylerin sürekli olarak kendisini korumasına dönük eylemleri, eylemin ahlaki olarak bireye ve topluma sağladığı faydanın da ötesinde evrensel refah ve mutluluğun bir koşuludur. Düşünüre göre egoizmin özgecilik karşısındaki bu kalıcı öncelik ve üstünlüğü fikrine mevcut yaşam ve evrim sürecindeki yaşama tanıklık etmekle ulaşmak mümkündür. Bununla birlikte nihai bir davranış ilkesi olarak davranışın egoist motivasyonunun özgecil motivasyondan önce gelmesi, canlılardaki biyolojik varoluşa yaslanan bir önermedir ve bu yönüyle toplumsal refah ya da mutluluğun artmasına sunduğu katkıyı görmek ilk bakışta mümkün olmayabilir. Nihai aşamada ise egoizm ve özgecilik birbirini tamamlayan, birbirinden ayrılmaz bir bütün niteliği taşır.

Ahlaka ilişkin sorgularda genel bir eğilim olarak ben-merkezcilik ve bencillik mahkûm edilen ve aşılması gereken bir duygu durumu biçiminde; insan davranışının ahlaki bakımdan en yüksek noktası olarak kabul edilen kendi varlığını sürdürme arzusunun yadsınması ve başkasının yararının kendi yararının önüne koyulması olarak özgecilik ise yüceltilen bir davranış biçimi olarak kavranır. Dolayısıyla toplumsal yaşamda ahlaki bakımdan en yüksek davranış, ben-merkezci düşünüsün alt edilmesi ya

---

[260] Spencer, 1879, s. 192.
[261] Spencer, a.g.e., s. 187.

da askıya alınmasıyla başkalarının yararının odağa alındığı özgeci düşünüş ve davranıştır.

Toplumsal koşulların belirlediği ve öngördüğü sınırlar içerisinde bireysel mutluluğu aramak, en yüksek ve genel mutluluğa ulaşmanın ilk şartıdır. Bu çerçevede Spencer, bencilliğe kategorik olarak karşı çıkmaz. Aksine bencilliği, özgecilik ve genel olarak toplumsal refah ve mutluluk için bir önkoşul biçiminde kavrar. Bencillik ve özgecilik konusunda düşünürün işaret ettiği durum bir dengenin kurulması gerekliliğidir. Buna göre; eğer bireyler egoizme gereğinden fazla tabi olursa bu hem doğrudan hem de dolaylı olarak genel refah ve mutluluğun azalmasına yol açar. Buna paralel olarak çok ileri götürülen fedakârlık da bireyleri hem bedensel hem de zihinsel sağlık bakımından olumsuz yönde etkiler ve ilk etapta bireylerin aşırı özgeci tavrı başkaları için bir depresyon nedeni olurken, devam eden süreçte birey, toplumun diğer üyelerinin refahını aktif olarak ilerletmek ve genel mutluluğa katkı sunmaktan aciz kalır ya da daha az yetenekli hale gelir.[262] Bencillik ya da özgecilik ancak olması gerektiği düzeyde olması durumunda hem bireyin hem de başkalarının refah ve mutluluğuna hizmet eder. Yeteri kadar egoist olan birey özgecil düşünme ve davranmayı mümkün kılan güçleri elinde tutabilir. Ancak yeterince egoist olmayan veya olması gerekenden daha fazla bencillikle kuşanan birey özgecil düşünme ve davranma yeteneğini/kapasitesini az ya da çok kaybeder.

Spencer, zorunluluk sırasına göre egoizmin özgecilikten daha önce gelmesi gerektiğini evlilik ilişkisi, çalışma yaşamı ve ebeveyn olma üzerinden ayrıntılandırarak ortaya koyar.[263] İşaret ettiği her ilişkilenme biçiminde yetersiz ya da aşırıya kaçan bencil ya da özgeci davranışların bireyin kendisi ve sosyal yapı üzerindeki yıkıcı ve işlevi bozan etkilerini göstermeye çalışır. Düşünür tarafından, egoizmin zorunlu olarak

[262] Spencer, a.g.e., s. 193.
[263] Spencer, a.g.e., s. 190-193.

özgecilikten önce gelmesi; yaşamı sürdürmeyi mümkün kılan eylemler, – bu eylemler yeterince bencil bir motivasyonla gerçekleştirilen eylemlerdir – başkalarına fayda sağlayan eylemler de dahil olmak üzere, yaşamın mümkün kıldığı tüm eylemlerden daha kesin olmalıdır biçiminde formüle edilir.[264]

Bencillik ve özgecilik kavramları hem fiziksel hem de zihinsel olarak kendisi sevmek, kendine saygı duymak ve kendini önemsemekle yakından ilişkilidir. Söz gelimi kendisine karşı gerektiği ölçüde sevgi ve saygı duyan birey başkalarına yardım etme gücünü elinde tutarken, aşırı özgeci bir tavırla kendinden vazgeçmek yalnızca başkalarına yardım edememeyi değil, aynı zamanda başkalarına birtakım yükleri de beraberinde getirir. Egoizm ve özgecilik konusunda Spencer, rasyonel bir egoizmi savunmanın, daha egoist bir insan doğasını işaret etmek şöyle dursun, daha az egoist olan bir insan doğasıyla daha tutarlı olduğu sonucuna ulaşır.[265] Sonuç olarak davranışa dair bir yöndeki aşırı tutum, aksi yöndeki aşırı tutuma mani olmaz, aksine; bir yöndeki ortalama/dengeden aşırı sapmalar, diğer yöndeki aşırı sapmaların nedeni ve kaynağı haline gelir.

---

[264] Spencer, 1897a, s. 228.
[265] Spencer, a.g.e., s. 230.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHARLES DARWIN VE HERBERT SPENCER'İN EVRİM, AHLAK VE TOPLUM YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

3.1 Darwin ve Spencer'in Evrim Anlayışları

Modern ve günümüzde kabul edilen anlamıyla evrim teorisine ampirik dayanaklarla bilimsel bir nitelik kazandırılması, on dokuzuncu yüzyılda Darwin ve Wallace eliyle gerçekleştirilmiştir. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi canlı türlerinin zaman içerisinde aşama aşama değişikliklere uğraması, bazı yeni türlerin ortaya çıkıp var olan bazı türlerin tükenmesi Darwin öncesi evrim düşüncesinde bilinen bir gerçeklikti. Ancak Darwin'i öncüllerinden ve çağdaşlarından ayıran deha, doğal seçilim yoluyla evrim sürecinin işleyiş ilkelerinin gösterilmesinde, yeni türlerin hangi mekanizma ile ortaya çıkıp hangi nedenlerle ve nasıl tükendikleri belirsizliğinin ortadan kaldırılmasında ve kendinden önceki evrim düşünürlerinden farklı olarak doğal seçilim teorisini desteklemek için hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar çok kanıt ve örnek toplamış olmasında yatar.[266]

Tıpkı Spencer gibi Darwin de evrim teorisini oluştururken Malthus'tan önemli ölçüde etkilenmiş, türlerin nasıl ortadan kalktıklarına dair mekanizmayı Malthus'un çalışmasında bulmuştur.[267] Evrimin temel tartışma konularından olan yeni türlerin nasıl ortaya çıktığı sorusuna ise Buffon, Goethe, Lamarck ve Geoffroy gibi evcil tür içi değişiklik ve çeşitlenmeleri inceleyerek yaklaşmış, evcil türlerde elde edilen değişim ve çeşitlenmelerin, yabani hayvanlarda da yaşandığını, ancak doğada gerçekleşen çeşitlenmenin evcil türlerdeki kasıtlı seçmeye göre çok daha yavaş gerçekleştiği

[266] B. Duygu Özpolat ve Ömer Gökçümen, "Evrimin Işığında İnsan ve Düşün", **Cogito**, Sayı: 60-61, 2009, s. 252.
[267] Şengör, 2004, s. 105.

sonucuna ulaşmıştır.[268] Darwin, *Türlerin Kökeni*'nde, değişimin evcilleşme durumunda ve doğanın etkisi altındaki gerçekleşme biçimlerini ortaya koyduktan sonra var olma savaşı ve doğal seçilim ya da en uygun olanın hayatta kalmasını bir mekanizma olarak inşa eder ve bu hipotez onun evrim yaklaşımın temel mekanizması olma özelliğini taşır. Doğal seçilim mekanizması ya da en uygun olanın hayatta kalması ilkesi Darwin ve Spencer'in evrim yaklaşımlarının en önemli kesişim noktalarından birine işaret eder. Darwin'in doğal seçilim mekanizmasının Spencer'deki karşılığı 'en uygun olanın hayatta kalması' (survival of the fittest) ilkesidir ve bu ilke *Köken*'in sonraki baskılarında Darwin tarafından doğal seçilim yerine kullanılmıştır.

3.1.1 Doğal Seçilim, En Uygun Olanın Hayatta Kalması (Survival of the Fittest) ya da Dolaylı Denge

En muğlak ve belirsiz formundan, olgusal ve ampirik dayanaklarla temellendirilmiş en yüksek bilimsel tasarımına kadar evrim düşüncesinin üzerine inşa olduğu kavram değişimdir. Antik Yunan'dan modern biyolojiye evrim düşüncesinin temel sorusu, değişimin hangi gözlenebilir ilke ve prensipler doğrultusunda gerçekleştiğidir. Bu soruya verilen yanıt, aynı zamanda Darwin ve Spencer'in evrim tasarımlarının temel karakterini ortaya koyar. Darwin, *Türlerin Kökeni* kitabının başlığında *Doğal Seçilim* ifadesini vurgulayarak, evrimin sözü edilen değişimin hangi mekanizma ile gerçekleştiği sorusuna yanıtını ilk elden vermiş olur.

Darwin'in anlayışının temelinde olan düşünüş biçimi, canlılar dünyasının Platoncu anlamıyla sabit özlerden değil, zaman içerisinde sürekli değişen popülasyonlardan meydana geldiği yönündedir. Dolayısıyla onun evrim olarak işaret

---

[268] Şengör, a.g.e., s. 106.

ettiği süreç, her popülasyonun bireylerinin nesilden nesile dönüşümüdür.[269] Onun bu yaklaşımı, o zamana kadar öne sürülmüş bütün özcü yaklaşımlara, transmutasyonizme ve transformasyonizme bir tür haklı meydan okuma niteliği taşır. Haklı bir meydan okumadır çünkü, Darwin'in türlerin değişimini açıklarken başvurduğu yol olgusal gerçeklerin ampirik olarak gözlemlenmesine dayanır. Canlı türlerinin değişiminin açıklanmasında özcü yaklaşımların reddi, türlerin çeşitlenmesinin olgusal olarak açıklanmasında bir araç ihtiyacını ortaya çıkarır ve Darwin için bu mekanizma doğal seçilimdir.

Her popülasyonun bireylerinin nesilden nesile dönüşümü olarak tanımlanan evrim sürecinde var olma savaşı, rekabet, adaptasyon ve faydalı özelliklerin sonraki nesillere aktarılması, seçilim sürecinin önemli değişkenleri olarak sıralanır. Her birey hayatta kalmak, neslini sürdürmek için çetin bir var olma savaşı verir ve hem içinde bulunduğu maddi yaşam koşulları hem de diğer bireylerle bir rekabet ilişkisi düzleminde varlığını sürdürür. Var olma savaşı içerisindeki bireylerin adaptasyon becerilerini geliştirip faydalı özellikleri sonraki nesillere aktarma süreci, Darwin tarafından doğal seçilme mekanizması ile açıklanır. Var olma savaşı, adaptasyon ve doğal seçilimin bileşkesi olan bu teoriye göre, her nesilde çok büyük miktarlarda genetik varyasyonlar oluşur ancak çok sayıdaki yavrulardan yalnızca çok azı hayatta kalma başarısı gösterir. Bu yaklaşım, hayatta kalan ve başarılı üreme olasılığı olan bu bireylerin adaptasyon becerisi en yüksek olanlar olduğunu varsayar. Söz konusu bireylerin faydalı özellikleri, büyük ölçüde genler tarafından belirlendikleri için seçilim sürecinde korunurlar. Sürekli ve kesintisiz bir biçimde değişikliğe uğrayan çevresel koşullara en yüksek düzeyde adaptasyon geliştiren bu bireylerin sürekli olarak hayatta kalabilmesinin sonucunda her popülasyonun genetik birikiminde sürekli bir değişim hakim olacaktır. Netice olarak değişimler, genetik olarak benzersiz bireylerden oluşan

---

269 Ernst Mayr, **Evrim nedir?**, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 116.

popülasyonlarda gerçekleştiği için evrim aşama aşama ve kesintisiz bir süreç olarak işlemeye devam edecektir.[270] Darwin, yukarıda genel hatlarıyla ifade edilmeye çalışılan değişim sürecinin temeline doğal seçilimi koyar ve Türlerin Kökeni'ne İlişkin Görüşün Gelişmesi Üzerine Kısa Bir Tarih Notu[271] düşerek, Aristoteles'ten Spencer'e kadar evrimci düşüncenin kendi içindeki evrimini göstermeye çalışır.

Darwin'in evrime ilişkin beş temel teorisi olduğunu öne sürmek mümkündür, bunlar sırasıyla; türlerin sabit olmayışı, tüm organizmaların kökeninin ortak bir atadan gelişi, evrimin kademeli ve sürekli oluşu, türlerin katlanarak çoğalması ve doğal seçilim.[272] Düşünür, doğal seçilimi ilişkili olduğu diğer değişkenlerle birlikte daha görünür kılmak için yapay seçilime başvurur. İnsan eliyle seçmenin gücüne işaret ettikten sonra Darwin, evcilleştirme ve daha az bir ölçüde olmak kaydıyla yaban doğadaki türlerde kendini gösteren hafif değişimlerin, basit bireysel değişikliklerin sonsuz derecede çok olduğunu öne sürer.[273] Bununla birlikte insan eliyle gerçekleştirilen seçme sonucunda ortaya çıkan değişimleri üreten insan değildir, çünkü tek başına insan değişimleri ne üretebilir ne de önleyebilir, ancak ortaya çıkan değişimleri koruyabilir ve biriktirebilir. Bu noktadan hareketle düşünür, büyük ve korkunç yaşam savaşında hayvanlara yararlı başka değişimlerin de sayısız kuşaklar boyunca birbirini izleyeceği sonucuna ulaşır.[274]

Darwin, sözü edilen elverişli ve faydalı bireysel farklılıklar ile değişimlerin korunmasına ve zararlı değişimlerin ayıklanmasına doğal seçilim adını verir. Darwin ve Spencer arasındaki ilişkinin en önemli göstergelerinden biri, belki de en önemlisi tam olarak bu noktada belirginleşir. Spencer tarafından ilk kez 1864 yılında *The Principles of Biology* adlı çalışmasında kavramsallaştırılan "en uygun olanın hayatta kalması"

[270] Mayr, a.g.e., s. 118.
[271] Darwin, 2017, s. 43.
[272] Mayr, 2016, s. 119.
[273] Darwin, 2017, s. 144.
[274] Darwin, a.g.e., s. 145.

ilkesi, Darwin tarafından doğal seçilimin daha doğru ve yerinde bir ifadesi olarak tercih edilir.

Türlerin Kökeni'nin ilk dört baskısında Darwin kendi evrim tasarımının temel mekanizması olarak doğal seçilim ifadesini kullanır. Ancak 1869 yılında *Köken*'in beşinci baskısıyla birlikte doğal seçilim ve en uygun olanın hayatta kalması ifadesini bir arada kullanarak Spencer'in kavramsallaştırmasının daha doğru ve yerinde olduğunu açıktan ilan eder: "Her yararlı küçük varyasyonun korunmasını anlatan bu ilkeyi, insanın seçme gücüyle olan ilişkisini belirtmek için doğal seçilim terimiyle adlandırdım, ancak Herbert Spencer tarafından geliştirilen en uygun olan hayatta kalması ifadesi daha doğru ve aynı derecede uygundur".[275]

Darwin'in kuramında merkezi bir konumda yer alan doğal seçilim mekanizmasına göre varyasyonların ortaya çıkmasında rastlantısallık önemli bir başvuru noktasıdır. Ancak Spencer ise, varyasyonların açıklanmasında Lamarckçı modelin izinden giderek, edinilmiş özelliklerin kalıtım yoluyla aktarıldığı görüşünü savunur. Bu yaklaşım farklılığı, doğal seçilim ile en uygun olanın hayatta kalması ifadeleri arasında özdeşlik kurmak bir yana, iki mekanizma arasındaki farkın nüans düzeyinden çok daha fazla olduğunun da bir göstergesidir aynı zamanda. Bu noktadan hareketle John Offer[276], doğal seçilim ile en uygun olanın hayatta kalması ifadeleri arasındaki ilişkinin genellikle varsayıldığı gibi bir eşdeğerlik olmadığını öne sürer. Darwin'den farklı olarak Spencer'in evrim yaklaşımın odağında olan şey organik evrim değildir. Evrimin organik ayağı, Onun genel evrim düşüncesinin yalnızca bir alt başlığıdır. Bu durum, Darwin ve Spencer arasındaki teorik ve yöntemsel etkileşimin anlaşılması bakımından da önem taşır. Darwin'in evrim kuramının nesnesi organik

---

[275] Charles Darwin, **On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life**, 5th edition, John Murray, London, 1869, s. 72.
[276] John Offer, "From 'Natural Selection' to 'Survival of the Fittest': On the Significance of Spencer's Refashioning of Darwin in the 1860s, **Journal of Classical Sociology**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2014, s. 156-177.

bedenlerdir. *İnsanın Türeyişi* kitabında evrimin sınırları insanlar ve aşağı hayvanlar arasındaki zihinsel yetilerin karşılaştırılması, toplumsallık ve ahlaksallık konularını içine alacak şekilde genişletilmiş olsa da Onun kuramının odağında değişimin organik süreçleri yer alır. McKinnon[277] ve Taylor[278]'un işaret ettiği gibi iki düşünürün evrim yaklaşımlarının neyi nesne edindiklerinin ve kuramlarının evreni arasındaki farkın ortaya konulması hem Spencer'in sosyal Darwinist olmadığının hem de Onun evrim teorisinin biyolojiden hareketle kurulmadığının fark edilmesini sağlayacaktır.

Spencer'in 1851 yılında *Social Statics* ile başlayan çalışmaları Sentetik Felsefe Sistemi ile zirve noktasında ulaşır. Yaşamın ve evrenin her alanına uyarlamaya çalıştığı genel evrim yasasının çıkış noktası biyolojik bedenler değildir. *The Principles of Biology*, düşünürün inşa etmek istediği genel evrim şemasının yalnızca bir ayağını oluşturur. Spencer'in, Darwin'den farklı olarak odaklandığı alan, evrimsel süreçlerin biyolojik organizmalardan çok sosyal, siyasal ve ahlaksal yapılardaki işleyişidir. Doğal seçilim ile en uygun olanın hayatta kalması mekanizmaları arasında bir özdeşlik kurulamayacak olması büyük ölçüde yukarıda sözü edilen, kuramın nesnesinin ve evreninin farklı oluşundan kaynaklanır. Spencer, daha ilk çalışması olan *Social Statics*'te, Lamarck'ın izinden giderek, genel olarak organik yaşamda, özel olarak ise sosyal hayatta tüm bireylerin yaşamları boyunca içinde bulundukları çevresel koşullara aşama aşama adapte olduklarını ve bu adaptasyon sürecinde edindikleri özellikleri sonraki kuşaklara aktardıkları düşüncesini benimsemiştir. Ancak Onun bu açıklamayı benimsemesi, organik yaşamın ilkelerini keşfetmekten çok, sonraki çalışmalarında daha belirgin hale gelecek olan, toplumsal ve siyasal yaşama olan ilgisinden kaynaklanır. Çünkü düşünüre göre eğer adaptasyon ve edinilmiş özelliklerin aktarılması görüşü bireysel, toplumsal ve genel olarak organik değişimi açıklama kapasitesine sahipse, bu

[277]Andrew M. McKinnon, "Energy and Society: Herbert Spencer's 'Energetic Sociology' of Social Evolution and Beyond", **Journal of Classical Sociology**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2010, 439-455.
[278] Michael W. Taylor, **The Philosophy of Herbert Spencer**, Continuum, New York, 2007.

aynı zamanda gelecek için bireysel davranış, ahlaki bir tasarım ve siyasal organizasyonlar için ideal sınırları çizebilmenin imkanını bize sunabilir. Aynı çalışmasında, "başka herhangi bir insanın özgürlüğünü ihlal etmemek koşuluyla her insan istediğini yapma özgürlüğüne sahip olmalıdır" görüşünü savunarak, hem eşit özgürlük ve adalet ilkesinin altını çizmiş hem de toplumsal yaşam içerisinde ve hükümet ile yurttaşlar arasındaki ilişkide özgürlüğün önemini belirgin bir biçimde vurgulamıştır.

Spencer'in evrim yaklaşımının evreni ve sınırları *Sistem* çalışmasında serimlenir. Passmore tarafından "dünyayı saran agnostik-evrimsel bir felsefe" olarak tanımlanan söz konusu çalışmanın *İlk Prensipler* bölümünde düşünür tarafından ortaya konulan felsefi bakış açısı kendi çağdaşlarının ilgi ve coşkusunu uyandırmak için yeterli olmuştur.[279] Ancak Spencer'in evrim teorisi üzerinde sarsıcı bir etki, Darwin'in doğal seçilim mekanizması eliyle gerçekleşmiştir. Spencer, bu etkiyi, Otobiyografisinde hiçbir tartışmaya yer vermeyecek bir biçimde ifade eder;

> … Bay Darwin ve Bay Wallace'ın yazdıklarını okuyana kadar, organik evrimin tek nedeninin işlevsel olarak üretilmiş değişikliklerin kalıtımı olduğuna inanıyordum. Türlerin Kökeni, yanıldığımı ve gerçeklerin büyük bir kısmının böyle bir nedenden kaynaklanamayacağını bana açıkça gösterdi… Organik evrim teorisini haklı çıkarmak, elbette, tüm kavramlarımın birbirine bağlı olduğu genel olarak evrim teorisine daha fazla dayanak sağlamaktı.[280].

Spencer'in ifadelerinin son kısmından da anlaşılacağı gibi, Onun organik evrimin haklı çıkmasına duyduğu ilginin kaynağında, genel evrim modelinin daha fazla desteklenmesi vardır. Bununla birlikte düşünürün ilgisinin asıl yöneldiği alan, genel evrim modelinin etkilerinin eğitim yöntemleri, siyasal fikirler ve insanların toplumsal yaşamları üzerindeki etkileridir.

---

[279] John Passmore, **A Hundred Years of Philosophy**. Penguin, Harmondsworth, 1968, s. 40.
[280] Herbert Spencer, **An Autobiography Vol II**, Appleton, New York, 1904, s. 50.

Darwin'in doğal seçiliminin Spencer üzerindeki sarsıcı etkisi, Spencer'in yalnızca edinilmiş özelliklerin aktarılması konusunda yanıldığının bir ifadesi değildir. Bu aynı zamanda, Darwin'in teorisinin, özel olarak da doğal seçilimin, Spencer tarafından kesin bir şekilde genel evrim teorisine dahil edilmesi gerekliliğinin ifadesidir.[281] Doğal seçilimin genel evrim teorisiyle nasıl uzlaştırılabileceği konusu, Spencer için aynı zamanda rahatsız edici bir durumdur.[282] Düşünür açısından bir rahatsızlığın kaynağı olan bu durum, doğal seçilimin genel evrim teorisine dahil edilmesi/uyarlanması, aynı ölçüde bir gerekliliğe de işaret eder. Spencer, evrimin mekanizması hakkındaki bu itirafın ardından en uygun olanın hayatta kalması ifadesinin nasıl ortaya çıktığı açıklar; en uygun olanın hayatta kalması, *İlk Prensipler*'de ortaya konulan fiziksel eylem ve tepkilerden hareketle sıradan dilin izin verdiği ölçüde bir ifade olarak ortaya çıkmıştır.[283] [284]

Spencer, doğal seçilimi, kendi genel evrim şemasına en uygun olanın hayatta kalması ifadesi ile özdeşleştirerek dahil eder. Ancak kendi evrim teorisinin temel bir bileşeni olarak Lamarckçı edinilmiş özelliklerin kalıtımı mekanizmasını kullanmaya devam etmekten de vazgeçmez.[285] O daha çok, belirli bir çevresel ortamda avantaj sağlayan varyasyonların hayatta kaldığı, söz konusu avantajlardan yoksun olan bireylerin ise yok olduğu bir varoluş mücadelesi biçiminde formüle edilen Darwinci doğal seçilim ile en uygun olanın hayatta kalması fikrini uzlaştırmaya çalışır. Bu uzlaştırma çabasının neticesinde ulaştığı düşünce ise "dolaylı denge"dir; bir türün bazı bireylerini yok eden ve diğerlerinin çoğalmasını destekleyen nedenlerden nasıl etkilendiğini anlamak için o tür, bireyleri kendilerini sürekli dengeleyen ve sürekli

---

[281] Derek Freeman, The Evolutionary Theories of Charles Darwin and Herbert Spencer. **Current Antropology**, Cilt: 15, Sayı: 3, 1974, s. 216. 211-237.
[282] Offer, 2014, s. 159.
[283] David Duncan, **The Life and Letters of Herbert Spencer**. Williams and Norgate. London, 1911, s. 558-559.
[284] Spencer, 1904b, s. 100-101.
[285] Offer, 2014, s. 160.

değişim içerisinde olan karmaşık güçler tarafından bir arada tutulan bir bütün olarak düşünülmelidir.[286] Bununla birlikte Spencer, en uygun olanın hayatta kalması olarak mekanik bir biçimde ifade etmeye çalıştığı şeyin, Darwin'in doğal seçilim ya da yaşam mücadelesinde doğal olarak seçilen ırkların korunması olarak adlandırdığı mekanizma ile aynı şey olduğunu öne sürer. Düşünüre göre Darwin'in büyük eseri, organik dünyada bu türden bir sürecin yaşandığını, neredeyse bütün doğa bilimcilerini tatmin edecek bir biçimde gösterir.[287]

Sonuç olarak Darwin'in evrim kuramının temel mekanizması olan doğal seçilim ile Spencer'in en uygun olanın hayatta kalması prensibi arasında doğrudan bir özdeşlik kurmak, önceki bölümlerde ifade edildiği gibi bir yanılgıya işaret ediyor görünmektedir. Spencer, doğal seçilimin organizmalar ve onların koşulları arasında bir uygunluk üretebildiği keşfinden dolayı Darwin'i açıktan takdir eder.[288] Bu noktadan hareketle Desmond ve Moore'a göre Spencer, seçme ve tercih etme gibi insanmerkezli ve insanbiçimci çağrışımlardan kaçınmak için doğal seçilim yerine en uygun olanın hayatta kalması ifadesini geliştirmiştir.[289] Taylor[290] ise doğal seçilim ile dolaylı denge arasında bir ilişki kurmanın daha doğru bir yaklaşım olacağını savunur; buna göre Spencer, dolaylı denge terimi ile belirgin özellikleri tesadüfi varyasyonlar ve rekabetçi baskıyla seçilim olan evrim mekanizmasının Darwinci bir açıklamasını geliştirmiştir.

[286] Spencer, 1864, s. 458.
[287] Spencer, a.g.e., s. 444-445.
[288] Spencer, a.g.e., s. 446.
[289] Adrian Desmond ve James Moore, **Darwin**, Penguin, London, 1991, s. 534.
[290] Michael W. Taylor, **Men versus The State: Herbert Spencer and Late Victorian Individualism**. Oxford University Press, Oxford, 1992 s. 83.

3.1.2 Evrimin Yönü/Amacı

Genel olarak on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesi, özelde ise Darwin'in evrim kuramı, biyolojik organizmaların ve daha spesifik olarak insanın neden ve nasıl bulundukları biçimde oldukları sorusuna getirdiği sarsıcı açıklamayla yalnızca bilimsel değil, felsefi ve teolojik soruşturmaların da çağdaş zamanlardaki en tartışmalı teorisidir. Ancak her şeyden önce evrim kuramının bir dünya görüşü ya da yaşama dönük anlam/değer örgüsü değil, gözlemlenebilir olgusal gerçeklerin belirli bir sistematik içerisinde incelenmesi sonucunda elde edilen bilimsel model ya da hipotezler toplamı olduğu, kuramın kendisine iade edilmelidir. Bununla birlikte uzun bir tarihsel birikim ve on yıllara yayılan gözlem ve incelemelerin sonucunda ortaya çıkan bu kuramın önemi, salt bilimsel çevreleri ilgilendiren bir teori olmasının ötesinde, varlığa ve bilgiye dair yerleşik inanç ve kabullerin sorgulanmasına ve yerinden edilmesine yol açmasında yatar.

Evrim kuramına yöneltilen temel eleştiri ve soruların başında, hiç şüphesiz, canlıların var oluşunun ve aşama aşama gösterdikleri değişimin bir amaca yönelik olup olmadığı ve varsa eğer bu amacın yönünün ne olduğudur. *Darwin'in Tehlikeli Fikri'*nin tehlikeli karakteri, tam olarak yol açtığı bu tartışmalardan ve yaşamın amacı ve değişimin yönü sorularına getirdiği açıklamalardan kaynaklanır. Çünkü evrim kuramı, düşünce tarihi boyunca hemen her türden farklı bakış açısı ya da dünya görüşünün üzerinde az ya da çok ortaklaştığı, insanların başka canlılarla olan ilişkisi ve insanın evrendeki konumunu, alışılagelmiş olandan radikal bir farkla ortaya koyma iddiası taşır.

Darwin'in kuramına ve kuramın neden olduğu tartışmalara bakış, bir kanadını Wittgeinstein'in temsil ettiği, "Darwin'in kuramının felsefe ile, doğa bilimlerindeki herhangi başka bir kuramdan daha fazla ilgisi yoktur" ifadesi ile, Diğer kanadını Royce'nin temsil ettiği "Yalnızca Newton'un Pernsipler'i hariç olmak üzere, hiçbir

ampirik bilim kitabı felsefe için Darwin’in Türlerin Kökeni’nden daha önemli olmamıştır” sözleri arasında çeşitlenmektedir. Ancak Darwin, ister adı Newton’un adının hizasına yazılsın, ister tek motivasyonu ateizmi yaymak olan biri olarak tanımlansın, Onun kitabının yol açtığı tartışmaların çağdaş bilim, felsefe ve düşünceye çok büyük ölçüde katkı sunduğu ve yeni ufuklar açtığı tartışmasız bir gerçektir.

İnsan düşüncesinin hemen her alanına sızarak bulaşan *evrensel bir asit olarak*[291]olan Darwin’in kuramının evrimsel sürece bir değer ya da amaç atfedip atfetmediği sorusu önemli bir tartışmanın konusudur. Bu tartışma aynı zamanda Darwin’in değişikliklerle türeyiş teorisinin karşılığı olan evrim sözcüğünün; örtülü ya da açık olarak gelişme, ilerleme, basit olanın daha aşağı ya da karmaşık olanın daha üstün olması gibi bir değeri ya da örtülü bir amacı ima eden tanımlamalarla ve varoluşa içkin olduğu ifade edilen aşkın bir amaç ya da değer setiyle olan ilişkisinin mahiyetini de içerir. Organik ya da organik olmayan değişimin tarih içerisinde evrim ile ifade edilişi, hemen her dönemde yalnızca organik ya da organik olmayan değişimleri ifade etmekle sınırlı kalmamış, genel bir eğilim olarak canlıların varlığına ve değişimine, değişimin ötesinde bir anlam, amaç ve değer de yüklenmiştir.

Gould, on dokuzuncu yüzyılın en büyük evrimcileri olarak andığı Lamarck, Darwin ve Haeckel’in büyük yapıtlarının ilk baskılarında evrim sözcüğünün kullanılmamış olmasını paradoksal bir durum olarak işaret eder.[292] Darwin *Değişkliklerle Türeyiş*, Lamarck *Transformiz,* Haeckel ise *Transmutasyon* terimini evrim yerine kullanmıştır. Yine Gould’a göre Darwin, kuramını evrim sözcüğüyle betimlemekten iki nedenden dolayı kaçınmıştır. İlk neden, Darwin’in zamanında evrim teriminin biyolojide var olan, geçerli teknik anlamıdır. Evrimin sözü edilen bu teknik anlamı Darwin’in organik değişim yaklaşımıyla bağdaşmayan bir embriyoloji kuramını

[291] Dennett, 2013, s. 72.
[292] Gould, 2003, s. 19.

belirtir. Darwin'in evrim sözcüğünü kullanmayışının ikinci ve belki de daha önemli olan nedeni ise evrimin herhangi türden bir ilerleme kavramıyla denk tutulmasını açık bir biçimde reddetmesi ile ilgilidir. İlerleme ya da gelişmenin daha üstün ya da daha aşağı olmak gibi örtülü anlam bagajı, Darwin'in evrim sözcüğüne karşı temkinli pozisyonunun temel nedenidir.

Benzer bir kaygıdan kaynaklı olarak, Darwin'in doğal seçilim yoluyla evrim kuramı, evrim ve ilerleme/gelişme arasında zorunlu ve kaçınılmaz bağlar olduğu düşüncesini, insanmerkezciliğin en kötü inanışlarından biri olarak kabul eden ve bu önyargıları terk etmiş bilim çevreleri arasında yaygınlık kazanmıştır. Gould'a göre evrim ve ilerleme arasında zorunlu bir bağ olduğu inanışı ve bu ikisi arasında bir özdeşlik kurma eğilimi daha çok bilimsel çevrelerin dışında bir eğilimdir.[293]

Evrim kuramının temel iddialarının tam aksine, organik ve zihinsel evrimin insan merkezli bir biçimde ve ilerleme ile özdeş olduğu kabul ve inancına dayanan görüş, tarihsel olarak kuramın toplumsal ve siyasal bağlamlarda kötüye kullanımı da beraberinde getirmiştir. Buna göre tek tek bireyler, toplumlar, kültürler ve her türden sosyal yapılar, sözü edilen evrim ve ilerleme özdeşliği inancından hareketle gelişmiş ve üstün ırklar ile gelişmemiş ve aşağı ırklar sınıflandırmalarının yapılmasına yol açmıştır.

Tarihsel olarak kuramın bütün kötüye kullanımlarına ve yine tarih içerisinde evrim sözcüğüne yüklenen bütün pejoratif bagaja rağmen, Darwin'in evrim kuramının ilerleme, mükemmelleşme, daha üstün ya da daha aşağı olma gibi insanmerkezli gelişim uğrakları ya da kategorilerine dönük bir iması yoktur. Doğal seçilim ya da en uygun olan bireylerin hayatta kalması ve neslini sürdürmesi, en yalın ifadeyle, adaptasyon becerisi ile ilgilidir. Dolayısıyla evrim kör bir süreç olarak tasarlanır ve teleolojik bir bağlamı yoktur. Büyük ve zorlu yaşam mücadelesinde çevresel koşullara en yüksek

[293] Gould, a.g.e., s. 23.

düzeyde adapte olan bireyler doğal bir biçimde seçilir ve nesillerini sürdürme şansı elde ederler. Bu süreç teolojik, teleolojik, metafizik ya da ahlaki olarak hiçbir türden açık ya da örtük bir yön ya da amacı ima ya da işaret etmez. Evrim, ne kusursuz olmaya doğru bir gelişimi ne de mükemmel forma doğru tek yönlü bir değişimi ifade eder. Evrim, insanmerkezli evren ve değişim anlayışının tersyüz edilerek, canlıların değişiminin bilimsel ilkeler ve ampirik dayanaklarla her türden ezoterik anlam, amaç ve değer setinden arındırılarak açıklanmasıdır.

Evrimin gayesel bir içerik taşıdığını öne süren ve kendisini evrimsel bir bakış olarak nitelendiren yaklaşım *Akıllı Tasarım* modelidir. Bu yaklaşımın temel savı, organizmaların genetik yapılarındaki bilginin kökeninin ancak bir tasarım ile açıklanabileceği yönündedir. İlk canlı organizmadaki temel tasarımın, tüm organik çeşitliliği ortaya çıkaran kaynak kodu içerdiğini, evrim mekanizmasının da sözü edilen kaynak kodu kullanarak ve onun çevresinde bir öğrenme süreci olarak belirli bir amaç doğrultusunda genetik yapının içinden, genetik programın dışsal koşullara adapte olmasını sağlayacak şekilde gerekli veri ve becerileri ürettiğin, seçip derlediğini öne sürer[294]. En uygun olanın hayatta kalması, doğal seçilim, adaptasyon ve mutasyon gibi evrimsel mekanizmaların da aslında temel tasarımı şekillendiren süreç mekanizmasının birer parçası olduğunu savunur.

Canlıların varoluşunun ve bu varoluşun bir düzen ve tasarım biçiminde gerçekleşiyor olduğu inanışının bir tanrı, tanrılar ya da tasarımcı ile nedensellik ve zorunluluk bağlamında ele alındığı teleolojik yaklaşımın klasik temsillerine Aristo[295] ve Platon[296]'un düşüncelerinde tanık olmak mümkündür. Düzen, mutlaka bir düzenleyicinin varlığını gerektirir prensibine yaslanan bu görüşe göre varoluş, düzen ve

---

[294] Mustafa Ajlan Abudak, **Teleolojik Evrim Akıllı Tasarım Fikrine ve Evrime Farklı Bir Bakış**, e-kitap, s. 5.
[295] Aristotle, **Metafizik**, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.
[296] Platon, **Yasalar**, Çev. Saffet Babür, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998.

değişim nedensiz ya da rastlantısal değildir. Zimmer[297] tarafından klasik yaratılışçı düşüncenin yeni bir formu olarak işaret edilen akıllı tasarım yaklaşımının kökenlerine antik Yunan felsefesinde rastlamak mümkünse de bu modelin on sekizinci yüzyıldaki en önemli temsilcisi aynı zamanda teolog da olan William Paley'dir.[298] Yaşamın rastlantısal bir şekilde ortaya çıkıp evrilemeyecek kadar karmaşık süreçler barındırdığı önermesine yaslanan Paley'e göre yaşam kendiliğinden değil, bir tasarımcının eliyle var olmuş ve varlığını tasarımın sınırları çerçevesinde sürdürmektedir. Dolayısıyla yaşamın anlamı ve amacı tasarımcının çizdiği sınırlar ve tayin ettiği istikamet doğrultusundadır. En basit formundan en karmaşık olanına her organizmanın yaşamı ve değişimi son aşamada tasarım fikrine, bu tasarım fikri de zorunlu olarak bir tasarımcıya/tanrıya bağlanır.

Darwin'in kuramının odağında olan şey biyolojik organizmaların değişimidir. Dolayısıyla ne yaşamın başlangıç noktasını ne de evrimsel sürecin bir amaç ya da nihai noktaya doğru seyretmesini ima eder. Başlangıç noktası sorunu, Darwinci görüşün, iyimser bir bakışla ancak dolaylı olarak konusudur. Bu çerçevede klasik anlamda yaratılışçı düşüncenin ve yaratılışçılığın Paleyci formu olan akıllı tasarım modelinin işaret ettiği yaşamın başlangıcının, bir tasarım biçiminde süregiden değişimin ve yaşamın kendisine doğru gerçekleştiği bir amacın izlerine Darwin'in kuramında rastlamak mümkün değildir.

Darwin'den farklı olarak Spencer'in yaklaşımında ise evrim, güneş sisteminden gezegenlerin hareketlerine, en basit biyolojik organizmalardan karmaşık sosyal yapılara kadar tüm organik ve süper organik bedenlerin değişim yasasının adıdır. Değişimin yasası olan genel evrim teorisi dışında kalan bir yapı ya da süreçten söz etmek mümkün

---

[297] Carl Zimmer, **Evrim Bir Fikrin Zaferi**, Alfa Bilim, İstanbul, 2014, s. 415.
[298] William Paley, **Natural Theology: or Evidences of the Existence and Attributes of the Deity Collected from the Appearances of Nature**, London, 1902.

değildir. Düşünür, zorunlu bir niteliğe sahip olduğunu düşündüğü genel evrim teorisini organik ve organik olmayan bütün yapılara uygular. Spencer'in agnostik bir pozisyondan kurduğu ve bilinemez, kavranamaz olarak tanımladığı kuvvet, genel evrim yasası ile kendisini belli eder. *İlk Prensipler*'de detaylı bir biçimde ele alınan söz konusu bilinemez ve kavranamaz kuvvet, onun yaklaşımının teleolojik ve agnostik evrim felsefesi olarak adlandırılmasının temel nedenidir.

Olgusal gerçekler değerlendirilirken evrimin ancak sentetik bir düzen içerisinde anlaşılabileceğini öne süren Spencer, tecrübelerimizi aşan gayesel bir gerçekliğin varlığına işaret eder; olgusal gerçeklere dair yorumlamaların hepsini birleştirip bütünleştiren tek gerçek; belirtileri sürekli değişen ancak hem geçmiş hem de gelecekte sabit olan bir kuvvettir. Teolojinin, metafiziğin, felsefenin ve bilimsel pratiğin kendisine doğru ilerlediği hedef, sözü edilen değişmez, bilinemez ve kavranamaz olan bir öz, kuvvetin kendisidir.

Spencer'in evrensel evrim tasarımı Onu, Lamarck, Darwin ve Wallace gibi biyoloji merkezli evrimcilerden farklı bir noktada konumlandırır. Evrimin organik boyutu, düşünürün genel evrim teorisinin yalnızca bir alt kümesini ifade eder ve onun genel evrim yaklaşımı, organik ve inorganik varlığın tamamını kapsar. Basit ve homojen bir durumdan karmaşık ve heterojen bir duruma geçişin temelinde yer aldığı bu yasanın Spencer tarafından bilinemez, kavranamaz ve sabit olan bir kuvvet ile ilişkilendirilmesi, Onun evrim tasarımına orthogenesis bir nitelik kazandırır ve düşünürün dizgesinde evrimin, Darwin'den farklı olarak hem sınırlı hem de belirli bir yöne doğru olduğunu işaret eder. Darwin'in kuramında evrimin ilişkilendirildiği herhangi bir teolojik, teleolojik ve metafizik bir öz ya da dayanak söz konusu değilken Spencer'in tasarımında evrim, sınırlı, belirli bir yöne doğru ve artan bir bütünleşme ve yer yer örtülü de olsa mükemmelleşmeye doğrudur. Bu bağlamda evrim, bilinemez ve

kavranamaz olan kuvvetin sürekli olarak kendisini belli ettiği, organik-inorganik bütün bedenlerin tamamlanmaya/bütünleşmeye doğru ilerlediği kesintisiz ve zorunlu bir süreç olarak kavranır.

Spencer, Lamarckçı hipotezini daha ileri bir noktaya taşıyarak Ağustos 1854'te üzerinde çalışmaya başladığı *The Principles of Psychology* kitabında, sadece bedensel organizasyonun doğal olarak evrimleşmediği, aynı zamanda zihinsel organizasyonun da evrimleştiği, yeni yaşam alışkanlıkları tarafından üretilen değiştirilmiş bir anayasa biçiminde gelecek nesillere miras bırakılacağı şeklindeki argümanını geliştirir.[299] Spencer'ın, Lamarckçı terimlerle, insan-altı ve insan olmak üzere tüm biçimleriyle zihnin doğuşunu[300] homojenden heterojene bir değişimin inorganik, organik ve süper-organik ilerlemenin evrensel bir özelliği olduğu sonucuna ulaşır.

Freeman'a göre Spencer'in Lamarck'ın izinden giderek ulaştığı bu yer, onun entelektüel anlamda doruk noktasıdır. Spencer, söz konusu çalışmasında evrimsel değişimin temel doğasını, nihai kuvvet yasalarına uyan fiziksel olarak belirlenmiş bir dönüşüm olarak belirler ve tüm sentetik felsefe sisteminin kaynaklandığı aşkın *genel evrim doktrini* düşünür tarafından coşkuyla tasarlanmış olur.[301] Bu genel doktrine göre organik ya da diğer tüm ilerlemeler, tek bir neden/güç tarafından birçok sonucun üretilmesiyle gerçekleşir. Spencer, bu kalıcı kuvvetin ilerlemeyi kaçınılmaz hale getirdiğini ileri sürer. Bununla birlikte ne o zaman ne de daha sonra hiçbir noktada, insan bilgisini ve kavrayışını aşan bu kuvvetin doğası ve kalıcılığı ampirik terimlerle açıklanmamıştır.[302] Tam da bu nedenle Spencer'ın genel evrim doktrini ile Darwin'in *Türlerin Kökeni* teorisi arasındaki fark çok büyüktür Freeman'a göre: Spencer'ın doktrini, herhangi bir tür sürekli deneysel araştırmadan kaynaklanmaz, açıkça

---

[299] Herbert Spencer, **The Principles of Psychology,** Longman, Brown, Green, and Longmans, 1855, s. 526.
[300] Spencer, a.g.e., s. 167.
[301] Freeman, 1974, s. 214.
[302] Freeman, a.g.m., s.215.

tümdengelime yaslanır ve tüm evrimsel değişimin, bilinmeyen ve bilinemez olan bir gücün ısrarından kaynaklandığı şeklindeki metafizik varsayıma dayanır. Buna karşılık Darwin'in teorisi ise, 1859'da yayınladığı şekliyle, tam tersine, gerçek anlamda bilimseldir, çünkü tüm pratik amaçlar için metafiziğe veya "nihai nedenlere" başvurmadan, devasa olgusal kanıtlara dayanarak, teleolojik olmayan bir modu varsayar; canlı organizma popülasyonlarının genetik evrimiyle sonuçlanan doğal seçilim mekanizmasının kesin bir tanımını içerir.[303]

3.2 Darwin ve Spencer' de Ahlakın Evrimci Tasarımı

Darwin ve Spencer'in doğal seçilim ve en uygun olanın hayatta kalması mekanizmasıyla canlıların/insanların daha basit bir formdan daha kompleks bir yapıya doğru evrimleştikleri fikri temelde, insanın canlılar arasında eşsiz ve biricik olduğuna, diğer hiçbir canlının sahip olmadığı benzersiz birtakım nitelikler taşıdığına dönük genel ve doğal inancı tartışmaya açar. Bu yaklaşımın sarsıcı etkisi, insanlar ve diğer canlılar arasında kurulan organik bağlar, ortak atadan gelme, değişerek türeme gibi biyolojik süreçlerle sınırla kalmaz. Darwin ve Spencer'in kuramlarının on dokuzuncu yüzyıldan itibaren çığır açan karakteri, çok büyük ölçüde, insanın evrendeki konumuna, insanın zihinsel, duygusal ve ahlaksal süreçlerine ilişkin yerleşik ve genel inanışları, evrimci bir akıl yürütmeyle tersyüz etmesiyle ilgilidir.

Canlıların, özelde ise insanların sahip oldukları empati, sempati, bencillik, özgecilik, vicdan ve dayanışma gibi ahlakın sınırları içinde yer alan duyguların kaynağının ne olduğu ve ahlaki öğelerin, tıpkı organik değişim süreçlerinin açıklanmasında olduğu gibi, evrimsel bir yolla açıklanıp açıklanamayacağı sorusu, iki düşünürün yaklaşımında da temel bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, iki düşünürün de

303 Freeman, a.g.e., s. 215.

evrimci açıklamanın sınırlarını, içine insanın ahlaksal ve toplumsal süreçlerini alacak şekilde genişletmesi, evrimci düşünceye karşı geliştirilen direnç ve eleştirilerin temel çıkış noktasını temsil eder. İnsanı diğer canlılardan ayırdığına, onu evrende biricik ve benzersiz kıldığına, varlık hiyerarşisinde insanı en yüksek pozisyonda konumlandırdığına inanılan ahlaksallığın ve zihinsel yetilerin, Darwin ve Spencer tarafından evrimci bir dizgeye oturtulması, varlık sıralamasının dikey değil de yatay bir biçimde tasarlanması, insan ve diğer canlılar arasında kurulan benzerliklerin organik alandan ahlaksal alana taşınması, aynı zamanda kuramın en tartışmalı yanına işaret eder.

Darwin, büyük eseri *Köken*'in neredeyse hiçbir satırında insandan söz etmez, incelemesinin nesnesi olarak özel bir biçimde insanı ima etmez. Onun çalışmasının odağında olan şey, canlı organizmaların gösterdiği türeyerek değişmedir. Darwin, başlıca ereği olarak; bütün diğer türler gibi insanın da kendinden önce yaşamış bir biçimden türeyip türemediğini, insanın gelişim yolunu ve insan ırkları arasındaki farkların önemini incelemek olarak ifade ettiği *İnsanın Türeyişi* kitabını, *Türlerin Kökeni*'nden 12 yıl sonra, 1871 yılında yayımlar. Söz konusu kitap aynı zamanda, insanın zihinsel, ahlaksal ve toplumsal yetilerinin; vicdan, dil, din, güzellik duygusu ve toplumsallık eğiliminin, içgüdüler ile toplumsallık arasındaki ilişkinin doğasının ele alındığı çalışmadır. Bir başka ifadeyle Darwin'in bu çalışması, düşünür tarafından *Köken*'de geliştirilen biyoloji temelli evrim düşüncesinin, insanın zihinsel, ahlaksal ve toplumsal süreçlerine uygulanmasını ve evrimin sınırlarının, insanı diğer bütün canlılardan ayırdığına inanılan nitelikleri içine alacak şekilde genişletilmesi çabasını ifade eder.

Evrenin tüm alanlarını kapsayan evrensel bir şema ve makro bir kuram olarak Spencer'in sentetik felsefesinde ise ahlak, düşünürün erken dönem yazılarından itibaren sorunsallaştırılan bir alandır. 1851 yılında yayınlanan ilk önemli çalışması *Social*

Statics, or The Conditions essential to Happiness specified, and the First of them Developed, ve 1860 yılında yayımlanan *Education: Intellectual, Moral, and Physical* adlı çalışmalarında ahlak tasarımının erken dönem argümanlarını ortaya koymuştur.

Darwin'in kuramının kronolojisinden farklı bir biçimde ahlak, Spencer'in ilk çalışmalarından itibaren üzerinde durulan bir konudur. Spencer'in ahlak felsefesinin kökenlerine ve temel argümanlarına *Social Statics*'te rastlamak mümkündür; hatta düşünür, ilerleyen yıllarda söz konusu kitabın çok fazla ilgi görmesinden yakınır, çünkü bu kitabı kendi ahlak felsefesinin erken ve kusurlu bir örneği olarak görür ve ahlak konusunda daha olgun görüşlerini temsil etmediğini düşünür. Ancak Turner'e göre[304] Spencer'in *Social Statics'*te kullandığı temel argümanlar, düşünürün olgunluk dönemi eseri olarak işaret ettiği *The Principles of Ethics'*te tekrarlanır ve aksi yöne itirazlarına rağmen Spencer'in ahlak tasarımındaki argümanlarda büyük ölçüde bir süreklilik söz konusudur.

Ahlak felsefesi bağlamında, ahlakın kökeni, işlevi ve aktarımı konusunda temel farklılıklar bulunmasına rağmen iki düşünürün de ortaklaştığı temel nokta; on dokuzuncu yüzyıla kadar, olgusal bir karşılığı olmamasına rağmen, ontolojik olarak canlılar arasındaki hiyerarşik dizgenin dikey bir biçimde kurulması ve dizgenin en üst noktasında insanın konumlandırılmasına dair inancı, olgusal gerçekliklerden hareketle sarsmış olmalarıdır. Bravo'nun ifade ettiği gibi, düşünce tarihi boyunca sınanması mümkün olmayan ve verili olarak kabul edilen insanın evrendeki konumuna dair bu yaygın ve genel inanış, Darwin ve Spencer eliyle, evrimin organik bağlamından ahlak alanına taşınmasıyla yalnızca sorguya açılmamış, ampirik dayanaklarla yerinden edilmiştir.

[304] Turner, Beeghley, Powers, 2021, s. 73.

3.2.1 Ahlak ve Ahlaksallığın Kökeni ve İşlevi

Charles Darwin'in evrim kuramında "hayat kavgası dolayısıyla doğal ayıklanma" faktörü evrimin temel mekanizması olarak kabul edilir: "Doğal ayıklanma ve kalıtım, ona göre, yeni nesillerin meydana gelmesinde rol oynayan belli başlı iki faktördür."[305] Bu çerçevede var olmanın birincil amacı varlığını sürdürmektir. Ancak Alman evrimcilerinin aksine Darwin, evrimde yükselme ve evrimin doğrusal bir çizgide gerçekleştiği görüşüne katılmaz. Ona göre evrimde daimî bir yükselme söz konusu değildir, evrimde aslolan koşullara ayak uydurmaktır ve evrimi belirleyen şey maddi koşulların kendisidir.

Canlıların içinde bulundukları koşullar yalnızca evrimin karakterini değil, aynı zamanda insan ve hayvanların davranışlarının içgüdüden mi, sağduyudan mı yoksa yalnızca çağrışımdan mı kaynaklandığını da belirler. Darwin'e göre içgüdü tamamen akıldan bağımsız değildir. Bazı akılsal davranışlar zamanla içgüdüselleşebilir ve bu içgüdüler kuşaklar ve nesiller boyunca yeniden yaratılabilir. Ahlaklı davranmaya eğilimli olma hali olarak tanımlanabilecek ahlaksallık, Darwin'e göre içgüdüseldir. Buna göre ahlak ve ahlaksallık, insan ve hayvanların içinde yaşadıkları çevresel koşullar tarafından belirlenir ve doğrusal olmayan bir evrim ile değişebilir. Bu açıklama aynı zamanda ahlak ve ahlaksallığın tözsel bir niteliği olmadığına, zamansal bir karakteri olduğunun da ifadesidir.

Darwin'e göre insanlar ve hayvanlar arasında bulunan akrabalık yalnızca biyoloji ile sınırlı değildir, insanlar ve hayvanlar arasında aynı zamanda tinsel özellikler bakımından bir akrabalık da söz konusudur. Bu tinsel özellikler; düşünmek, sevmek, hayal gücü, korkmak, benzeşmek vd. biçiminde sıralanabilir. Darwin, böceklerden yukarı memeli hayvanlara kadar yukarıda sayılan ve yaygın bir inanış olarak insana

---

[305] Ülker Öktem, "Olgu, Kuram, Darwin Öncesi Evrim Kuramları ve Darwin'in Evrim Kuramı", **Antropoloji Dergisi,** Sayı:23, 2010, s. 32.

özgü olduğu kabul edilen duygu ve düşünceler ile bu duyguların neden olduğu bedensel tepkilerin bile neredeyse insanlarınkiyle aynı ya da çok benzer olduğunu savunur. *İnsanın Türeyişi*[306] adlı çalışmasının ilgili bölümünde Darwin kendi amacını "zihinsel yetileri bakımından insan ile yukarı memeliler arasında köklü hiçbir fark olmadığını göstermek" biçiminde ifade eder. Dolayısıyla insanlar ile hayvanlar arasındaki ayrım Darwin'in dizgesinde, daha komplike canlılar olarak insanlar ve daha yalın/basit canlılar olarak hayvanlar biçiminde şekillenir.

İnsan ve yukarı hayvanlar arasında bazı ortak içgüdüler olduğundan hareketle Darwin insanlar ve yukarı hayvanların duygu, duyum ve sezgilerinin aynı olduğu; acı, duygulanma, kıskançlık, kuşku, imrenme, gönül borcu ve gönül yüceliği gibi daha karmaşık olanların bile benzer olduğu öne sürer: "İnsan ve yukarı hayvanlar, hile yapar ve hınçlanıp öç alırlar; bazen alay edilmekten alınırlar; ve hepsinin şakacı bir yanları bile vardır. Şaşarlar ve merak ederler. Hepsinde aynı yetiler, benzenme, dikkat, yargılama, seçme, bellek, hayalgücü, birleştirim (ascosiation) ve sağduyu, çok farklı ölçülerde olmakla birlikte, vardır."[307] Düşünüre göre, hayvanların (daha az komplike ve yalın olmasına rağmen) sözü edilen zihinsel becerilerinin belirtilerini hangi düzeyde ortaya çıkardıklarını belirlemek, bir hayvanın zihninden geçenleri bilmenin olanaksızlığından kaynaklanmaktadır.

Bu noktadan hareketle Darwin, hayvanların sahip olduğu soyutlama, bilinç ve zihinsel bireysellik yetilerini gösterme iddiasındadır. İnsan ile aşağı hayvanları birbirinden ayıran en önemli farklardan biri olduğu düşünülen dil becerisi de Darwin'e göre insanlara özgü bir yeti değildir. Hayvanlar da çeşitli ses ve tonlamalarla içinde bulundukları durumu, bir alfabe kullanarak olmasa da ya da en azından insanlara özgü bir dilsel kodlamaya sahip olmasalar da ifade edebilmektedirler. Bu noktada Darwin

---

306 Darwin, 2014, s. 85.
307 Darwin, a.g.e., s. 100.

için insanları diğer hayvanlardan ayıran şey, hayvanlardan farklı olarak insanların eklemli dili sürekli kullanmasıdır. Ancak buna rağmen, insanlar tıpkı hayvanlar gibi, amacını anlatmak için eklemsiz çığlıklardan faydalanır ve onları yüz kaslarının ve ellerinin hareketleri ile destekler.[308]

İlkel düzeylerde hayvanların sahip olduğu ahlaki güdülerin insan doğasına yerleşmesi, hayvanlardan itibaren kuşaktan kuşağa aktarılması aracılığıyla oluşur. Bu ahlaki içgüdüler hayvanlarda yararlı sosyal davranışların gelişmesini beraberinde getirmiş, nesiller boyunca biriken söz konusu güdüler neticesinde ahlaki duygu ve eylemler insanda görünür hale gelmiştir.[309] İçgüdüsel olarak toplumsallığa mahkum olan insanlar bunun zorunlu bir sonucu olarak ahlaksallığa da mahkumdur. Çevresel koşullara ayak uydurma çabasının bir sonucu olarak insanların geliştirmiş olduğu ahlak, Darwnin'e göre toplumsallık ile bir belirlenim ilişkisi içerisindedir. Ahlak, o toplumun bireylerini bağlar ve dolayısıyla ahlakın sınırlarını o toplum ya da kültür belirler. İnsanların sahip oldukları ahlaki ilkeler yalnızca mensubu oldukları topluma yöneliktir. Bu yüzden sahip olunan ahlaki ilkeler bir başka toplum söz konusu olduğunda askıya alınabilir. Darwin'e göre toplumsallık aynı zamanda ahlakın sınırına işaret eder ve eğer insanların ahlaksallığını ait oldukları toplumla sınırlandırırsak, hayvanların ahlaksallığını anlamak daha mümkün hale gelir. Bir ahlak ya da ödev bilincinin insanda var olduğunu savunan Darwin'e göre esas sorun bu ahlak ve ödev bilincinin kaynağının ne olduğudur.

Darwin, ahlak ve vicdan gibi duygu ve davranışların evriminin doğal seçilim ile gerçekleşebileceğini savunur. Buna göre, ahlaki gelişmişlik düzeyinin daha yüksek olduğu topluluklar, böyle olmayan topluluklara göre hayatta kalmakta daha çok

[308] Darwin, a.g.e., s. 105-108.
[309] Robert J. Richards, "Darwin's Romantic Biology The Foundation of His Evolutionary Ethics", **Biology And The Foundation of Ethics**, ed. Jane Maienschein ve Michael Ruse, Cambridge University Press, New York, 1999, s. 137.

avantajlı olacaktır.[310] Doğal seçilimde toplumsallık ve ahlak düzeyinin yüksek olmasının sağladığı bu fayda Darwin'e göre rasyonel türden bir tercihin sonucu değildir. Birincil amacı varlığını sürdürmek olan insanların ahlaklılığının altında yatan nedenler rasyonel değil, doğal/dürtüseldir. Bu noktada Hobbes'in; insanların doğuştan toplumsal olmadığı ve asosyal olduğu görüşü Darwin'de karşılığını; insanlar doğal ve dürtüsel olarak toplumsalığa ve ahlaksallığa yatkındır biçiminde bulur.

Darwin, insan ile aşağı hayvanlar arasındaki en önemli farkın ahlak duygusu ya da vicdan olduğunu öne süren yazarların bu düşüncesine tümüyle katıldığını ifade eder ve belirli koşullar sağlandığında hayvanlarda da ahlak ve vicdan duygusunun gelişebileceğine inanır. Çok belirgin toplumsal içgüdüleri olan bir hayvanın, zihinsel yetileri insandaki kadar ya da aşağı yukarı insandaki kadar gelişir gelişmez, zorunlu olarak bir ahlak duygusuna ya da vicdana ulaşması Darwin'e büyük ölçüde olası gelir.[311] Bununla birlikte, hayvanlarda ahlak ve vicdanın oluşmasını sağlayabilecek koşul ya da kökenler tersinden bir okumaya tabi tutulduğunda, zihinsel yetileri gelişmemiş insanların ise ahlak ve vicdan duygularına sahip olamayacağı sonucuna varmak mümkündür. Bu bağlamda, ahlak ve vicdanı ortaya çıkaran ya da bu duyguları geliştiren şey, bir türe ait olmaktan çok zihinsel olarak belirli bir gelişim düzeyine erişmek olarak belirginleşmektedir. Tam da bu noktada Darwin kendi açıklamasına bir şerh düşer: "Ben, tam anlamı ile toplumsal bir hayvan, zihinsel yetileri insandaki kadar etkin ve gelişmişse, bizimki gibi bir ahlak duygusuna ulaşır demek istemiyorum". Düşünürün kendi açıklamasına düştüğü bu not, insan ve hayvan arasındaki "mesafe"nin (ahlak ve vicdan konusunda) hayvanlar belirli bir zihinsel yetkinliğe erişse bile kapanmayacağının örtük ifadesidir aynı zamanda.

---

[310] Özgökman, 2015, s. 159.
[311] Darwin, 2014, s. 123.

Belirli koşullar sağlandığında gelişeceğine inanılan ahlak ve vicdanın, insanınkinden niteliksel mi yoksa biçimsel olarak mı farklı olacağı sorusuna ise Darwin *İnsanın Türeyişi* adlı çalışmasının ilgili bölümünde şu yanıtı verir:

> "İnsanın ve yukarı hayvanların zihinleri arasındaki fark ne kadar büyük olursa olsun, nitel değil, kesinlikle nicel bir farktır. Sevgi, bellek, dikkat, merak, benzenme, zekâ, vb. gibi insanın övündüğü çeşitli heyecan ve yetilerin, duygu ve sezgilerin, daha aşağı hayvanlarda, başlangıç durumunda ve bazen iyi gelişmiş olarak bulunabilir. Ahlak duygusu, belki insan ile daha aşağı hayvanlar arasındaki en önemli farkı oluşturmaktadır; ama toplumsal içgüdülerin, etkin zihinsel yetilerin yardımı ve alışkanlığın etkileri ile…"[312]

İster *doğanın bir armağanı* olarak, ister doğanın dayattığı ve kaçınılması mümkün olmayan bir yazgı olarak kavransın, Darwin'in dizgesinde ahlak, herhangi bir istikamet doğrultusunda tasarlanan değer ya da kavram seti olarak ele alınmaz. Tıpkı evrimin organik ayağında olduğu gibi, zihinsel yetiler ve ahlaki öğeler konusunda da Darwin'in yanıtını aradığı sorular "ne" ve "nasıl"dır. İyi-kötü, güzel-çirkin, bencil-özgeci gibi duygu ve davranışların nasıl geliştiği, vicdan duygusunun hangi koşullarda ortaya çıktığı, içgüdüler ile toplumsallık arasındaki ilişkinin doğasının ne olduğu, sözü edilen ahlaki duygu ve davranışların hangi yollarla sonraki kuşaklara aktarıldığı Darwin'in yanıtını aradığı başlıca sorulardır. Ahlaka ilişkin baş aşağı duran yerleşik ve yaygın, teolojik ve metafizik inanışların ayakları üzerine çevrildiği Darwin'in kuramında geleceğe dönük ve herhangi türden bir değer yüklü ahlak tasarımının izlerine rastlanmaz. Onun çabası, organik uzuvların değişiminde olduğu gibi, olanı anlamaya ve açıklamaya dönüktür. Darwin ve Spencer'in ahlak yaklaşımlarındaki en belirgin fark bu noktada belirginleşir; Darwin olanı anlamaya ve açıklamaya çalışırken, Spencer'in ahlak anlayışı olması gerekene dönüktür ve bu yönüyle Onun yaklaşımı normatif bir nitelik taşır.

Ahlakın evrimsel bir yolla açıklanması, doğal seçilim ya da en uygun olanın hayatta kalması mekanizmasının kendi bağrından bir ahlak duygusunu çıkarması veya

---

[312] Darwin, a.g.e., s. 156-157.

insanları iyi davranmaya yöneltmesi iddiası, aynı zamanda ahlak felsefesi ve doğa bilimleri arasında tarihsel olarak ve gizemli bir biçimde var olduğu kabul edilen mesafenin kapatılabileceği imasını da beraberinde getirir. Çükü evrimci ahlak anlayışının olgusal gerçeklere yaslanan bu iddialarının doğrulanması, ahlaka ilişkin teolojik ve metafizik kabullerin ortaya koyduğu gibi ahlaki yetilerin aşkın bir özden kaynaklanmadığı, aksine, zorunlu olarak toplumsallığa ve ahlaksallığa eğilimli olan insanların evrim sürecinde kendiliğinden ortaya çıkan ve yalnızca yaşam koşullarının bir ürünü olarak kavranmasını beraberinde getirir. Ahlakın seçilimsel bir avantaj sağlayarak ona sahip olanların uyum başarısını arttırdığı kullanışlı bir adaptasyon mekanizması olarak yorumlanması, Wilson'a göre, "bilim insanları ve hümanistlerin el ele vererek, etiğin filozofların elinden geçici olarak alınmasının ve biyolojikleştirilmesinin zamanının" geldiğinin ilan edilmesi anlamına gelir.[313]

Wilson'un işaret ettiği zamanın geldiğinin ilan edilmesi payesi, genel bir eğilim olarak Darwin'e verilir. Darwin'in kuramının önemini ve düşünce tarihinde yarattığı sarsıcı etkiyi kurama iade etmekle birlikte hem tarihsel öncelik bakımından hem de doğrudan ahlakın evrimsel bir bakışla tasarlanması çabası bakımından felsefenin pratik bir disiplini olarak ahlakın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda gelişen doğa bilimlerinin de etkisiyle, bilimsel bir yolla ele alınması ve evrimci bir dizgeye oturtulması çabası Darwin'den önce Herbert Spencer'e aittir. Spencer, evrimci ahlak düşüncesine en önemli katkıyı sunan kişi olmanın ötesinde, bu yaklaşımın tutkulu bir savunucusudur da aynı zamanda.

Spencer'in ahlak anlayışını üç temel başlıkta özetlemek mümkündür. Tıpkı Darwin gibi gibi Spencer da ahlaka ilişkin bakışını Bentham ve Stuart Mill tarafından

---

[313] Edward Osborne Wilson, **Sociobiology: The New Synthesis**, Harvard University Press, Massachusetts, 1975, s. 27.

ifade edildiği şekliyle hazcı faydacılık üzerine inşa eder.[314] Buna göre insan davranışını yönlendiren temel motivasyon/dürtü, hazza dönük olmak ve acıdan kaçınmaktır. Bu aynı zamanda ahlaki bakımdan iyi'nin, insan hazzının olanaklılaştırılması ile eşitlenmesi anlamını taşır.[315] İkinci temel ilke, hazzın nasıl elde edilebileceğine dairdir. Spencer'e göre hazzın iki temel kaynağı vardır; bunlardan ilki kendimizle ilgili dürtülerin tatmin edilmesidir, ikincisi ise diğerleriyle ilgili dürtülerin tatmin edilmesine imkân ve katkı sunulmasıdır. Bu, "sen benim sırtımı kaşı, ben de senin sırtını kaşıyayım" biçiminde özetlenebilecek karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinin en yalın ifadesidir. Son olarak ise, insanlar arasındaki karşılıklı ve zorunlu bağımlılıktan kaynaklanan işbirliğinin, kendimizle ve diğerleriyle ilgili dürtülerimizi yönetmeye bakan gereklilik durumudur; insanların sahip oldukları bencil ve özgecil niteliklerin dengelenmesi ancak bu yolla mümkün olur.[316]

Spencer, ahlaki davranışın hangi temel dürtü ya da motivasyona yaslandığı konusunda hazcı faydacılığı adres göstererek Darwin ile ortaklaşır. Bununla birlikte davranışın neden iyi olması gerektiği ya da ahlaki bakımdan insanlar neden iyi eğilimli olmalıdır sorusu, Spencer ile Darwin arasındaki yaklaşım farkını belirginleştirir. Spencer'in tasarımında evrim, iyiye doğru bir ilerleme ile eş anlamlı olarak kavranır ve dolayısıyla evrimin sözünü ettiği iyiye doğru ilerleyişini destekleyen, evrimsel kuvvetlerin nihai ereği ile örtüşen her eylem aynı zamanda iyi de olmalıdır.[317] Spencer'in bu yaklaşımı, Darwinci dizgede kör bir süreç olarak kavranan evrim anlayışından radikal bir biçimde farklılaşır.

Spencerci tasarımın yaslandığı evrimci mantık; doğanın, neyin ve hangi davranışın iyi olduğunu bize gösterdiği fikrine dayanır. Bu nedenle Spencer'in

[314] Schroeder, 2021, s. 3.
[315] Schroeder, a.g.m., s. 3.
[316] James Fieser, **Moral Philosophy Through the Ages**, Mayfield Publishing, 2001, s. 14.
[317] Mary Maxwell, **Human Evolution: A Philosophical Anthropology**, Croom Helm, London, 1984, s. 231.

kavrayışında evrim, kendi içerisinde değer yaratan, belirli bir yöne doğru seyreden, kör olmayan bir süreçtir.[318] Dolayısıyla evrimsel gelişme, ahlaki bakımdan iyi olanı ilerletiyorsa, kişisel faydadan bağımsız olarak desteklenmesi gereken bir süreçtir. Evrensel insan hazzı ve mutluluk, Spencer'e göre ahlaki iyi ile özdeş olarak kabul edilir ve eğer evrimsel süreç insanları sözü edilen evrensel haz ve mutluluğa yöneltiyorsa bu, ahlaki olarak iyi davranmak ve iyiye yönelmek için her bir bireyin, aynı zamanda egoist bir nedene sahip olduğu anlamına da gelir. Ancak Schroeder'e göre, gelişimi daha iyiye doğru ahlaki ilerleme ile eşitlemek, daha fazla kanıt olmadan savunulması mümkün olmayan bir tür değer yargısıdır.[319] Evrimsel ve ahlaki ilerleme arasında Spencer tarafından kurulan bu özdeşlik, bir başka anlamlı tartışmaya da kapı aralar. Evrimsel süreç içerisinde ahlakın konumunun ne olduğu ve ne olması gerektiği iki farklı duruma işaret eder ve Spencer'in tasarımının bu noktada belirginleşen normatif karakteri, onun ahlak yaklaşımını tartışmalı bir zemine sürükler.

Normatif yargıların olgusal gerçeklerden çıkarsanamayacağı önermesi, ilk ve en sistemli formuyla David Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* eserinde ortaya konulur. Ahlaksal ayrımların ustan hareketle türetilemeyeceği ve ampirik gerçeklerden normatif yargılara ulaşılamayacağını savunan Hume'a göre ahlak sistemlerinin temel sorunu; olağan ahlaki önerme çiftlerinin "-dir" ve "değildir"den, "-meli" veya "-memeli" biçimine doğru belirsiz bir nitelikteki değişimidir.[320]

Hume'un normatif yargılar ve ampirik gerçekler arasında kurduğu ilişkinin benzer bir formu, ahlakın evrimci tasarımına dönük bir eleştiri biçiminde George Edward Moore tarafından geliştirilir. Ahlakın evrimsel bir yolla açıklanmasının karşılaştığı en zorlayıcı argümanlardan olan *doğalcı safsata* Moore'nin *Principia*

---

[318] Michael Ruse, **Evolutionary Naturalism**, Routledge, London, 1995, s. 231.
[319] Schroeder, 2021, s. 3.
[320] David Hume, **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2009, s. 307-322.

Ethica'sında ortaya konulur.[321] Moore, daha çok iyinin tanımı ve niteliğiyle ilgilenir. Ona göre, temel nitelikler daha basit nitelikler kullanılmadan açıklanamayacağı için tanımlanamazlar da. Bununla birlikte karmaşık nitelikler, basit niteliklerinin ana hatlarıyla tanımlanabilirler, "renkli" pek çok renk içerdiği için tanımlanabilirken, renkliyi oluşturan herhangi bir renk, onu oluşturan parçalar bakımından tanımlanamaz. Düşünüre göre "iyi", daha temel nitelikler kullanılarak açıklanamayacak bir basit niteliktir.[322] İyiyi diğer doğal, ampirik olarak sınanabilir niteliklere atıfta bulunmadan tanımlamaya çalışmak, Moore'a göre doğalcı safsata yapmakla aynı anlama gelir. Schroeder'e göre, Bentham ve Mill'in izinden giderek ahlaki iyi ile hazzı özdeşleştiren Darwin ve Spencer, Moore'un işaret ettiği doğalcı safsata yanılgısına düşerler.[323] Buna ek olarak Spencer'in ahlaki iyiyi ileri düzeyde evrimleşmiş ile özdeşleştirmesi, onu tekrardan doğalcı safsata yanılgısına düştüğü eleştirisiyle baş başa bırakır.

On dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesinin, özelde ise Darwin ve Spencer'in evrimsel ahlak tasarımlarının karşılaştığı başlıca karşı çıkışlardan biri de doğal seçilim ve en uygun olanın hayatta kalması ile bencillik ve özgecilik arasında kurulan ilişkiden kaynaklanır. Bu karşı çıkış, doğal seçilim ve en uygun olanın hayatta kalması mekanizmasının doğal olarak bencilliği gerektirmesi gerekirken, özgeci davranışın nasıl mümkün olabildiği sorusuna yaslanır. Doğal seçilim tarafından ödüllendirilen yegâne davranış bencillikse eğer, özgeci davranışın ortaya çıkmasına neden olan şey nedir? Mayr, bu ilk bakışta paradoksal bir duruma işaret eden sorunun üstesinden özgeci davranışları sınıflandırarak gelmeye çalışır. Ona göre doğal seçilim ve özgecilik arasındaki ilişkinin anlamlı bir biçimde kurulabilmesi için özgeci davranışların arasında bir ayrıma gidilmesi gerekir. Özgecilik tiplerinin ayırt edilmesi ve özgeci davranışın

---

[321] George Edward Moore, **Principia Ethica**, Cambridge University Press, Cambridge, 1922.
[322] Moore, a.g.e., s. 8.
[323] Schroeder, 2021, s. 5.

yöneldiği insan ya da grupların sahip olduğu temel farklılıkların belirtilmesi, sözü edilen ilişkinin doğasının anlaşılması için kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Özgecilik, genel ifadesiyle, davranışın yöneldiği birey ya da grup için faydalı, davranışı gerçekleştiren birey için ise belirli bir kayıp ya da diyeti içeren fedakârca bir eylemdir. Bu tanımdan hareketle Mayr, özgeci eylemi üç farklı kategoride ele alır. İlk olarak, bireyin kendi yavrusunun yararına gösterilen özgeci davranıştır. Yavrunun yaşamını sürdürebilmesi için gösterilen özgecilik, bireyin kendi genotipini de koruması anlamına geleceği için, bu tür özgeciliğin doğal seçilim tarafından destekleneceği çok açıktır. İkinci tip özgecilik ise, akraba seçilimi olarak da ifade edilen, yakın akrabaların gözetildiği özgecilik türüdür. Sosyal grupları oluşturan bireylerin büyük bir kısmı, aynı zamanda genişlemiş bir ailenin üyeleri oldukları için, çok büyük ölçüde aynı genotipi paylaşırlar ve tıpkı birinci tür özgecilikte olduğu gibi akrabalar arasındaki özgecilik de doğal seçilim tarafından desteklenir. J.B.S. Haldane'nin de işaret ettiği gibi, akrabalara yönelmiş özgeci bir davranış, bireyim kendi seçilim değerine katkı sunacaktır. Mayr'ın sınıflandırmasında üçüncü tip özgecilik ise, aynı sosyal grubun üyeleri arasında olandır ve doğal seçilimle ilişki kurması zor olan ya da doğal seçilimle ilk iki tür özgecilikte olduğu kadar açık bir ilişkinin kurulamadığı tip budur.

Aile ve akrabalıktan farklı olarak sosyal yapılar, sayıları az ya da çok yabancı bireyleri de içerir. Aynı sosyal yapı içerisinde, çoklukla aidiyet bağlarından kaynaklanan özgecilik, dayanışma ve yardımseverlik duygularının gelişmesi, doğal seçilim tarafından desteklenebilir, bununla birlikte bu durum, aile ve akrabalık içerisinde olduğu kadar net bir nitelik taşımaz ve hangi ölçüde olduğu büyük oranda belirsizdir.[324] Mayr'in özgecilik kategorilerinin ortaya koyduğu gibi, özgecilik ve bencillik arasında, birbirini besleyen ve birbirini gerektiren görünmez bağlar söz

[324] Mayr, 2016, s. 319.

konusudur. Bu bağlamada herhangi bir davranışın salt bencilce ya da mutlak anlamda özgeci bir dürtüden kaynaklandığını tayin etmek oldukça güçtür. Dolayısıyla ilk bakışta bencilce görünen bir davranış, tıpkı özgeci bir eylemin katkı sunduğu genotipin korunumuna hizmet edebilir ve bu, neden o eylemin doğal seçilim tarafından ödüllendirildiğinin örtülü açıklaması niteliğini taşır.

Yaşamın kaynağında ne olduğu, her şeyin başlangıçta bir gizem oluşu[325] ya da bilinmesi ve kavranması mümkün olmayan bir kuvvetin varlığı düşüncesi, Darwin ve Spencer'in ortaklaştığı agnostik tavra işaret eder. Spencer'de çok açık ve belirgin olan bu bilinemezci tavır, Darwin'de kendisini belli belirsiz açığa çıkarır. Ancak bu durum; örtük ya da açık olarak iki düşünürde de izlerine rastlanılabilecek olan bu bilinemezcilik, iki düşünür için de doğa dünyası ve insan dünyası arasında ne organik ne zihinsel ne de ahlaksal benzerliklerin kurulması çabasına engel teşkil etmez. Birbirine benzer bir bilinemezcilikten beslenen her iki düşünür de organik benzerlik ve değişimlerde olduğu gibi ahlaksal ve zihinsel unsurların kaynağı ve gelişimi için adres olarak doğayı görür.

Düşünce tarihi boyunca, insanların hem biyolojik hem de ahlaksal yetilerinin açıklanmasında, insanların ait oldukları doğal kökenler genel bir eğilim olarak yadsınmış, özellikle insana dair ahlaki süreçlerin doğadışı kaynaklardan türediği kabul edilmiştir. Normatif ya da açıklayıcı, Darwin ve Spencer'in ahlak tasarımlarında insanın ahlak, vicdan, işbirliği, yardımseverlik, acı ve kıvanç gibi duygularının kökenlerinin doğada aranması, ahlaksallık ve içgüdüler arasındaki ilişkinin doğanın sınırları içerisinde kurulması, aynı zamanda insanın biyolojik ve ahlaksal olarak tarih boyunca koparıldığı doğal köklerine iade edilmesinin ifadesidir.

---

[325] Francis Darwin, **Charles Darwin Yaşamı ve Mektupları**, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 81.

3.2.2 Adalet ve Özgürlük

Toplumsal yaşamın ve düşünce tarihinin hem pratik hem de düşünsel anlamda en tartışmalı konularından biri hiç şüphesiz özgürlüğün sınırları ve adaletin imkânı üzerinedir. Spencer'dan farklı olarak Darwin'in kuramında bu iki kavram önemli bir yer teşkil etmez. Darwin hemen hiçbir çalışmasında insan özgürlüğünün sınırları ve adaletin kaynağı ya da imkânı üzerinde özel olarak durmaz. Düşünür, adalet kavramına, *İnsanın Türeyişi* çalışmasında iki yerde değinir. İlk olarak *Tanrı İnancı ve Din* başlığı altında, ruhsal araçlara karşı geliştirilen inancın, adalet düşüncesinin en basit formunun nedeni olduğu hakkındaki önermesidir. Darwin'e göre yabanıl insanlar, normal olarak, kendilerinin duyduğu aynı tutkuları, aynı öç alma isteğini ya da adaletin en basit biçimini ve duydukları sevgiyi ruhlara yorarlar.[326] Dolayısıyla Darwin'e göre adalet düşüncesi, dinsel ya da ruhsal inanışların erken döneminin ürünüdür ve hala kalıntılarına rastlanılabilecek olan geleneklerin gösterdiği gibi ilkel adalet düşüncesi kaba bir nitelik taşır.[327]

Spencer'in felsefesinde ise bireyleşme, özgürlük ve adalet kavramları neredeyse merkezi bir konumda yer alır. Toplumsal yaşamın en önemli kurumlarından olan adalet, Spencer'in ahlak ve toplum tasarımının başlıca inceleme konularından biridir. Düşünürün ahlak anlayışının temel önermesi olan, davranışların iyi ya da kötü sonuçlarının bireye ve diğerlerine veya her ikisine birden etkileridir[328] ifadesi, bir yanıyla Onun ahlak anlayışının sonuççu karakterine, diğer yanıyla de adalet düşüncesinin hangi sınırlar ve temeller üzerine inşa edildiğine işaret eder.

Daha az temel olanlar da dahil olmak üzere insan varlığının tüm önemli gereksinimleri, içsel bir arzunun talepleriyle yerine getirilir. Her bireyde, diğer herkesin

[326] Darwin, 2014, s. 120.
[327] Darwin, a.g.e., s. 177.
[328] Spencer, 1897a, s. 3.

mutluluğu için gerekli olan davranışa yönelik bir dürtü vardır. Bir başka ifadeyle her insan, her türden toplumsal ilişkide, görevi dürüstlüğü dikte etmek olan bir ahlak duygusuna sahiptir ve sözü edilen bu ahlaki duygu, adalet duygusunun kaynağını oluşturur.[329] Düşünür, insanda, diğerleriyle doğru ilişkiler kurmaya sevk eden bir yetinin var olduğunu, bu yetinin söz konusu ilişkilere dair belirli sezgiler ürettiğini varsayarak, bu tür sezgilerde bir ahlaki kodun unsurlarını aramanın yeterince makul bir çaba olduğunu öne sürer.[330] En basit formu da dahil olmak üzere adalet duygusu da işaret edilen ahlaki kodun öğelerinden biri olarak açığa çıkar.

Spencer'in dizgesinde, insan yaşamının diğer tüm alanlarında geçerli olan evrimsel akıl yürütme biçimi, adalet konusunda da kendini gösterir. Evrimsel bakış açısına göre insan yaşamı, insan-altı bir yaşamın daha ileri bir gelişim formu olarak görülür. Aynı bakışla adalet kavramı da insan-altı bir adalet duygusunun daha gelişmiş bir formu olarak kavranır. Dolayısıyla insan toplumlarındaki organize olma ve örgütlenme derecesi ile adalet derecesinin artması arasında evrimsel olarak bir paralellik söz konusudur. Toplumsal organizasyonun ilksel zamanlarında adalet duygusu bencillikle kol kola giden bir nitelik gösterir. Adalet duygusunun ilkel formu ile öç alma duygusu arasında yakın ve karmaşık bir ilişki vardır ve adalet duygusunun ortaya çıkmasındaki ilk gerekçelerden biri öç alma duygusudur. İlkel sürü ve gruplar arasında saldırganlık ve düşmanlıkların ortaya çıkması ile birlikte anlaşmazlıklar durumunda eşitliğin sağlanması ya da kayıpların telafi edilmesi öç yoluyla gerçekleşmiştir. Kaba bir kıyas mantığına yaslanan bu öç alma isteği, ölen bir kişinin karşılığında bir can istenmesi, bireysel bir hatadan o sürü ya da gurubun tamamının sorumlu tutulması; ilkel adalet duygusunun ortaya çıkışının temel gerekçeleridir ve bu yönüyle hem kolektif hem de bencil bir niteliğe sahiptir.

[329] Spencer, 1851, s. 20.
[330] Spencer, a.g.e., s. 27.

Spencer, ilkel sürü ya da kabile yapılarında işbirliğini sağladığını düşündüğü dört tür korku sıralar; misilleme korkusu, toplumsal hoşnutsuzluk, cezalandırılma ve ilahi intikam korkusu çeşitli düzeylerde bir araya geldiğinde, kişisel çıkarlardan bağımsız olarak, arzu nesnelerinin peşine düşmeye yönelik ilkel eğilimi kontrol eden bir duygu bütünü oluşturur.[331] Tam anlamıyla özgecil adalet duygusunu içermeyen bu pro-alturistik adalet duygusu, bireylerin ve grupların geçici olarak birbirlerinin taleplerine saygı duymasına ve sosyal işbirliğini mümkün kılıp ilerletmeye hizmet eder. Düşünüre göre pro-alturistik adalet anlayışının özgecil bir nitelik kazanması sempati duygusunun gelişmesiyle mümkün olur. Spencer, sürü halinde yaşayan insanlarda bireyin sergilediği bir duygunun, başkalarında benzer duygular uyandırmaya yatkın olduğu, diğerlerinin ise bu duygunun izlerini takdir etmeye eğilimli olduğunu öne sürer. Yaşama dair davranış ve duygularda insanlar arasında gelişen bu ortaklaşma özgecil sempatinin gelişim koşullarını ifade eder. Böylelikle pro-alturistik adalet duygusunun yardımıyla insanlar arasında sürdürülen bu ortaklaşma ve gelişen sempati düzeyi, özgecil adalet duygusunun gelişmesinin koşullarını yaratmış olur ve özgecil adalet duygusunun gelişme olanağı, insanların birbirine karşı hissettiği sempati duygusunun gelişme ve beslenmesi koşuluna bağlanır.[332] Bununla birlikte özgecil adalet duygusu, pro-alturist ilerlemenin geç bir aşamasına kadar yüksek düzeyde gelişmediğinden, nispeten karmaşık bir duygu olduğundan ve kısmen de olsa insan için mümkün olmayan bir hayal gücü uzantısı içerdiğinden, daha yüksek bir forma doğru daha yavaş ilerler.[333]

Genel evrim teorisine uygun ve paralel bir biçimde tarihin insan-altı dönemlerinde baskın bir eğilim olan egoizm ve pro-alturist adalet duygusundan özgecil adalet fikrine geçiş, zihinsel adaptasyonun tamamlanmasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla sürü halindeki yaşamda bir duygu biçiminde açığa çıkan adalet, zihinsel adaptasyonla

---

331 Spencer, 1897b, s. 46.
332 Spencer, a.g.e., s. 47.
333 Spencer, a.g.e., s. 47.

birlikte bir fikir haline gelir. Evrim, adalet duygusunu bir fikre dönüştürür. Bu noktadan hareketle, Spencer için adalet fikrinin kaynağında pozitif ve negatif olmak üzere iki temel unsurdan söz etmek mümkündür: Her bireyin herhangi bir engelle karşılaşmadan hareket edebilme ve bunun neden olacağı sonuçlardan faydalanmaya dair taleplerine yönelik algıya sahip olmak(egoizm) ve öteki bireylerin taleplerinin sınırlarımız olarak belirlenmesine dair bilincin oluşması(özgecilik).[334] İlkel bencillik ve adalet duygusunun özgecil bir nitelik kazanması süreci olarak Spencer'in adalet anlayışı dört temel prensip üzerine inşa olur. Bunlardan ilki, insan yaşamının temel gereği olan güvenlik ihtiyacı ve bunun sonucunda toplu halde yaşamın gönüllü olarak benimsenmesidir. İkinci temel, toplumların ilkel ve savaş halinden barış haline geçiş sürecinin değişimin kanunu olan sosyal evrimle gerçekleşmesidir. Üçüncü prensip, birey ve grup arasında kurulan özdeşliğin geride bırakılarak bireyin kendi sorumluluğu alması ve kendiliğinin farkına vardığı oranda diğerlerinin de farkına varması neticesinde bireyselliğin doğuşu ve gelişimi. Ve son olarak, barış halindeki toplumların gelişmesi sayesinde bireylerin haklarının yükselmesi ile eşit özgürlük hakkının ortaya çıkması.[335]

Sonuç olarak, Spencer için adalet ve özgürlüğün ilksel biçimleri, zorunlu olarak sürü biçiminde yaşayan insanların dürtüleri ile ortaya çıkar. Organik evrime paralel bir biçimde gerçekleşen zihinsel ve ahlaksal gelişme; adaletten yana olmak duygusunu herkesi kuşatan bir özgeci adalet fikrine dönüştürürken, birey ve sürü arasındaki özdeşliği kırarak herkesin eşit derecede özgür olduğu, birey ve grup arasındaki sınırların belirginleşmesini beraberinde getirir.

[334] Ayşe Yaşar Ümütlü, **Özgürlük, Adalet ve Sosyal Evrim**, Mana Yayınları, İstanbul, 2015, s. 54.
[335] Ümütlü, a.g.e., s. 54-55.

3.3 Toplumun Evrimsel Tasarımı

Darwin'in evrim kuramına göre insan yaşamın ya da doğanın merkezinde ya da üzerinde değil, doğanın içinde ve yalnızca doğanın bir parçası olarak kavranır. İnsanın doğa ile olan ilişkisinin sözü edilen biçimde kurulması ve insanın doğa içerisinde 'sıradanlaştırılan' bu konumu, bütün olarak düşünce tarihine ve özelde ise on dokuzuncu yüzyıl muhafazakâr anlayış ve kabullerine açıktan bir meydan okuma anlamı taşır. *Köken*'de biyoloji, *Türeyiş*'te ise insan ve toplum merkezli olarak geliştirilen evrim teorisinin tehlikeli ve meydan okuyan niteliği, daha tehlikeli bir hale, teorinin toplumsal süreçlere uyarlanmasıyla gelir. On dokuzuncu yüzyıl, yalnızca doğa bilimlerinin değil, toplum düşüncesi ve sosyal felsefenin de en önemli tarihsel uğraklarından birini temsil eder. Temel tartışmaları Vico, Montesquieu, Smith, Ferguson ve Reausseau'nun metinleri tarafından belirlenen on sekizinci yüzyıl toplum felsefesi, bağrından üç farklı disiplin çıkarmıştır. Bunlardan ilki A.Comte'un kurucusu olduğu sosyolojik pozitivizm, ikincisi K.Marx ve F.Engels tarafından geliştirilen Marksizm ve son olarak izleri Darwin'de bulunabilecek ancak en yüksek formuna Spencer'in çalışmaları ile ulaşan sosyolojik evrimcilik düşüncesidir.

On dokuzuncu yüzyılda, Comte ile birlikte sosyoloji adını alacak ve bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkacak olan toplum felsefesinin yükselişi, olgusal olarak toplumsal alanda meydana gelen radikal dönüşümlerden kaynaklanırken, teorik ve entelektüel dayanaklarını çok büyük ölçüde aydınlanma düşüncesinde bulur. Toplumun ve toplumsal yapıyı oluşturan kurumların kendi başına ve özgün bir inceleme nesnesi; nedenler, süreçler ve yasalar tarafından nesnel olarak belirlenen/açıklanan bir yapı ya da sistem olarak kavranması anlamında "sosyolojik düşünce", on yedinci ve on sekizinci yüzyılda gelişen aydınlanma düşüncesinde belirmeye başlamış, sistematik bir form ve bilimsel bir niteliğe on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisiyle kavuşmuştur. Tıpkı evrim

düşüncesinin tarihsel uğraklarında olduğu gibi, toplumsala ilişkin düşünce, akıl yürütme ve tasarımlar da uzun bir tarihsel arka plan ve düşünsel birikime sahiptir. Comte'un adlandırmasıyla sosyolojinin kritik denebilecek sorunlarının büyük bir çoğunluğuna; değişim, devlet, sivil-politik toplum vd. on yedinci ve on sekizinci yüzyıl sosyal felsefesinde rastlamak mümkündür. Ancak kendinden önceki sosyal felsefeden farklı ve onun daha fazlası olarak on dokuzuncu yüzyıl sosyoloji düşüncesi – Saint Simon, Comte, Spencer, Marx – toplumsal olanı hem karmaşık bir yapısal bütün olarak toplum temelinde, hem de onun özgül kurumlarla, özellikle işbölümü, sınıflar, din, aile ve bilimsel/mesleki kuruluşlarla ilişkisi içinde tanımlamaya ve kavramaya çalışır.[336]

Swingewood'a göre aydınlanma ile on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinin gelişmesi arasındaki ilişki, düşüncenin ve tarihin odağına insanı yerleştiren hümanizm akımı ile sınırlı değildir. Aydınlanma; felsefenin akla, özgürlüğe ve bireyciliğe yaptığı vurgunun yanında, nesnel ve kolektif güçler olarak toplum ve toplumsal gelişme kavramlarının da vurgulanmasını kapsar. Bu bağlamda kökleri aydınlanma düşüncesinde bulunabilecek olan on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisi genel olarak üç genel düşünce akımından beslenir. Bunlardan ilki, yaratıcı ve aktif insan özneyi vurgulayan ve doğa bilimi yöntemlerinin kültürel/toplumsal analizde uygulanmasını reddeden Vico'nun hümanist tarihsiciliği; ikincisi, nesnel olgular ve doğa bilimlerinin toplumsal analizle ilintisi üzerinde duran Montesquieu, Millar ve daha az ölçüde Ferguson'un mekanik toplum teorisi ve son olarak, toplumsal yapının bilimsel açıdan kavranmasını hedefleyen Voltaire, Diderot ve Rousseau'nun temsil ettiği yaklaşım.[337] Aydınlanma düşüncesi ve on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisi arasında kurulan bu ilişki çerçevesinde, Darwin ve Spencer'ın toplum ve toplumsal değişmeye ilişkin tasarımları büyük ölçüde

[336] Swingewood, 1998, s. 15.
[337] Swingewood, a.g.e., s. 48.

Vico'nun hümanist tarihsiciliğinden çok Montesquieu ve Rousseau'nun temsil ettiği düşünceden beslenir.

Darwin'e göre insan, tarihsel olarak ulaştığı son aşamada ve en kaba durumunda bile şimdiye dek yeryüzünde var olmuş en başat hayvandır. İnsanın bütün tarihe yayılan bu başat karakteri ve diğer canlılar arasındaki üstün pozisyonu, onun zihinsel yetilerinden, soydaşlarına yardım etme isteğinden, toplumsal alışkanlıklarından ve biyolojik olarak sahip olduğu vücut yapısından kaynaklanır.[338] Darwin, saydığı bu niteliklere insanın eklemli dil kullanma becerisini de ilave eder ve insanın şaşırtıcı düzeydeki ilerleme kabiliyetini büyük ölçüde özel olarak bu beceriye dayandırır. Dolayısıyla düşünür açısından insanın evrimsel süreç içerisindeki konumu, onun varlığının temel niteliklerinden biri olan toplumsallığı ile ilişkilendirilir. İnsanın diğer canlılardan farkı üç temel nitelik ile ortaya konulur; insanın vücut yapısı, insanın sahip olduğu zihinsel ve ahlaksal yetiler ve insanın sahip olduğu toplumsal alışkanlıklar. Bir yüzü insanın biyolojik niteliklerine diğer yüzü ise insanın toplumsallığına bakan bu temel nitelikler, yalnızca insanın diğer canlılar arasındaki yerine işaret etmez, aynı zamanda toplumsallığa yatkınlık ve alışkanlıkların evrimsel süreçte taşıdığı önem ve anlamı gösterir. Bununla birlikte Darwin, insanın, doğuştan itibaren zayıf ve savunmasız oluşunun üstesinden zihinsel yetileri ve dayanışma, sempati, özgecilik gibi toplumsal alışkanlıkları sayesinde geldiğini öne sürer. İnsanın kendi biyolojik doğasından kaynaklanan kuvvet azlığı, hızlı koşamamak, pençe ya da sivri dişler gibi doğal silahlardan yoksun olmanın üstesinden evrimsel gelişimin erken dönemlerindeyken bile; birincisi, kendisi için silahlar ve aletler geliştirmesini sağlayan zihinsel yetileri ile; ikincisi, insanı yakınlarına yardım etmeye ve onlardan yardım görmeye götüren toplumsal nitelikleri ile gelmiştir.[339] Dolayısıyla Darwin'in doğal

---

338 Darwin, 2014, s. 64-65.

339 Darwin, a.g.e., s. 83.

seçilim yoluyla evrim kuramında insanın gösterdiği değişim ve diğer canlılar arasındaki başat konumu çok büyük ölçüde insanın zihinsel ve toplumsal yeti ve alışkanlıklarına bağlıdır.

Darwin'de *Köken*'le başlayıp *Türeyiş*'le süren ve yönü biyolojik organizmadan topluma doğru olan düşünce Spencer'da neredeyse tam tersi bir biçimde kurulur ve onun dizgesinde hakim olan akıl yürütme daha çok bütünden (toplum) parçaya (insan) doğru işletilir. Onun genel evrim teorisinin dışında kalan hiçbir yapı ya da süreç söz konusu değildir. Bununla birlikte Spencer'ın felsefesinde toplum, toplumsal bütünü oluşturan parçalar ve toplumsal değişme en hacimli alanı temsil eder. Bu yönüyle Spencer'ın bütün felsefesi, düşünürün toplum tasarımını temellendirmek için geliştirilmiş gibi görünür. Yine aynı nedenle Spencer'ın tasarımında sosyolojik düşünce ve sosyal felsefenin kapladığı alan, onun bir filozof olmaktan çok sosyolog olarak anılmasına neden olmuştur.

Spencer'ın etik, psikoloji ve biyolojiyi de içine alan sentetik felsefesinin odağında olan şey teorik kökleri aydınlanmada pratik kaynağı ise sanayi devriminde bulunabilecek olan yeni toplumun ve koşulların bilimsel ve olgusal gerçeklerden hareketle ideal bir toplumsal düzene taşınması/zorlanması ile ilgilidir. Düşünür, sözü edilen yeni dünya ve yeni toplumu yalnızca inceleme nesnesi olarak görmez; o, hemen hemen bütün çalışmalarında toplumu, toplumsal kurumları ve bireyi idealize ettiği koşullara evrimsel bir bakışla taşıma görevini de üstlenir. Bu bağlamda Spencer'ın felsefesi aynı zamanda bütünlüklü ve ideal bir toplum tasarımının şeması niteliğini taşır.

3.3.1 Barbarlıktan Uygarlığa/Militarizmden Endüstriye Toplumların Tarihsel Uğrakları

On dokuzuncu yüzyılda, Fransız sosyalizminin kurucusu ve sosyolojinin düşünce babası olarak anılan Henri de Saint Simon tarafından geliştirilen sanayi toplumu tanımı, yalnızca sanayi devrimi ile birlikte toplumsal alanda yaşanan köklü dönüşümlerin yalın bir betimlemesi anlamına gelmez. Bu aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinde genel ve geçerli bir eğilim olan, toplumların belirli ölçüler çerçevesinde tarihsel olarak sınıflandırılması çabasının sosyolojik bakımdan ilk örneğini temsil eder.

Gelişme, ilerleme, evrim düşüncesinin on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisindeki karşılığı, tarih içerisinde toplumların basit olandan daha kompleks ve gelişmiş bir duruma doğru evrildikleri fikrine yaslanır. Bu düşünce ister diyalektik ister tedrici bir ilerleme anlayışına dayansın, aynı zamanda evrimci yaklaşımın ve organizma ile toplum arasında kurulan analojilerin sosyal bilimlerde, özel olarak ise sosyolojik düşünce üzerindeki etkisinin göstergesidir. Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyıl toplum felsefesinin, pozitivist sosyolojinin, sınıf temelli Marksist yaklaşımın ya da Durkheim, Weber, Simmel gibi sosyolojinin bağımsız bir disiplin olmasına önemli katkılar sunmuş düşünürlerin hepsinin az ya da çok evrimci yaklaşımın temel savlarından etkilendiklerini, yüzyıl düşüncesinin egemen akıl yürütme biçiminin büyük ölçüde evrimcilikten beslendiğini öne sürmek mümkündür.

Sosyolojik pozitivizmin Comte sonrası gelişimi iki biçimde gerçekleşmiştir. İlk olarak sosyal bilimlerde kullanılan yöntem ve tekniklerin; toplumsala ilişkin yasaların belirlenmesini doğa bilimlerine ait deney ve gözlemin kullanılmasını ve toplum analizinde her türden öznel unsurun saf dışı edilmesini kapsadığından (toplum, doğa yasalarının-ya da genel evrim teorisinin- işleyişiyle evrim geçiren bir organizma

biçiminde tanımlandığından) doğa bilimlerinin yöntemlerinden farklı olmadığı yönündeki yaygın kabul gören görüştür. İkinci ve daha geç geçerlilik kazanan biçimi ise, ampirik yöntemin daha çok farkına varılması ve kullanılması ile hipotezlerin bir çerçeveye oturtulması ile birlikte istatistiğin önem ve değerinin tanınmasıdır.[340]

Sosyolojiye ilişkin bu iki gelişim yönelimi de temelde aynı amaca hizmet eder. Bu; sosyolojiyi ruh, öz, irade ve niyet gibi öznel ve metafizik ima ve çağrışımlardan arındırmak ve sosyolojiyi tıpkı biyoloji ve fizik gibi nesnel bir disiplin olarak inşa ve pratik etmektir. Swingewood'un da işaret ettiği gibi hem sosyolojinin nesnel ve bağımsız bir disiplin olmasında hem de evrimsel süreçlerin toplumsal olana uyarlanmasında en önemli isimlerden biri hiç şüphesiz Spencer'dir. Spencer'in yer yer bir filozoftan çok sosyolog olarak anılması da Onun sosyolojik düşüncenin gelişmesine yukarıda sözü edilen biçimde büyük ve anlamlı katkılar sunması nedeniyledir. Bununla birlikte Coser, Slattery ve Turner gibi çağdaş sosyologlar Spencer'i, Comte, Durkheim ve Marx gibi sosyolojinin kurucuları arasında sayar ve Spencer'in sosyolojisi henüz inşa olmakta olan on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinin ilk ve en yetkin temsillerinden biri olarak kabul edilir.

Darwin'in kuramı ise sosyolojik düşünce ile uygar uluslar ve barbar topluluklar biçiminde kurulan tarihsel kategorileştirme ve doğal seçme ile uygar uluslar arasında kurulan ilişkiyle kesişir. İnsanın toplumsal bir hayvan olarak tanımlanması ve insanların toplumsallığa yatkın bir canlı olarak kavranması, Darwin'in düşüncesinde insanın diğer canlılarla ortaklaştığı temel toplumsal nitelikler olarak sunulur. Bununla birlikte toplumların tarihsel olarak barbar ve uygar olarak sınıflandırılması, tarihsel olarak toplumların evrim şemasını ortaya koymasının yanında, Darwin'in kuramının sosyolojiye bakan yönünü temsil eder.

[340] Swingewood, 1998, s. 71.

Darwin'in dizgesinde toplumculuk, bazı aşağı hayvanların, yukarı hayvanların ve insanların en önemli niteliklerinden biridir. Bu niteliğin görünür olduğu en yaygın koşullar çoklukla; topluluk üyelerinin tehlikeler karşısında birbirini uyarması ve kollaması, tehlike dışında birbirine karşılıklı hizmet etme ve yardımlaşma, avlanma, ortaklaşa savunma ve daha küçük işlerden olan üyelerin birbirini tımar etmesidir. Toplumculuk ve duygudaşlık birbiri ile yakın ilişkili olan iki temel niteliktir ancak hangisinin hangisinden önce belirdiği ya da ikisi arasında bir belirlenim ilişkisi olduğunu her zaman açık bir biçimde tayin etmek oldukça güçtür. Ancak Darwin'e göre, toplumsal hayvanların toplumsal olmayan hayvanlara göre birbirlerine karşı daha fazla sevgi duyduğu kesindir.[341] Toplumsallık yalnızca karşılıklı olarak duyulan daha fazla sevginin değil, aynı zamanda acı ve sıkıntı duygularında ortaklaşmanın da temel nedenlerindendir. Dolayısıyla toplumsallık, yaşamın güçlükleri karşısında ortaklaşmaktan öte, kıvanç ve hüzün gibi yaşamın pratik gereklilikleri dışındaki duygularda ortaklaşmayı da beraberinde getirir. Bir arada yaşayan, birlikte savunup birlikte avlanan, birlikte sevinip birlikte acı duyan canlılar arasında birbirine karşı bağımlılık ilişkisinin gelişmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak belirir. Bu bağımlılık ilişkisinin neden olduğu en önemli ve toplumsal açıdan en işlevsel eylem ve duygudan biri de itaat'tir. Basitten daha karmaşığa doğru seyreden toplumsal organizasyon ve örgütlenmelerde toplumsal düzen ve sürekliliğin yeniden üretilmesinin en önemli aygıtlarından biri olarak itaat, böylelikle düşünür tarafından insanların toplumsallığa yatkın oluşu ile ilişkilendirilmiş olur.

Toplumsallığa yatkınlığın, bir arada yaşamanın ve karşılıklı yardımlaşma, dayanışma içerisinde olmanın temel nedenlerinden biri de tıpkı diğer içgüdülerin pratik edilmesi esnasında duyulan kıvanç ve hoşlanma ile bu durumların engellenmesi

[341] Darwin, 2014, s. 128.

durumunda hissedilen mutsuzluk duygusudur.[342] Darwin'in bu ifadelerini insan toplumlarına uyarlamak gerekirse, toplumsal olarak kabul görme arzusu, topluma karşı aidiyet duygusunun gelişmesi ve kendini bütünün bir parçası saymanın temelinde olan motivasyon sözü edilen içgüdülerin açığa çıkması sırasında hissedilen duygular olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber Darwin insan eyleminin her zaman hazza dönük ya da acıdan kaçınmaya doğru olduğu önermesinin bazı durumları açıklamakta yetersiz olabileceğini öne sürer ve birçok örnekte herhangi bir içgüdünün haz ya da acı uyandıran şeyler olmadan, yalnızca soyaçekim kuvvetinden doğabileceğine dikkat çeker.[343] Düşünüre göre insanlar arasındaki duygudaşlığın ve ortaklaşmanın gelişmesinde bencillik, yaşam deneyimleri ve taklit etme önemli faktörlerdir. Karşılığında iyilik görme beklentisiyle gerçekleştirilen duygudaşça eylemler zamanla alışkanlığa dönüşür ve bu alışkanlıklar insanlar arasındaki duygudaşlığı daha da güçlendirir. Kaynağı ve türeyişi çok karmaşık olan bu duygu bütün toplumsal hayvanlar için çok önemli olduğundan doğal seçilim ile de güçlendirilir, çünkü duygudaş üyelerinin sayısı en çok olan topluluklar en iyi serpilip gelişen ve en çok sayıda döl yetiştiren topluluklardır.[344] Dolayısıyla toplumsallığa yatkınlık, işbölümü, dayanışma ve diğerkamlık gibi duygu ve pratikler yalnızca toplumsal yaşamı kolaylaştırmak ve mutluluğu arttırmakla kalmaz doğal seçilim tarafından ödüllendirilerek sonraki kuşaklara aktarılma başarısını da elde etmiş olur. Ancak bununla birlikte belirli toplumsal içgüdülerin doğal seçme ile kazanılıp kazanılmadığına ya da duygudaşlık, sağduyu, yaşantı ve taklit gibi başka içgüdü ve yetilerin dolaylı sonuçları olup olmadığına karar vermek düşünür açısından olanaksızdır.[345]

---

[342] Darwin, a.g.e., s. 131.
[343] Darwin, a.g.e., s. 31.
[344] Darwin, a.g.e., s. 134.
[345] Darwin, a.g.e., s. 134.

Darwin, tarihsel olarak toplumları ahlaki, dilsel, bağlılık duygusu, itaat, duygudaşlık gibi niteliklerdeki gelişmişlik düzeyini dikkate alarak ikili bir sınıflandırmaya tabi tutar. Buna göre toplumlar tarihsel olarak ilkel/yabanıl/barbar topluluklardan uygar uluslara doğru bir gelişim göstermişlerdir. Eski çağlarda yaşamış boy ve toplulukların yaşamlarına dair elde olan bilgilerinin tamamı düşünüre göre tek bir şeye işaret eder, o da ilk zamanlardan bu yana evrim sürecinde başarılı olmuş toplulukların diğerlerinin yerini aldığıdır. Burada doğal seçilim tarafından ödüllendirilen ve başarı olarak işaret edilen ley yardımlaşma, duygudaşlık, ahlaksallık ve itaat gibi toplumsal içgüdülerin bir topluluğu diğerlerinden üstün ve başarılı kılacak bir gelişme göstermesidir. Evrimsel sürecin başlarında insanların toplumsallaşması tıpkı diğer toplumsal hayvanlarda olduğu gibi içgüdüsel duyguların kazanılmasıyla mümkün olmuştur. Toplumsallaşma ile birlikte duygudaşlık, sevgi bağı gözü peklik, sağduyu ve itaat gibi yetiler de gelişir ve doğal seçme tarafından kazanılan ve aktarılan bu nitelikler bir topluluğu diğerlerine üstün kılan temel niteliklerdir. Darwin'e göre bu aşamada itaat ve disiplin özel bir öneme sahiptir. Çünkü ona göre itaat ve disipline dayanan yönetimin her biçimi yönetimsizlikten iyidir ve barbarlıktan uygarlığa doğru seyreden gelişimde bu niteliklerin geliştiği toplumlar/boylar diğerlerine karşı daha avantajlı bir konumdadır. Yukarıda sözü edilen bu niteliklerin yabanıl toplumlarda gelişmesinde övgü ve yergi temel motivasyonlardan iki temel motivasyonu ifade eder. İlk insanların, çok eski bir dönemde arkadaşlarının övgü ve yergilerinden etkilendiği düşünüre göre çok açıktır.[346] Tüm bunların sonunda toplumsal içgüdülerden kaynaklanan, soydaşların övgüsü ile yönetilmiş ve sağduyunun, kişisel çıkarın ve derin dinsel duyguların büyük ölçüde etkisinde kalmış, öğretim ve alışkanlıkla güçlendirilip pekiştirilmiş ahlak duygusu ya da vicdan karmaşık bir hal alır. Söz konusu niteliklerin gelişmesiyle ahlak ve vicdan duygusunun yükselmesi, Darwin açısından toplumsal evrimin en önemli itici

[346] Darwin, a.g.e., s. 163.

güçlerinden biridir. Çünkü yüksek bir ahlak düzeyi aynı topluluk içerisinde bir bireye diğer üyeler karşısında az bir üstünlük sağlar ya da hiçbir üstünlük sağlamasa da yetkin ahlaklı insanların nicelik olarak artışı ve ahlak düzeyinin yükselmesi bir topluluğa, diğer topluluklara karşı kesin ve çok büyük bir üstünlük kazandırır.[347] Dolayısıyla Darwin'in tasarımında toplumsal gelişme ile ahlaki gelişme kol kola giden bir süreç olarak kavranır. Barbarlıktan uygarlığa geçiş problemini çözmek düşünür açısından aşırı güç bir sorun olarak ifade edilse de bu geçişte ahlaki gelişmişlik düzeyinin-hem niceliksel hem de niteliksel olarak- çok büyük bir önem taşıdığı açıktır.

Darwin'in çözümü zor olarak işaret ettiği bir diğer sorun ise, neden bir topluluğun değil de diğerinin başarılı olduğu ve uygarlıkta daha ileri gittiği konusudur. Ona göre barbarlıktan uygarlığa doğru ilerleme açıklaması aşırı karmaşık, eşzamanlı ve elverişli birçok koşula bağlıdır. Sorunun zorluğuna ve sürecin kompleks oluşuna rağmen iklim koşulları, yerleşik bir düzen, mülkiyet rejimi ve lider etrafında gelişen itaat ve disiplin uygarlık aşamasına geçmenin zorunlu koşulları olarak sıralanır.[348]

Darwin'in uygar uluslar olarak nitelendirdiği çağdaş toplum analizi belirli istatiksel verilere ve ilginç sayılabilecek birtakım varsayımlara dayanır. Örneğin, uygar uluslarda elenme sürecini engelleyen bir takım yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılar söz konusudur. Zekâ bakımından geri bireyler, engelliler, hasta ya da bakıma muhtaç kimseler için çıkarılan koruyucu yasalar ve işletilen bakımevleri elenme sürecinin engellendiği uygulamalar olarak sıralanır. Böylelikle uygar toplumlar kendi elleriyle doğal olarak elenmesi gereken bireylerin soylarını sürdürmesini sağlamış olur. Düşünüre göre bu duygudaşlık içgüdüsünün çağdaş toplumlardaki karşılığıdır ve söz konusu dezavantajlı ve elenmesi gereken bireylerin soylarını sürdürmeleri ancak bir temenni olarak düşünülmelidir. Doğal seçilimin bu yollarla engellenmesi, kesintiye

[347] Darwin, a.g.e., s. 163-164.
[348] Darwin, a.g.e., s. 164.

uğratılması bir handikap olarak değerlendirilse de düşünüre göre evlilik, miras ya da varlıklı insanların tek çocuk yapma eğilimi ve bunun sonraki kuşaklarda kısırlığa yol açabilme ihtimali gibi unsurlar doğal seçme süreciyle çatışmayabilir.[349] Doğal seçme ile arasındaki ilişkide sözü edilen türden handikaplara rağmen uygarlık iyi besinler sağlayarak ve arada bir düşülen sıkıntılardan insanı kurtararak biyolojik olarak vücudun yabanıllarda olduğundan daha iyi gelişmesini kolaylaştırır.[350] Uygar toplumlarda ahlak düzeyinin yükselmesi ve iyi insanların sayıca çoğalmasının üzerinde doğal seçmenin etkisi azdır. Yine bu durum yabanıl durumdaki toplumsal içgüdülerin kazanılması süreci ile bir karşıtlığı ifade eder. Bu aynı zamanda doğal seçme, toplumsallık ve ahlaksallık arasındaki ilişkinin sürekli, paralel ve tek yönlü olmadığının ifadesidir. Bununla birlikte Darwin uygar toplumlardaki bazı düzenlemelerin toplumun aşağı üyelerinin iyi ve ahlaki bakımdan yüksek bir düzeye sahip insanlardan daha hızlı çoğalmasını önlemesi gerekliliğine işaret eder:

> "İlerlemenin değişmez bir yasa olmadığını unutmamalıyız. Uygar bir ulusun, başka bir ulusa göre neden daha çok yükseldiğini, neden daha güçlü olup daha çok yayıldığını; ya da aynı ulusun neden bir süre öbür ulustan daha çabuk ilerlediğini söylemek güçtür. Ama, bunun, nüfusta, zihinsel ve ahlaksal yetileri yüksek insan sayısında olduğu gibi onların yetkinlik düzeyinde de bir yükselmeye bağlı olduğunu söyleyebiliriz."[351]

Barbarlıktan uygarlığa geçişin açıklanmasında yaşanan zorluğa ve ilerleme probleminin bütün karmaşıklığına rağmen Darwin uzun bir zaman boyunca çok zeki, enerjik, yiğit, yurtsever ve iyiliksever bireyleri en çok sayıda geliştiren bir ulusun bu bakımdan geri kalmış uluslara genellikle egemen olacağı sonucuna ulaşır ve düşünüre göre ilk çağlar boyunca doğal seçmeye uğramasaydı insanlar bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşamazdı.

Darwin'den farklı olarak Spencer'in sentetik felsefesinde toplum, genel evrim teorisinin neredeyse merkezi konumunda yer alır. Onun toplum düşüncesinin odağında

[349] Darwin, a.g.e., s. 166.
[350] Darwin, a.g.e., s. 167.
[351] Darwin, a.g.e., s. 173.

olan şey, toplumsal bütünün ve onu oluşturan birimlerin evrimsel olarak nasıl geliştiğidir. Spencer; toplumsal fenomenlerin yasaları toplum halinde yaşayan insanların eylemleri ile tutkularının yasalarından başka bir şey değildir ve olamaz düşüncesiyle toplumsal fenomenleri psikolojik süreçlere indirgeyen J.S.Mill ve toplumsal gelişmeyi insan zihninin kavrayışlarının gelişim uğraklarıyla ilişkilendiren A.Comte'dan farklı bir biçimde, dış dünyanın ilerlemesini evrimci bir formülle açıklamaya ve hem organik hem de süper organik yapıyı meydana getiren olguların kökenlerini yine evrimci bir bakışla yorumlamaya çalışır. Bu çerçevede toplum ve toplumsal gelişme, Onun genel evrim teorisinin temel bileşenini oluşturur. Bununla birlikte düşünür açısından sosyolojinin bağımsız bir disiplin niteliği kazanması ve kabul edilmesi, doğa yasası (evrim yasası) ile uyum içinde bir toplumsal düzene inanç koşuluna bağlanır.[352]

Spencer'in toplum tasarımı ve onu kavrayış biçimi klasik anlamda organizmacılığın ötesindedir ve yalnızca kaba analojilere dayanmaz. Onun tasarımında toplum, başlangıç aşamasında homojen bir yapı olan, ancak evrimsel süreçle birlikte farklılaşmış ve daha karmaşık bir niteliğe bürünen canlı bir organizma ya da kendi kavramsallaştırmasıyla süper organik bedenler olarak ele alınır. Toplumsal evrim süreci, daha karmaşık ve daha farklılaşmış bir formasyona doğru ilerlemenin yanında bütünleşmeye doğru gelişmeyi de içerir. Bütünü oluşturan parçalar hem gittikçe daha belirgin ve uzmanlaşmış hem de gittikçe birbirine daha bağımlı bir hale gelir. Evrimsel gelişme yalnızca yapı üzerinde kendisini gerçekleştirmez; süreç, bütün yapı ve tek tek parçaların işlevlerini de aşama aşama farklılaştırır. Dolayısıyla süper-organik bedenler olarak toplumların hem yapısal hem de işlevsel nitelikleri adım adım evrimleşerek gelişir. Toplumsal evrim, genel ve evrensel evrim yasasının özel bir evrenine işaret etmesinin yanında, evrimin son uğrağını temsil eder. Spencer, evrimin başladığı aşamada organik olmayan dünyanın, sonraki aşamada doğanın organik dünyasının

[352] Spencer, 1891, s. 384-403.

temel karakteristik özelliği olan bütünleşmeye doğru karmaşıklaşmayı, evrimin nihai aşaması olan toplumsal bedenlerin de ayırıcı niteliği olarak kabul eder.

Spencer, daha ilk çalışması olan *Social Statics*'te insan toplumunun mutluluğu için gerekli koşulları işaret ederek kendi evrim anlayışının topluma bakan yönünü ortaya koyar. Bu çalışmanın en önemli özelliği, toplumun zora dayalı bir işbirliği ve dayanışma temelinde ya da zorunlu işbirliği ve dayanışmanın tehdidi altında değil, gönüllü ve rızaya dayanan bir işbirliği ve dayanışma temelinde organize edilmesi gerektiğine dair temel ilkeyi barındırmasıdır.[353] Daha yalın bir ifade ile söz konusu çalışmasında Spencer, bireysel özgürlüklerin sınırlandığı ve hemen hemen tüm kollektivist doktrinlerin temel ilkesi olan devletçiliğin yerine bireysel hak ve özgürlüklerin sınırlarının devlet karşısında olabildiğince genişletildiği ve her türden devletçi müdahaleye karşı bireycilik ilkesini tesis eder. Bu bakış, Onun evrimci toplum tasarımının, üzerine inşa olduğu temel düşüncenin ifadesidir.

Spencer, tarihsel olarak toplumsal gelişmeyi ve toplumsal yapının işleyiş ilkelerini evrimci bir bakışla açıklamaya çalışmanın yanında, insan özgürlükleri ve mutluluğunun yükseltilmesinin nihai amaç olduğu ideal toplumsal koşulları yaratmayı hedefler. Bu bağlamda Spencer'in toplum tasarımının, toplumun bilimsel bir yolla ele alınmasının ötesinde, idealleştirilmiş bir toplumsal düzenin inşasına dönük bir çaba niteliği taşıdığını öne sürmek mümkündür. Bununla birlikte düşünürün, insan hak ve özgürlüklerinin sınırlarının olabildiğince genişletildiği, insan toplumunun mutluluğunun temel amaç olarak belirlendiği ve her türden devletçi müdahalenin karşısında olarak tasarlanan ideal koşullara ilişkin örtülü ve açık imaları, Onun sosyolojik çalışmalarını tartışmaya açık hale getirir. Ancak Spencer tarafından *The Study of Sociology*'de ele alınan sosyolojik yöntemin karşılaştığı güçlüklere ilişkin saptamaların, *The Principles*

[353] Spencer, 2020, s. 9.

of Sociology'de geliştirilen süper-organik olguların işleyiş ve farklılaşmasındaki evrimci argümanın ve *Descriptive Sociology, or Groups of Sociological Facts*[354] adlı on üç ciltten oluşan çalışmasındaki farklı uluslar üzerinden geliştirilen kapsamlı ve zengin betimlemelerin, sosyal bilimler için günümüzde bile geçerli ve kullanışlı bir veri seti niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Tıpkı organik bütünlerde olduğu gibi, toplumsal/süper organik bedenlerin nitelikleri de büyüklüklerindeki kademeli artış tarafından belirlenir. Yapıların niceliksel olarak büyümelerine artan bir farklılaşma süreci eşlik eder. Toplumsal bedenin büyümesine eşlik eden farklılaşma, düşünür tarafından bütünleşme süreci olarak da ifade edilir. Organik bedenler gibi sosyal bedenler de parçaların birbirine benzediği farklılaşmamış bir görünümden, parçaların birbirine benzemez hale geldiği farklılaşmış durumlara doğru büyürler.[355] Bu farklılaşma durumunun neden olduğu zorunlu sonuç, karşılıklı bağımlılıktır. Sürecin bütünleşmeye doğru oluşu, gelişen bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinden kaynaklanır. Örneğin basit avcı topluluklarda fonksiyonların uzmanlaşması kaba bir biçimde gelişmiştir. Aynı topluluk üyeleri aynı anda hem savaşçı hem de avcılık işlevlerini yerine getirir. Ancak yerleşik yaşam geliştikçe, çiftçi ve askerin işlevleri birbirinden tamamen farklılaşır. Büyüme ve yaşam koşullarındaki farklılaşmaya bağlı olarak gelişen işlev ve rollerdeki farklılaşma ve karşılıklı bağımlılık, üretim ilişkilerinden yönetim aygıtlarına, dinsel yaşamdan gündelik hayat pratiklerine, toplumsal yaşamın bütün alanlarında gittikçe daha belirgin bir hale gelir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, büyüme ve farklılaşma ile birlikte artan karşılıklı bağımlılık ve bütünleşmenin, toplumsal yapıda bir kırılganlığa neden olduğu gerçeğidir.

---

[354] Herbert Spencer, **Descriptive Sociology, or Groups of Sociological Facts**, Williams & Norgate, London, 1934. Vol. 1: English (1873); Vol. 2: Ancient Mexicans, Central Americans, Chibchans, Ancient Perıuvians (1874); Vol. 3: Types of Lowest Races, Negritto, and Malayo-Polynesian Races (1874); Vol 4: African Races (1875); Vol. 5: Asiatic Races (1876); Vol. 6: North and South American Races (1878); Vol. 7: Hebrews and Phoenicians (1880); Vol. 8: French (1881); Vol. 9: Chinese (1910); Vol. 10: Hellenic Greeks (1928); Vol. 11: Mesopotamia (1929); Vol. 12: African Races (1930); Vol. 13: Ancient Romans.

[355] Coser, 2008, s. 97.

Basit toplumlarda farklılaşma henüz gelişmediği için üyeler farklı işlevleri kolaylıkla yerine getirebilir ve birbirlerinin yerine kolaylıkla ikame edilebilirken, gelişmiş toplumsal yapılarda durum bundan farklıdır; bir çiftçinin işlevinin büro memuru tarafından yerine getirilmesi ya da bir tekstil işçisinin askerin yerine ikame edilmesi pek mümkün değildir. Dolayısıyla gelişen karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme birtakım toplumsal kırılganlık ve handikaplarla kol kola giden bir süreçtir.

Spencer'in toplumsal tipleri büyük ölçüde yukarıda sözü edilen karşılıklı bağımlılık ve kırılganlığın zorunlu olarak neden olduğu içsel düzenleyici sistemlerin niteliği ve yoğunluğuna bağlıdır. Buna göre düşünürün toplum sınıflandırması iki temel değişkene yaslanır; bunlardan ilki içsel düzenleyici sistemlerin niteliği, ikincisi ise toplumların ulaştığı evrimsel karmaşıklık düzeyidir.[356] Ancak toplum tiplerini belirleyen bu iki temel değişken büyük ölçüde birbirinden bağımsızdır.

Coser, Spencer'in karmaşıklık düzeyi ve içsel düzenleyici sistemlerin kapsamını odağa alarak yaptığı toplum sınıflandırmasında anlaşılması oldukça güç bir terminoloji kullandığına dikkat çeker.[357] Toplumsal tipler ilk olarak evrimsel süreçte ulaştığı karmaşıklık düzeylerine göre sınıflandırılır. Buna göre toplumlar basit, birleşik, iki ya da üç kat birleşik olarak olmak üzere birbirinden ayrılır. Bu ayrımın temel belirleyicisi toplumsal organizasyonun karmaşıklık düzeyidir. Sözü edilen karmaşıklık düzeylerine o toplumun siyasal örgütlerinin karmaşıklık derecesi, istikrarlı ya da istikrarsız yöneticilerin bulunuşu, göçebelik, yarı göçebelik ve yerleşiklik gibi kategoriler eklenir. Bu sınıflandırmaya göre basit toplumlarda karmaşıklık yok ya da çok azdır, işbölümü ve uzmanlaşma henüz ortaya çıkmamıştır, siyasal örgütlenme yok ya da ilkel bir düzeydedir, başkan ya da yönetici ya yoktur ya da istikrarsız bir niteliğe sahiptir ve yaşayış tarzı genellikle göçebe ya da yarı göçebedir.

[356] Coser, a.g.e., s. 98.
[357] Coser, a.g.e., s. 98.

Birleşik, iki ya da üç kat birleşik toplumlarda ise ilerleyen evrime bağlı olarak karmaşıklık düzeyi de artış gösterir, işbölümü ve uzmanlaşma belirginleşir ve gittikçe artan bir eğilim gösterir, siyasal örgütlenmeler oluşur ve bu örgütler siyasal yaşamın temel aktörleri haline gelir, bunun neticesinde liderlik kurumsallaşır ve istikrarlı bir biçimde yöneticilik kurumu işlerlik kazanır, dinsel hiyerarşiler gelişmeye başlar, örf ve adetler gibi gündelik yaşamın yazılı olmayan düzenleyici kuralları yerini pozitif hukuğa bırakır, bilgi ve sanatsal üretimde ilerleme gerçekleşir, yaşam tarzı göçebelik ve yarı göçebelikten yerleşikliğe dönüşür ve buna bağlı olarak ulaşım ağları ve yollar ortaya çıkar. Dolayısıyla tıpkı organik bedenlerdeki niceliksel büyümeye nitel ve fonksiyonel büyüme ve artışın eşlik etmesi gibi süper organik bedenler olarak toplumların artan nüfusuna bağlı olarak büyümesine, o toplumu oluşturan parçalardaki nitelik ve işlevlerin artışı ve karmaşıklaşması süreci eşlik eder.

Karmaşıklaşma ve işlevlerdeki artış, Spencer'in toplum sınıflandırmasında başvurduğu ilk parametredir.[358] Düşünürün toplum sınıflandırmasında başvurduğu ikinci ve daha çok bilinen ölçü ise, toplumsal işleyişi düzenleyen ve kontrol altında tutan içsel düzenleyici sistemin kapsam ve yoğunluğudur. Evrimsel aşamada ulaşılan karmaşıklık düzeyinden bağımsız ve farklı olarak düzenleyici sistemlerine göre toplumlar askeri ve endüstriyel olarak ikiye ayrılır.[359] Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Spencer'in başvurduğu bu ikinci sınıflandırma ölçütünün evrimsel ya da tarihsel olarak toplumların ulaştığı karmaşıklık ya da bütünleşme düzeyinden neredeyse tamamen bağımsız olduğu ve evrimsel gelişmeyle paralellik göstermeyebileceğidir. Dolayısıyla bir toplum aynı anda hem iki kat birleşik hem de askeri düzenleyici sistemlerin egemen olduğu bir nitelik taşıyabilirken, endüstriyel düzenleyici sistemlerin egemen olduğu bir toplum birleşik ya da üç kat birleşik bir nitelik gösterebilir. Bu

358 Herbert Spencer, **The Principles of Sociology Vol 2**, D. Appleton Company, New York, 1898, s. 549-554.
359 Spencer, a.g.e., s. 550.

sınıflandırma, evrimsel gelişmeyle paralellik göstermeyebileceği gibi, bir toplumun diğer toplumlarla olan ilişkisinin barışçıl ya da savaşçıl doğasıyla ilgilidir. Toplumlar arasındaki ilişkinin doğasının barışçıl ya da savaşçıl olması o toplumların içsel yapısını ve düzenleyici aygıtlarını büyük ölçüde etkiler.[360] Basit ya da farklı katmanlarda birleşik bir toplumun diğer toplumlarla barış içerisinde yaşaması toplumdaki içsel düzenleyici sistemlerin görece daha az merkezileşmesini, daha az zorlayıcı ve daha az otoriter olmasını beraberinde getirir. Bunun tam tersine çatışmanın hakim olduğu ilişkilerde ise içsel düzenleyici sistemler daha zorlayıcı, daha otoriter ve daha merkezi bir niteliğe bürünür.[361] Sonuç olarak Spencer'in toplum sınıflandırmasında ilk ölçü toplumların evrimsel süreç içerisinde ulaştığı karmaşıklaşmanın yoğunluğuyken, diğer parametrede esas olan toplumlar arasındaki ilişkinin barışçıl ya da çatışmalı doğasının neden olduğu içsel düzenleyici sistemlerin niteliğidir.

Spencer, toplumsal tiplere ilişkin şemasını ortaya koyarken, sosyal organizmalarda bu türden sınıflandırmalar yapmanın bireysel organizmaları sınıflandırmaktan daha güç, bireysel organizmalardaki gibi kesin kategori ve sınırlar tayin etmenin daha zor olduğunu itiraf eder. Ona göre tarih içerisinde birbirinden türeyen birçok sosyal yapının birbirine benzeyen yaşamları boyunca kurulmuş, sınırları belli ve kesin nitelikli olmayan organizasyonların yokluğunda, tam anlamıyla bir sınıflandırmanın ima ve işaret ettiği kesin ayrımlardan söz etmek mümkün değildir.[362] Bu güçlüğe dikkat çektikten sonra toplumları doğal bir sınıflandırmaya tabi tutmak için iki temel farklılığa işaret eder; toplumların birleşim düzeyleri ve ağırlıklı olarak askeri ya da ağırlıklı olarak endüstriyel olmaları. Düşünürün burada kullandığı ağırlıklı ifadesi önemlidir, çünkü bu, bir toplumun aynı anda hem askeri hem de endüstriyel niteliklere

360 Coser, 2008, s. 99.
361 Coser, a.g.e., s. 99.
362 Spencer, 1898, s. 549.

sahip olabileceği anlamını taşır. Onun sınıflandırmasında önemli olan nokta, hangi düzenleyici sistemin daha yoğun ve diğeri karşısında daha belirleyici olduğudur.

Düşünürün toplum sınıflandırmasına ilişkin dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli husus ise, yine düşünürün kendisi tarafından işaret edilen, sınıflandırma yapılırken kullanılan verilerin tartışmaya açık niteliğidir. Spencer'e göre söz konusu toplum tipleri ve sınıflandırma, toplumsal ve tarihsel gerçekliğe bir yaklaşımdan daha fazlası olarak algılanmamalıdır. Çünkü gezginlerin düştüğü kayıtlara dayanan veriler çoğu zaman yetersiz ya da çelişkili olabilmektedir.[363] Buna ek olarak daha büyük toplumsal yapılarda olduğu gibi birbirini takip eden fetih ve işgaller sonucunda ortaya çıkan birlikler, çözülmeler ve başka türden yeniden birleşmeler söz konusu yapının orijinal hatlarının karışmasına ve bazı durumlarda kaybolmasına neden olur ve bunun sonucunda nihai aşamasındaki toplumsal yapıyı sınıflandırmak daha da güçleşir. Dolayısıyla Spencer'in toplum sınıflandırması, toplumsal evrimin tarihsel uğraklarına dair katı ve kesin tanım ve sınırlar getirmekten çok, belirli yöntemlerle elde edilmiş verilerden hareketle bir yaklaşım geliştirme iddiası taşır.

Askeri ve endüstriyel toplumların ayırıcı ve kendine özgü niteliklerinden temel olanı, işbirliğinin zorunlu ya da gönüllü karakteridir. Askeri toplumların tamamına zorlayıcı niteliği kazandıran unsur, birimlerinin merkezi düzenleyici sistem tarafından çeşitli birleşik eylemlere zorlanmasıdır. Tıpkı biyolojik organizmada organların merkezi sinir sistemine tabi olmaları gibi askeri toplumsal bedenlerin varlığını sürdürmesini sağlayan işbirliği, zorunlu işbirliğidir.[364] Bunun tam tersine, endüstriyel toplumlarda ise toplumsal etkinliklerin yaslandığı işbölümü gönüllülüktür. Bu toplum tipinin kendine özgü niteliği zora dayanmayan gönüllü işbirliğidir ve kısıtlamaların kaynağı merkezi

---

[363] Spencer, a.g.e., s. 554-555.

[364] Herbert Spencer, **The Evulation of Society: Selections from Herbert Spencer's Principles of Sociology**, University of Chicago Press, Chicago, 1974, s. 58-59.

sistem değil, bireyin kendisidir. Düşünür bu noktada, askeri toplum tipinde devlet ile birey arasındaki ilişkiye ve bu ilişkiyi yeniden üreten duygu setine dikkat çeker. Devlet ile birey, yapı ile parça arasındaki ilişkinin belirleyici unsuru devlet ya da bütünün yararının birey ya da parçanın yararından önce geldiği inanışıdır. Tıpkı bir orduda olduğu gibi, tek başına bir askerin çıkar ya da özgürlükleri reddedilir ve asker yalnızca ordunun bir bileşeni olarak kabul edilir. Askeri toplum tipi, ordunun seferber edilen ulus olduğu, ulusun ise hareketsiz ordu olduğu ve bu nedenle ordu ve ulusun aslında birbirine özdeş iki yapı olarak tasarlandığı tiptir.[365] Askeri toplum tipini baştan sona karakterize eden özellik zorlamadır. Orduda askerin iradesinin askıya alınması gibi, özel ve kamusal tüm işlemlerde bireyin iradesi, devlet iradesi tarafından geçersiz kılınır. Çevredeki düşman toplumlarla başa çıkabilmek için uyarlanmış sosyal yapı, tüm bileşenlerin mutlak anlamda tabi olduğu merkezi bir düzenleyici sisteme tabi kılınmıştır.[366]

Endüstriyel yapı ve pratiklerin daha gelişmiş olduğu toplum tipinde askeri yapı ve onun kaynaklık ettiği hiyerarşi, zorlama ve kurumlar daha zayıf bir nitelik taşır. Yapıyı ve yapının yararını bireyin yarar ve özgürlüğünün önünde konumlandıran duygu yoğunluğu yerini, bireyin özgürlük ve yararının toplumdan bağımsız olarak tanındığı koşullara bırakır. Zorunlu olarak uygulanan tek tip inancın yerini gönüllü olarak kabul edilen çok yön ve biçimli inançlar alır. Yönetici aygıtın despot karakteri çözülür, yönetime katılım ve temsil mekanizmaları gelişir. Zora dayalı olarak sürdürülen askeri uyum ve uygunluk yerini gönüllülükle sürdürülen çeşitli bir 'uygunsuzluğa' bırakır. Efendinin köleleri kendisi için çalıştırdığı ilkel durumdan aşama aşama artan özgürlükler vasıtasıyla çalışan ve istihdam eden, satın alan ve satan, herkesin hemen hemen tamamen özgür ve bağımsız olduğu çağdaş toplumlara doğru bir geçiş söz

[365] Spencer, 1898, s. 555-564.
[366] Spencer, a.g.e., s. 564.

konusudur. Yönetici aygıta koşulsuz itaat yükümlülüğünün esas olduğu doktrin yerini, bireylerin iradesinin üstün olduğu ve yönetici aygıtın yalnızca bireylerin iradesini yerine getirmek için var olduğu inanışına bırakır. Devletin ve yönetici aygıtların beslenmeden eğlenceye, üretimden sanatsal ve dinsel pratiklere yaşamın her alanına müdahalesi yalnızca sınırlanmaz, bu türden olası müdahale ve aşırılıklara karşı direnç göstermenin araçları – sivil toplum, sendikalar, siyasal partiler – da gelişir ve bu araçlar yalnızca siyasal yaşamın değil, gündelik hayatın da olağan mekanizmaları haline gelir.[367]

Spencer, sözü edilen iki toplum tipinin temel özelliklerini sıraladıktan sonra çoğu durumda hem tarihsel öncüller hem de bir arada var olan bazı koşullar nedeniyle bu sınıflandırmanın anlaşılması güç yanlarının varlığına ve bunun nedenlerine dikkat çeker. Bunlardan ilki, değiştirmesi çok güç olan, insanlığın yayılmasının ve birbirinden farklılaşmasının gerçekleştiği tarih öncesi zamanlardan gelen belirli bir ırkın derinden örgütlenmiş ve kökleşmiş karakteridir. Bir diğer unsur, o toplumun daha önceki yaşam tarzı ve sosyal yapısından kaynaklanan etkilerdir. Her toplum, atalardan kalma birtakım çürümüş kurum ve alışkanlıklara sahiptir. Düşünüre göre bu türden kalıntılar, var olan koşullara bozucu bir biçimde etki eder. Üçüncü olarak, coğrafi ve iklimsel koşullar hem askeri hem de endüstriyel toplumların gelişimlerini engelleyici ya da destekleyici bir rol oynar. Bunlara ek olarak, ilişki içerisinde olunan toplumların belirli uygulama ve organizasyonları o toplumun askeri ya da endüstriyel gelişimine büyük ölçüde etki eder. Spencer son olarak ırksal karmaşıklık faktörüne işaret eder. Göç, fetih, işgal ya da savaşlardan kaynaklanan ırkların karışımı her durumda sosyal yapıyı derinden etkiler[368]. Nihai aşamada Spencer, askeri ve endüstriyel toplumlar arasındaki karşıtlığı; bireylerin yapı yararına var olması ile yapının bireyler için var olması üzerinden kurar. Endüstriyel toplum ile bu toplumun bağrından çıkabilecek olası toplum tipi arasındaki karşıtlığın

[367] Spencer, a.g.e., s. 565-568.
[368] Spencer, a.g.e., s. 569.

ise, hayatın iş ve üretim için olduğu inancı ile üretim ve işin hayat için olması gerektiği üzerinden kurulabileceğini öne sürer.[369]

Sonuç olarak, evrimsel bir şema içerisinde hem Darwin hem de Spencer'in toplum kavrayışları basit, farklılaşmamış ve homojen bir durumdan farklılaşmış, birleşik ve daha kompleks bir forma doğru gelişmeyi imler. Darwin düşüncesinde barbar ve uygar olarak sınıflandırılan toplumların Spencer düşüncesindeki karşılığı basit-birleşik ve askeri-endüstriyel biçimindedir. Darwin tarafından *İnsanın Türeyişi*'nde ele alınan evrimin toplumsal boyutu, Spencer'in çalışmalarında çok daha kapsamlı, derinlikli ve ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Bu yönüyle Darwin'in evrimci toplum tasarımı, doğal seçilim yoluyla evrim düşüncesinin toplumsal ve tarihsel olana uyarlanması niteliği taşırken, Spencer'in sentetik felsefesinin toplum boyutu, genel evrim teorisinin toplumsal yapıya uyarlanmasının ötesinde, çok geniş ve ayrıntılı bir veri setinden hareketle kurulmuş toplumsal, tarihsel ve kültürel bir teori olma iddiası taşıdığını öne sürmek mümkündür.

SONUÇ

Charles Darwin, doğal seçilim yoluyla evrim teorisini ortaya koyduğu *Türlerin Kökeni* ile on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesi ve modern anlamda biyoloji disiplininde bir devrim yaratmıştır. Darwin'in büyük tartışmalara yol açan ve kendinden sonraki hemen hemen bütün düşünce tarihini az ya da çok etkileyen söz konusu çalışması, organik evrimin ilk kez sistematik, bilimsel ve bütünlüklü bir tasarımının temsili niteliği taşır. Onun organik evrim teorisi yalnızca doğa tarihi ya da biyoloji alanında sarsıcı bir etki uyandırmamış, belki de daha önemli ve anlamlı bir katkı olarak,

[369] Spencer, a.g.e., s. 575.

insanın doğa içerisinde konumunun yeniden inşa edilmesi gerekliliğine imkân ve zemin hazırlamıştır.

Darwin'in, "benden kat kat daha üstün bir entelektüel" olarak derin bir saygıyla işaret ettiği çağdaşı Herbert Spencer ise organik ve sosyal evrimin on dokuzuncu yüzyıldaki en önemli ve bilim çevrelerinde zaman zaman Darwin'den bile daha şöhretli filozofudur. Spencer'in, varlığın en yüksek yasası olarak tanımladığı evrimi organik bağlamından koparıp toplumsal alana taşıması; evrim yasasını toplum, siyaset, dil, psikoloji ve ahlaka uyarlayarak sentetik bir felsefe sistemi kurma iddia ve çabası, Onun on dokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesinin neden en önemli isimlerinden biri olduğunun başlıca nedenleridir.

Darwin ve Spencer'in on dokuzuncu yüzyıl bilim anlayışında ve özel olarak evrim düşüncesinde kapladığı alan ve yukarıda kısaca özetlenen konumları, bu iki düşünürün evrim, toplum ve ahlak tasarımlarının birbiri ile rekabet eden iki yaklaşımdan çok birbirini tamamlayan iki tasarım olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra bu çalışmada, Darwin ve Spencer'in biri biyolojik diğeri toplumsal organizmayı odağına koyan yaklaşımlarının birbirlerini tamamlayan iki evrimci model olarak ele alınmasının, organik ve organik olmayan evrenin evrimci bir perspektiften bütünlüklü bir biçimde anlaşılmasına daha fazla katkı sunacağına inanılmaktadır.

Darwin ve Spencer, hem modern anlamda evrim düşüncesinin mimarı olmaları hem de evrim düşüncesinin geçerli ve yaygın bir nitelik kazanmasına sundukları katkı bakımından yalnızca evrim düşüncesinin değil, çağdaş bilim ve felsefenin de en önemli düşünürlerinden olarak anılır. Bununla birlikte, onların evrim yaklaşımlarındaki bilimsel ve felsefi temel farklılıkları not etmek bu türden bir çalışmanın zorunlu uğrağıdır.

Darwin, her şeyden önce bir bilim insanıdır ve onun doğal dünyayı anlama ve açıklama çabasının odağında olan şey doğanın ve canlıların ampirik bir yolla ele alınmasıdır. Öte yandan, sentetik bir felsefe kurma iddiasında olan Spencer ise daha çok Lamarck ve Darwin gibi evrimcilerin ampirik çalışmalarının sonuçları ve bu sonuçların ne anlama geldiği üzerine yoğunlaşır. Darwin ve Spencer'in doğayı anlama ve açıklama yaklaşımlarındaki ilk ve en belirgin fark bu noktada belirginleşir. Darwin, doğal yaşamda ne olduğu ve olan şeyin hangi temel ilke ve prensiplerle gerçekleştiğini ampirik bir yolla açıklamaya çalışırken; Spencer, evrimci düşünürlerin ampirik çalışmalarının sonuçlarından hareketle, doğal yaşamda neyin nasıl olduğuna, "nasıl olması gerektiği" sorusunu da ekler. Dolayısıyla Darwin'in evrim tasarımında ne belirli ilkeler temelinde şekillenen doğanın ve yaşamın ne de sahip olunan ampirik yaklaşımın açık ya da örtük bir amacı vardır. O, yalnızca organik yaşamın, üzerinde şekillendiği maddi ilkeleri bilimsel bir yolla açıklama iddiasındadır. Spencer ise, doğal ve sosyal yaşamın değişme ve gelişme ilkelerinin bilinmesiyle yetinmez; doğal ve sosyal yaşama bir amaç ve bir istikamet de tayin eder. Bu bağlamda Darwin'in bilimsel ve açıklayıcı yaklaşımından farklı olarak Spencer'in evrim tasarımı felsefi ve kuralcı bir karaktere sahiptir.

Türlerin Kökeni'nin yayımlanmasından bu yana Darwin ve Spencer arasındaki ilişki devam eden bir tartışmanın konusu olmuştur ve genel olarak iki düşünür arasındaki ilişkinin niteliği üç farklı biçimde kurulur. Tartışmanın katılımcılarından bazılarına göre Darwin ve Spencer arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur ve bu bakış genel inanışı temsil eder. Kimi katılımcılara göre ise iki düşünür arasında ya Darwin'den Spencer'e ya da tam tersi bir biçimde tek yönlü bir etki veya ilişkiden söz edilebilir.[370] Mayr ve Freeman'ın temsil ettiği görüşe göre ise Darwin ve Spencer'in

---

370 Marvin Harris, **The Rise of Atnthropological Theory**, Thomas Y. Crowell, New York, 1968; Philip Abrams, **The Origins of British Sociology 1834-1914**, University of Chicago Press, Chicago, 1968, s.

kendi organik ve sosyal evrim teorilerini oluşturma ve entelektüel gelişim süreçlerinde birbirlerinde yarattıkları anlamlı bir etkiden söz etmek mümkün değildir.[371] Darwin ve Spencer arasındaki ilişkiye yeni ve farklı bir yorum getirme çabasındaki V. Haines, Freeman ve Mayr'in iki düşünür arasında önemli ve karşılıklı etki olmadığı yönündeki değerlendirmelerine katılır ancak, Spencer ve Darwin arasındaki karşılıklı etkileşimin teorik ya da entelektüel bir ilişkiden çok karşılıklı faydanın gözetildiği bir çıkar ilişkisi olduğunu öne sürer.[372] İlgili çalışmasında Haines, iki düşünürün kendi eleştirilerine yanıt vermek için birbirlerini nasıl araçsallaştırdıklarını ve Spencer ile Darwin'in bilim çevreleri tarafından kendi teorilerinin kabulüne aracılık etmek için birbirlerini nasıl kullandıklarını göstermeye çalışır.

Karşılıklı ya da tek yönlü, entelektüel ya da faydacı bir kaygıyla, hangi türden bir motivasyonla gerçekleşmiş olursa olsun Spencer ve Darwin arasındaki ilişki ya da etkileşimin izlerine her iki düşünürün kendi metinlerinde rastlamak mümkündür. Bu noktada önemli olan, izlerine rastlanan bu etkileşimin, düşünürlerin evrim tasarımlarının özgün yanlarını not ederken taşıdığı işlevsel önemdir. Mayr ve Freeman'ın işaret ettiği gibi Spencer ve Darwin arasında karşılık olarak önemli ve anlamlı bir etkileşimin olmadığı kabulünden hareketle, iki düşünürün teorilerinin özgün ve ortaklaşan yanlarının altını çizmek daha anlamlı bir çaba olarak görünmektedir.

Bu çerçevede çalışma boyunca Darwin ve Spencer'in evrim tasarımları belirli başlıklar altında değerlendirilmiştir. İlk olarak, iki düşünürün temel kesişim noktası olduğu kabul edilen, değişimin temel enstrümanı olarak kavramsallaştırdıkları 'Doğal Seçilim' mekanizması ve 'En Uygun Olanın Hayatta Kalması' ilkesinin temel konumda

---

67; Stanislav Andreski, **Herbert Spencer: Structure, Function and Evoluition,** Nelson, London, 1971, s. 24

371 Freeman, 1974, s. 211-221; Ernst Mayr, **The Growth of Biological Thought**, Harvard University Press, Massachusetts, 2000, s. 493-494.

372 Valerie A. Haines, "Spencer, Darwin, and the Question of Reciprocal Influence", **Journal of the History of Biology** , 1991, Vol: 24, No: 3, s. 409-431

olduğu evrim yaklaşımları ele alınmıştır. Devamında ise Darwin ve Spencer'in evrim teorilerinin birbirinden keskin hatlarla ayrıldığı evrimin bir amaç doğrultusunda gerçekleşip gerçekleşmediğine dönük düşünceleri ortaya konulmuştur. Son olarak ise iki düşünür açısından evrimin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, ahlak ve toplumu evrimci ilkeler üzerinden nasıl tasarladıkları serimlenmiştir.

İnsanın; içinde yer aldığı doğa ve diğer canlı türleriyle olan ilişkisi; doğayla arasındaki mesafesi ve diğer canlılar arasındaki konumu; sahip olduğu organik, zihinsel, ahlaksal ve toplumsal niteliklerinin kökenleri ve bu niteliklerin değişim ilkelerinin ne olduğu düşünce tarihinin erken dönemlerinden günümüze dek felsefi sorgu ve düşünsel etkinliğin en önemli ve tartışmalı evrenlerinden birini temsil eder. İnsanın doğada ve diğer canlılar arasındaki konumu ile sözü edilen niteliklerin köken ve değişim ilkeleri, düşüncenin her tarihsel uğrağında, o dönemin hakim düşünüş ve akıl yürütme biçimlerinin sınırları içerisinde açıklanmıştır.

İnsan zihninin gelişim aşamalarını evrimsel bir dizge içerisinde sınıflandıran A.Comte'un 'üç hal yasa'sı; insanın kendisine, içinde bulunduğu doğa ve topluma, diğer canlılarla olan ilişkisine dair kavrayış düzey ve biçiminin gelişim basamaklarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Comte'a göre insan zihni en ilkel aşama olan *Teolojik Hal*'den insan zihninin en yetkin düzeyi olan *Pozitif Hal*'e doğru evrim geçirmiştir. Bu iki dönem arasında ise bir geçiş aşaması olarak *Metafizik Hal* yer alır. Modern anlamda bilimsel düşüncenin ampirik zeminini oluşturan ve pozitivist epistemolojinin kurucusu olan Comte'un yine evrimci bir perspektifle inşa ettiği üç hal yasası, evrim düşüncesinin hangi tarihsel uğrak ve birikimlerin sonucunda Darwin ve Spencer ile birlikte en yetkin ve zirve noktasına ulaştığını kavrayabilmek adına önem taşır. Buna göre on üçüncü yüzyıla kadarki dönemi içine alan Teolojik aşamada insanın kendisine, içinde yer aldığı doğa ve topluma ilişkin kavrayışının temelinde doğaüstü

varsayımlar bulunur. Bireysel, toplumsal ve doğal tüm olguların tanrıların iradesi ile gerçekleştiği inanışı egemendir. Doğal olay ya da afetler doğaüstü güçler ya da tanrıların öfke ya da duygu durumlarıyla ilişkilendirilirken, toplumsal olgular büyük ölçüde mitolojik unsurlara dayandırılarak açıklanır. Bu aşamada düşünceye egemen olan tek şey tanrısal iradenin kendisidir. Bununla birlikte Comte'a göre bu aşamanın kendi içinde kat ettiği Fetişist, Politeist ve Monoteist olmak üzere üç alt aşama daha vardır. Bu aşamada, düşüncenin diğer tüm branşlarında olduğu gibi evrim düşüncesi de çok büyük ölçüde aşkın anlatı ve açıklamalara yaslanır.

On üçüncü yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl arasındaki geçiş dönemi ise düşünür tarafından Metafizik hal olarak ifade edilir. Çünkü Comte'a göre insan zihni zamansal bir olgunlaşmanın zorunluluklarından kaynaklı olarak teolojik hal'den Pozitif hal'e dolaysız bir biçimde ulaşamaz. Varlığın ve doğanın tanrı ya da tanrılar tarafından kontrol ve idare edildiği fikrinin, tanrısız yasalar tarafından kendisini sürdüren doğa fikrine evrilebilmesi için Metafizik hal kaçınılmazdır.[373] Doğal ve toplumsal olayların açıklanmasında tanrıların iradesi yerini soyut kavramlar, hayal gücü ve fantezilere bırakır.[374] Her doğal ve toplumsal olgunun ardında tanrının bulunmadığı fikri gelişirken insan ve doğal ya da toplumsal olgular arasında belirli bağlamsal ve neden-sonuç ilişkileri kurularak rasyonel düşünüş belirginleşir.[375]

Üçüncü ne nihai aşama olan Pozitif hal'de bilgi tamamen gözlem ve deneye dayanır, olgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur; insana, doğaya ve topluma dair yasaların belirlenmesinde her türden teolojik, mitolojik, metafizik ve soyut unsur reddedilir. Bu aşamadaki bütün bilgi süreçleri tamamen somut olguların gözlemlenmesine dayanır ve daha önceki dönemlerde spekülatif temsillere yaslanan

---

[373] John Stuart Mill, **August Comte and Positivism**, Trübner and Paternoster Row, London, 1865, s. 32.
[374] August Comte, **Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma**, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 171.
[375] Comte, a.g.e., s. 173.

metafizik kabul ve inanışlar bir referans olma niteliğini kaybeder. Comte'un bütünüyle gözlemlenebilir olgular ve bu olgular arasında kurulan nedensel bağlar üzerine temellendirdiği pozitivist epistemolojiye göre insan, doğa ve topluma dair bütün gerçekler değişmez yasalara tabidir ve ilk nedenlerin araştırılması anlamlı bir çaba niteliği taşımaz. Pozitif epistemolojin odağında olan şey, gözlemlenebilir olguların gerçekleşme biçimi ve olgular arasındaki ilişkilerdir, olguların kaynağı ya da ilk nedeni değil.[376]

Genel hatlarıyla ifade edilen Comte'un üç hal yasası, Darwin ve Spencer'in evrim yaklaşımları ve yine evrimci ilkelerden hareketle kurdukları ahlak ve toplum tasarımlarının ayırıcı yanını ve hakim bilimsel paradigma içerisinde sahip oldukları bilimsel niteliği göstermesi bakımından önem taşır. Bu bağlamda hem Darwin hem de Spencer, gözlemlenebilir olgulardan ve olgular arası ilişkilerden hareketle evrimin yasalarını bulmak ve bu yasaları ahlak ve toplum gibi biyolojik olmayan yapılara uyarlamak yoluyla modern anlamda evrim düşüncesine on dokuzuncu yüzyılda bilimsel bir nitelik kazandırmışlardır.

İnsanlık tarihi boyunca genel ve yaygın bir inanış, sınanmamış bir kanı olarak insan; diğer canlılar arasında en üstün pozisyonda konumlandırılmış, biyolojik niteliklerinin yanında sahip olduğu ahlak, vicdan, özgecilik, bencillik ya da dayanışma gibi nitelikler biricik ve eşsiz kabul edilmiş; insan, doğanın ve yaşamın bir parçası olarak değil, merkezi ve asıl nedeni olarak kavranmıştır. Felsefenin pratik bir alt disiplini olan ahlakın evrimci bir dizgeye oturtulması ve sözü edilen kavrayışın ters yüz edilmesi ilk kez Spencer ve Darwin eliyle gerçekleştirilmiştir. Düşünce tarihi boyunca genel bir eğilim olarak aşkın bir kaynağa dayandırılan ya da doğanın dışından devşirilen ahlak, ilk kez Spencer ve Darwin ile birlikte maddi yaşam koşullarının ve bir arada

[376] Comte, a.g.e., s. 178-180.

yaşamanın bir çıktısı olarak tasarlanmış, daha yalın bir ifadeyle ahlak, vicdan, sempati ya da özgecilik gibi insanı diğer canlılardan ayırdığına inanılan nitelikler, ilk kez Spencer ve Darwin tarafından asıl kaynağı olan doğaya iade edilmiştir.

Hem Darwin hem de Spencer bütün çalışmaları boyunca, insanın yaşamın ve doğanın üzerinde ya da merkezinde değil, tam olarak içinde ve bir bileşeni olduğunu, yine gözlemlenebilir somut olgulardan hareketle göstermeye çalışır. İki düşünürün de bilimsel düşünce ve felsefe üzerindeki sarsıcı etkisi, büyük ölçüde insanın sahip olduğuna inanılan biricik ve eşsiz niteliklerin doğaya iade edilmesinden, insanlar ve diğer canlılar arasında kurulan ve hiyerarşik bir değer bagajı barındırmayan ilişkiden ve en sonunda, evrimci ilkelerin yalnızca biyolojik organizmanın değil, ahlak ve toplum gibi yapıların köken ve işleyiş ilkelerini açıklayabilme gücünü göstermelerinden kaynaklanır.

KAYNAKÇA

Abrams, P., (1968), **The Origins of British Sociology 1834-1914**, Chicago: University of Chicago Press.

Abudak, M. A., (2012), **Teleolojik Evrim Akıllı Tasarım Fikrine ve Evrime Farklı Bir Bakış**, Creative Commons.

Acton, H. B., (2022), "Herbert Spencer", **Encyclopedia Britannica**, https://www.britannica.com/biography/Herbert-Spencer Erişim Tarihi: 18 Ocak 2022.

Alter, S. G., (1999), **Darwinism and The Linguistic Image**, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Andreski, S., (1971), **Herbert Spencer: Structure, Function and Evoluition,** London: Nelson.

Aristotle, (1996), **Metafizik**, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları.

Benn, A. W., (1900), "The Relation of Ethics to Evolution", **International Journal of Ethics**, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 60-70.

Bock, K., (2002), "İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet, İstanbul: Ayraç Yayınları.

Bowler, P. J., (2003), **Evolution The History of an Idea**, California: University of California Press.

Bravo, H., (2018), "Doğanın Armağanı Olarak Ahlak: Darwinci Etik", **Historia 1923**, Sayı: 5, s. 127-142.

Bravo, I. B., (2006), "Tarihin Sonuna İlişkin Fikirler: G.W.F. Hegel, K. Marx, F. Fukuyama", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, s. 37-58.

Bury, J. B., (1920), **The Idea of Progress: An Inquiry Into Its Origin and Growth**, London: Temple of Earth Publishing.

Comte, A., (2015), **Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma**, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Coser, L., (2013), **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, Çev. Himmet Hülür, Ankara: Babil Yayınları.

Coulter, J. M., (1926), "History of Organic Evulation", **Science**, Sayı: 1637, s. 487-488.

Cuvier, G., (1831), **A Discourse on the Revolutions of the Rurface of the Globe, and the Changes Thereby Produced in the Animal Kingdom**, Philadelphia: Carey & Lea.

Darwin, C., (1869), **On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life**, 5th edition, London: John Murray

Darwin, C., (1977), **Seksüel Seçme**, Ankara: Onur Yayınları.

Darwin, C., (2014), **İnsanın Türeyişi**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Darwin, C., (2017), **Türlerin Kökeni**, Ankara: Onur Yayınları.

Darwin, F., (1996), **Charles Darwin Yaşamı ve Mektupları**, İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Darwin, F., (2018), **Charles Darwin Yaşamım**, Çev. Ozan Karakaş, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Dawkins, R., (2020), **Tanrı Yanılgısı**, İstanbul: Kuzey Yayınları.

Dennett, D. C., (2013), **Darwin'in Tehlikeli Fikri: Evrim ve Hayatın Anlamı**, İstanbul: Alfa Bilim.

Dennett, D., (2009), "Darwin'in Tuhaf Bir Biçimde Akıl Yürütmeyi Tersine Çevirişi", **Cogito**, Sayı: 60-61, s. 163-177.

Desmond, A., Moore, J., (1991), **Darwin**, London: Penguin.

Dobzhansky, T., (2009) "Evrimin Işığı Olmadan Biyolojide Hiçbir Şeyin Anlamı Yoktur", **Cogito**, Sayı: 60-61, s. 127-138.

Duncan, D., (1911), **The Life and Letters of Herbert Spencer**. London: Williams and Norgate.

Duralı, T., (1984), "Charles Darwin ve Yüzyılımıza Damgasını Vuran Çağdaş Evrim Düşüncesinin Doğuşu", **Felsefe Arkivi**, Sayı: 25, s. 113-131.

Durkheim, E., (2014), **The Division of Labor in Society**, Free Press.

Durkheim, E., (2016), **Ahlak ve Toplum**, Ankara: Pinhan Yayıncılık.

Durkheim, E., (2018), **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Ankara: Pozitif Yayınları.

Fieser, J., (2001), **Moral Philosophy Through the Ages**, Mayfield Publishing, 2001.

Fodor, J., (2008), "Againist Darwinism", **Mind Language**, Sayı: 23, s. 1-24.

Freeman, D., (1974), The Evolutionary Theories of Charles Darwin and Herbert Spencer. **Current Antropology**, Cilt: 15, Sayı: 3, s. 211-237.

Gould, S. J., (2003), **Darwin ve Sonrası: Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler**, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Gökberk, M., (2000), **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gruber, H. E., (1981), **Darwin on Man: A Psychological Study of Scientific Creativity**, Chicago: University of Chicago Press.

Haines, V. A., (1991), "Spencer, Darwin, and the Question of Reciprocal Influence", **Journal of the History of Biology**, Vol: 24, No: 3, s. 409-431.

Harris, M., (1968), **The Rise of Atnthropological Theory**, New York: Thomas Y. Crowell.

Hume, D., (2009), **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, Ankara: Bilgesu Yayınları.

İpekdal, K., Mert, Ş., (2009), "Biyolojik Evrim ve Evrim Kuramı", **Cogito**, Sayı: 60-61, s. 92-126.

Kant, I., (1991), **An Answer to the Question: 'What Is Enlightenment?'**, London: Penguin Books.

Kirk, G. S., Raven, J. E., (1971), **The Presocratic Philosophers A Critical History With A Selection of Text**, Cambridge: Cambridge University Press.

Lamarck, J. B., (1963), **The Zoological Philosophy**, New York and London: Hafner Publishing Company.

Lyell, C., (2010), **Principles of Geology: An Attempt to Explain the Former Changes of the Earth's Surface, by Reference to Causes now in Operation**, Cambridge: Cambridge University Press.

Malthus, T. R., (1798), **An Essay on the Principle of Population, An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers**, London: Printed for J. Johnson.

Maxwell, M., (1984), **Human Evolution: A Philosophical Anthropology**, London: Croom Helm.

Mayr, E., (1988), **Toward a New Philosophy of Biology: Observations of an Evolutionist**, Cambridge: Harvard University Press.

Mayr, E., (2000), **The Growth of Biological Thought: Diversity, Evolution, and Inheritance**, Massachusetts: Harvard University Press.

Mayr, E., (2009), "Darwinciliğin Felsefi Temelleri", **Cogito**, Sayı: 60-61, s. 201-208

Mayr, E., (2016), **Evrim nedir?**, İstanbul: Say Yayınları

McKinnon, A. M., (2010), "Energy and Society: Herbert Spencer's 'Energetic Sociology' of Social Evolution and Beyond", **Journal of Classical Sociology**, Cilt: 10, Sayı: 4, s. 439-455.

Mill, J. S., (1865), **August Comte and Positivism**, London: Trübner and Paternoster Row.

Moore, G. E., (1922), **Principia Ethica**, Cambridge: Cambridge University Press.

Nagel, T., (2008), “Public Education and Intelligent Design”, **Philosophy Public Affairs**, Sayı: 36, No:2, s. 187-205.

Nordenskiöld, E., (1928), **The History of Biology: A Survey**, Michigan: Tudor Publishing Company.

Nuttall, J., (2020), **Ahlak Üzerine Tartışmalar**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Offer, J., (2014), “From ‘Natural Selection’ to ‘Survival of the Fittest’: On the Significance of Spencer’s Refashioning of Darwin in the 1860s, **Journal of Classical Sociology**, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 156-177.

Ollman, B., (2015), **Diyalektiğin Dansı: Marx’ın Yönteminde Adımlar**, İstanbul: Yordam Kitap.

Öktem, Ü., (2010), “Olgu, Kuram, Darwin Öncesi Evrim Kuramları ve Darwin’in Evrim Kuramı”, **Antropoloji Dergisi** Sayı:23, s. 21-39.

Özgökman, F., (2009), **Teleolojik Delil ve Evrim Teorisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgökman, F., (2015), “Evrimsel Ahlak ve Eleştirisi”, **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, s. 153-173.

Özpolat, B. D., Gökçümen, Ö., (2009), “Evrimin Işığında İnsan ve Düşün”, **Cogito**, Sayı: 60-61, s. 245-264.

Paley, W., (1902), **Natural Theology: or Evidences of the Existence and Attributes of the Deity Collected from the Appearances of Nature**, London, 1902.

Passmore, J., (1968), **A Hundred Years of Philosophy**, Harmondsworth: Penguin.

Plantinga, A., (2012), “Naturalizme Karşı Evrimsel Arguman”, **Allah, Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Platon, (1998), **Yasalar**, Çev. Saffet Babür, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Price, B., (2010), **Charles Darwin ve Evrim Tartışmaları**”, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Richards, R. J., (1999), “Darwin’s Romantic Biology The Foundation of His Evolutionary Ethics”, **Biology And The Foundation of Ethics**, ed. Jane Maienschein ve Michael Ruse, New York: Cambridge University Press.

Ruse, M., (1995), **Evolutionary Naturalism**, London: Routledge.

Schroeder, D., (2021) “Evolutionary Ethics”, Internet Encyclopedia of Philosophy”, https://iep.utm.edu/evol-eth/ Erişim: 12 Haziran 2021.

Simpson, G., (1963), **Emilie Durkheim: Selections from his Work, with an Introduction and Commentaries**, New York: Thomas Y. Crowell Company.

Skybreak, A., (2010), **Evrim Bilimi ve Yaratılış Efsanesi**, İstanbul: Yordam Kitap.

Slattery, M., (2011), **Sosyolojide Temel Fikirler**, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Sober, E., (2016), **Biyoloji Felsefesi**, Ankara: İmge Kitabevi.

Sol, A., (2009) “Lyell’in, Lamarck’ın Evrim Kuramını Eleştirisinin Bir Değerlendirmesi”, **Kaygı**, Sayı: 12, s. 117-130.

Soykan, Ö. N., (2016), **Schelling: Yaşamı Felsefesi Yapıtları**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Spencer, H., (1851), **Social Statics or The Conditions Essential to Human Happiness**, London: John Chapman.

Spencer, H., (1851), **Social Statics, or The Conditions essential to Happiness specified, and the First of them Developed**, London: John Chapman.

Spencer, H., (1855), **The Principles of Psychology,** Longman, Brown, Green, and Longmans.

Spencer, H., (1864), **The Principles of Biology**, London: Williams and Norgate.

Spencer, H., (1870), **Principles of Psychology**, London:Williams and Norgate, London.

Spencer, H., (1879), **Data of Ethics**, London: Williams and Norgate.

Spencer, H., (1881), **Progress: It's Law and Cause**, New York: J. Fitzgerald Publisher.

Spencer, H., (1891), **The Study of Sociology**, New York: Appleton.

Spencer, H., (1897), **The Principles of Ethics Vol 1**, Indianapolis: Liberty Fund.

Spencer, H., (1897), **The Principles of Ethics Vol 2**, Indianapolis: Liberty Fund.

Spencer, H., (1898), **Principles of Sociology Vol I**, New York: Appleton.

Spencer, H., (1898), **Principles of Sociology Vol II**, New York: Appleton.

Spencer, H., (1898), **Principles of Sociology Vol III**, New York: Appleton.

Spencer, H., (1898), **The Principles of Sociology Vol 2**, New York: D. Appleton Company.

Spencer, H., (1904), **An Autobiography Vol I**, New York: Appleton.

Spencer, H., (1904), **An Autobiography Vol II**, New York: Appleton.

Spencer, H., (1934), **Descriptive Sociology, or Groups of Sociological Facts**, London: Williams & Norgate.

Spencer, H., (1947), **İlk Prensipler Cilt I**, Çev. Selmin Evrim, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Spencer, H., (1947), **İlk Prensipler Cilt II**, Çev. Selmin Evrim, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Spencer, H., (1974), **The Evulation of Society: Selections from Herbert Spencer's Principles of Sociology**, Chicago: University of Chicago Press.

Spencer, H., (2020), **Devlete Karşı İnsan**, İstanbul: Litera Yayıncılık

Swingewood, A., (1998), **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şahin, Y., (2007), **Düşünce, Tarih ve Gerçeklik Noktasında Biyolojide Geçmişe Yolculuk**, Ankara: Palme Yayıncılık.

Şengör, A. M. C., (2004), **Yaşamın Evrimi Fikrinin Darwin Döneminin Sonuna Kadarki Kısa Tarihi**, İstanbul: İTÜ Yayınevi.

Taslaman, C., (2019), **Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı**, İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Taylor, M. W., (1992), **Men versus The State: Herbert Spencer and Late Victorian Individualism**, Oxford: Oxford University Press.

Taylor, M. W., (2007), **The Philosophy of Herbert Spencer**, New York: Continuum.

Teber, S., (1995), **Doğanın İnsanlaşması**, İstanbul: Sorun Yayınları.

Tomasello, M., (2020), **İnsan Ahlakının Doğal Tarihi**, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tort, P., (2015), **Darwin ve Evrimin Bilimi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tosun, C. M., (2010), "Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, s. 81-94.

Turner, J. H., Beeghley, L., Powers, C. H., (2021), **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, Bursa: Sentez Yayınları.

Ümütlü, A. Y., (2015), **Özgürlük, Adalet ve Sosyal Evrim**, İstanbul: Mana Yayınları.

Wallace, A. R., (1864), "The Origin of Human Races and the Antiquity of Man Deduced From the Theory of “Natural Selection”, **Journal of the Anthropological Society of London**, Vol: 2, s. clviii-clxxxvii.

Wilson, E. O., (1975), **Sociobiology: The New Synthesis**, Massachusetts: Harvard University Press.

Zimmer, C., (2014), **Evrim Bir Fikrin Zaferi**, İstanbul: Alfa Bilim.

Zimmer, C., (2014), **Evrim: Bir Fikrin Zaferi**, İstanbul: Alfa Basım Yayın.

